

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Ю. О. Бабаян
Ю. Г. Шапошникова

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.
ПРАКТИКУМ З ДОСЛІДЖЕННЯ
ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ
ЛЮДИНИ

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів*

Миколаїв
2021

УДК 159.922

ББК 88.5я7-3

Б 12

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ІВАНЦОВА Н. Б., доктор психологічних наук, професор, зав. кафедри психології та педагогічної освіти ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені П. Орлика».

АМПЛЄСВА О. М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Чорноморського національного університету імені П. Могили.

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 20 від 1 червня 2021 р.)*

Бабаян Ю. О.

Б 12 Загальна психологія. Практикум з дослідження психічних пізнавальних процесів людини: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів / Ю. О. Бабаян, Ю. Г. Шапошникова. – Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2021. – 204 с.

ISBN 867-345-684-649-4

Навчально-методичний посібник призначений для підготовки до практичних занять та забезпечення самостійної роботи студентів, що вивчають навчальну дисципліну «Психологія (загальна, вікова)».

Практикум являє собою банк методик, що дозволяють здійснювати дослідження розвитку психічних пізнавальних процесів людини. Практикум призначений для студентів закладів вищої освіти, які вивчають загальну психологію. Матеріали посібника стануть у нагоді викладачам закладів вищої освіти для проведення семінарських занять та організації самостійної роботи студентів. Він може бути використаний вчителями старших класів закладів загальної середньої освіти, шкільними психологами та всіма, хто цікавиться психологією.

**УДК 159.922
ББК 88.5я7-3**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
I. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДЧУТТІВ.....	9
Роль відчуттів у пізнавальній діяльності людини.....	10
Виявлення абсолютної чутливості зорових відчуттів.....	12
Визначення абсолютних порогів слухової чутливості.....	15
Дослідження тактильного відчуття.....	16
Дослідження м'язово - суглобових відчуттів.....	17
Виявлення різних порогів чутливості (точність окоміру).....	18
Роль вправ в розвитку чутливості.....	20
Дослідження явищ адаптації і контрасту.....	20
II. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ	25
Особливості сприймання форми при пасивному і активному дотику.....	26
Сприймання часу: оцінка, вимірювання, відтворення, порівняння.....	30
Сприймання простору.....	34
Сприймання напрямку локалізації звукових подразників.....	35
Особистісний характер сприйняття.....	37
Дослідження спостережливості.....	38
Ілюзії сприймання.....	39
III. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ	57
Дослідження вибіркості уваги (Методика Мюнстерберга).....	58
Оцінка стійкості і концентрації уваги.....	61
Оцінка обсягу уваги.....	68
Оцінка переключення уваги.....	70
Дослідження розподілу уваги.....	74
Визначення стійкості уваги і динаміки працездатності. Методика «Таблиці Шульте».....	75
Коректурна проба (тест Бурдона).....	77
Дослідження концентрації уваги (тест Торндайка).....	81

IV. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ.....	84
Дослідження обсягу короткочасної пам'яті за методикою Джекобсона.....	85
Дослідження переважаючого типу запам'ятовування.....	87
Оцінка ефективності сприймання інформації. Мимовільна пам'ять....	90
Оперативна пам'ять.....	91
Дослідження безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування..	93
Дослідження індивідуальних особливостей обсягу пам'яті.....	99
Оцінка короткочасної наочно-образної пам'яті.....	101
Дослідження динаміки процесу заучування. Довготривала пам'ять...	107
Порівняння процесів відтворення і впізнавання.....	109
Дослідження ретроактивного гальмування.....	111
Дослідження обсягу логічної та механічної пам'яті.....	112
Дослідження мимовільного запам'ятовування.....	114
Дослідження асоціативної пам'яті.....	115
Дослідження обсягу словесно-логічної пам'яті.....	115
Методика дослідження обсягу короткотривалої пам'яті.....	116
Методика «Продуктивність запам'ятовування» (за Н. А. Литовцевою).....	118
Тренування і розвиток пам'яті.....	121
V. ДОСЛІДЖЕННЯ МИСЛЕННЯ.....	134
Наочно–дійове мислення.....	139
Наочно–образне мислення.....	143
Понятійне мислення.....	146
Визначення активності вербального і наочно–образного мислення...	150
Дослідження аналітичності мислення. Логічні закономірності (А. Ліпмана).....	153
Методика «Встановлення закономірностей».....	156
Дослідження гнучкості мислення.....	160
Дослідження процедури розмірковування і формування умовиводів.....	161

VI. ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВИ.....	163
Дослідження продуктивності уяви.....	165
Дослідження індивідуальних особливостей уяви.....	169
Дослідження творчої уяви.....	173
Наскільки багата ваша уява.....	175
Методика «Вигадати розповідь».....	177
Методика Кола.....	178
Методика Торренса.....	180
VII. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ.....	186
Дослідження ригідності мовлення.....	187
Дослідження темпу усної мовної діяльності.....	189
Дослідження еготизму мовлення.....	191
СЛОВНИК.....	193
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	203

ПЕРЕДМОВА

Знання психології створює базу для саморозвитку та впливу на інших людей, підвищення ефективності власної професійної діяльності, найповнішого використання особистісного потенціалу людини, налагодження стосунків між членами трудового колективу та між людиною і технікою. Психологічні знання необхідні для глибшого розуміння себе та інших, самовдосконалення, пристосування до змін у навколишньому середовищі. Без саморозвитку людина не відповідає вимогам сучасності, не може самореалізуватися у суспільстві.

Навчально-методичний посібник «Загальна психологія. Практикум з дослідження психічних пізнавальних процесів людини» розроблений для студентів закладів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Психологія», з метою ознайомлення та застосування методів дослідження пізнавальних процесів суб'єкта та покращення практичної підготовки майбутніх фахівців до використання в своїй практиці вищезазначених методик. Матеріали посібника сприяють розумінню, де можна застосовувати дані методики, які результати можна отримати у процесі їх впровадження та яким чином їх можна інтерпретувати.

Головне завдання практикуму - поглибити знання студентів з психології шляхом залучення їх в психологічне психодіагностичне дослідження. В даний практикум увійшли методики, що дозволяють охарактеризувати індивідуальні особливості функціонування пізнавальних процесів студентів. Практикум складається з наступних розділів: відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення.

Кожен розділ розпочинається коротким описом пізнавального процесу особистості, що піддається діагностиці.

Оскільки практикум націлений на навчальні завдання, з одного боку, і на орієнтування студентів в психологічній реальності, яка проявляється в професійній діяльності, - з іншого, то особливу увагу в ньому відведено

чіткості опису кожної методики; прийому дослідження, технології виконання дослідження та інтерпретації одержуваних результатів. Опис методик подано в однаковій послідовності:

- призначення методики і мета дослідження;
- матеріал і обладнання;
- процедура дослідження, яка включає опис умов його проведення та інструкції;
- обробка результатів;
- аналіз результатів і їх інтерпретація за допомогою таблиць і шкал оцінки одержуваних даних,
- рекомендації щодо можливого використання результатів з метою самовдосконалення випробуваного.

Навчальна робота студентів з методиками передбачає вивчення теоретичного матеріалу з теми дослідження. Це може бути матеріал лекцій, навчальних посібників, першоджерел.

В результаті вивчення навчально-методичного посібника **студенти повинні знати:**

- особливості проведення методик;
- зміст методик дослідження та мету їх застосування;
- можливості використання методик;
- які результати можна отримати у процесі їх впровадження;
- інтерпретацію та представлення результатів.

Після ознайомлення з даним посібником **студенти повинні вміти:**

- проводити з досліджуваними подані методики;
- оцінювати рівень розвитку пізнавальних психічних процесів особистості;
- робити висновки після проведення методик та доводити їх до досліджуваних.

Посібник допоможе вам:

– краще зрозуміти індивідуальні особливості пізнавальних психічних процесів;

– опанувати прийоми розвитку та покращення пам'яті і мислення, уваги, мовлення.

Використання матеріалів запропонованого навчально-методичного посібника дасть змогу викладачам ефективно організовувати різні форми самостійної роботи студентів, що спрямовані на забезпечення більш глибокого та свідомого засвоєння інформації з навчальної дисципліни.

I. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДЧУТТІВ

Відчуття - ці психічний пізнавальний процес, пов'язаний з відображенням окремих властивостей реального світу, які безпосередньо впливають на аналізатори суб'єкта, існуючи незалежно від нього.

Життєва роль відчуттів полягає в тому, щоб своєчасно і швидко доводити до центральної нервової системи зведення про стан зовнішнього і внутрішнього навколишнього середовища наявність в ній значущих біологічних чинників.

Відчуття є первинним пізнавальним процесом, за допомогою якого людина одержує елементарну інформацію від зовнішнього і внутрішнього середовища. Відчуття є найпростішими зі всіх психічних явищ. Здібність до відчуттів є у всіх живих істот, що володіють нервовою системою. Здатністю ж сприймати світ у вигляді образів наділена тільки людина і вищі тварини. Через відчуття людина дізнається про світло, колір, смак ..., про стан своїх внутрішніх органів. Кожному аналізатору властиві певні види відчуттів. Сукупність аналізаторів називається сенсорною системою. Чутливість аналізаторів може бути охарактеризована кількісно шляхом вимірювання абсолютних і диференціальних порогів. Абсолютні пороги розділяють на верхні і нижні.

Нижнім абсолютним порогом називається та найменша величина подразника, яка здатна викликати ледве помітне відчуття.

Верхнім абсолютним порогом називається максимальна сила подразника, при якій ще виникає адекватне подразнику відчуття.

Диференціальним порогом, або порогом розрізнення, називається та найменша зміна подразника, яка викликає ледве помітну відмінність у відчуттях.

Є різні класифікації відчуттів.

Широко поширеною є класифікація за модальністю відчуттів (специфічності органів чуття) - це розділення відчуттів на зорові, слухові,

вестибулярні, дотикові, нюхові, смакові, рухові. Відомою є класифікація Ч. Шеррінгтона, виділяються наступні види відчуттів:

екстероцептивні відчуття (що виникають при дії зовнішніх подразників на рецептори, розташовані на поверхні тіла, зовні);

пропріорецептивні (кінестетичні) відчуття (що відображають рух і відносне положення частин тіла за допомогою рецепторів, розташованих в м'язах, сухожиллях, суглобових сумках);

інтероцептивні (органічні) відчуття - що виникають при віддзеркаленні обмінних процесів в організмі за допомогою спеціалізованих рецепторів.

Не дивлячись на різноманітність відчуттів, що виникають при роботі органів чуття, можна знайти ряд принципово загальних ознак в їх будові і функціонуванні. В цілому можна сказати, що аналізатори є сукупністю взаємодіючих утворень периферичної і центральної нервової системи, що здійснюють прийом і аналіз інформації про явища, що відбуваються як всередині, так і поза організмом.

Роль відчуттів у пізнавальній діяльності людини

Мета: встановлення відмінностей відчуттів від сприймань при тактильному розпізнаванні предметів.

Матеріали та обладнання: набір дрібних предметів для тактильного розпізнавання, пов'язка для очей, секундомір.

Хід роботи:

Робоча група складається з двох чоловік, які по чергово виконують ролі експериментатора і досліджуваного.

Дослідження тактильних відчуттів складається з двох серій.

Серія 1. Перед першою серією досліджуваному зав'язують очі і дають таку **інструкцію:** «Поверніть руку долонею вгору. На долоні під час нашого дослідження Ви будете відчувати деякі впливи. Нічого не торкаючи рукою

(здійснювати будь-які рухи рукою не дозволяється), дайте словесний звіт тих відчуттів, які будуть виникати. Все, що будете відчувати говоріть вголос».

Експериментатор послідовно пред'являє предмети для тактильного розпізнавання їх досліджуваним. Час пред'явлення кожного з них – 10 секунд. Після цього предмет забирають з руки, а в протоколі робиться запис словесного звіту досліджуваного.

Серія 2. У другій серії, як і в першій, досліджуваному зав'язують очі і перед тим як покласти на руку предмети набору, дають таку **інструкцію**: «Покладіть руку долонею вгору. На долоні під час нашого дослідження Ви будете відчувати деякі впливи. Вам дозволяється здійснювати рухи рукою. Дайте словесний звіт тих відчуттів, які будуть виникати при цих впливах і рухах долоні руки».

У другій серії експериментатор пред'являє ті ж предмети з набору, зберігаючи послідовність та тривалість тактильного розпізнавання (10 секунд) і записуючи словесний звіт досліджуваного у таблицю.

№ п\п	Предмет	Серія1	Серія2	Серія3

Обробка та аналіз результатів. Мета обробки результатів – визначення кількості відчуттів, що дозволили адекватно розпізнати предмет. Кількість названих відчуттів у першій та другій серіях буде вважатися показниками розпізнавання: П1 і П2.

Аналізуючи результати, доцільно порівняти величини показників тактильного розпізнавання в першій та у другій серіях і звертати увагу на те, що розпізнавання впливів, котрі ідуть від предметів якісно відрізняється. Як правило, в першій серії досліджувані роблять звіт про окремі властивості предмета, за якими намагаються його визначити і назвати. У другій серії,

коли є можливість обстежувати рукою, діє тактильне сприймання, тому більшість досліджуваних спочатку називають предмет, а потім роблять словесний опис його властивостей.

Тактильні відчуття в контактному орієнтуванні дуже важливі, бо вони дозволяють людині виживати і навіть навчатися, коли немає слуху і зору, розширюють пізнавальні можливості індивіда, який звик покладатися на свій зір. Дослід із закритими чи зав'язаними очима можуть використовувати зрячі як спосіб відпочинку після тривалого читання або перегляду фільмів. Свідоме застосування цього способу допоможе переключити увагу і в разі напруженого емоційного стану в ситуаціях майбутнього екзамену, очікування оцінки тощо.

Виявлення абсолютної чутливості зорових відчуттів

Мета: визначення величини абсолютного нижнього порогу зорового відчуття.

Матеріали та обладнання: рулетка, таблиця для визначення гостроти зору або 5 стандартних плакатів із зображенням кілець Ландольдта (діаметр кільця 7,5 мм, товщина лінії 1,5 мм, розрив кільця 1,5 мм).

Теоретичні відомості:

Гострота зору характеризується найменшою відстанню між двома об'єктами (найчастіше точковими), при якій вони сприймаються окремо. Ця відстань визначається в кутових величинах. Найбільшу гостроту зору має центральна ділянка сітківки, в нормі вона складає 1 кутову хвилину (1 кутова хвилинка рівна ширині вушка голки на відстані витягнутої руки).

Хід роботи:

Робоча група складається з експериментатора, досліджуваного і протоколіста, які по черговому міняються ролями. У приміщенні, в якому

проводиться дослідження, має бути добре освітлення; довжина приміщення – не менше 6,5 м.

У процесі експерименту досліджуваний, який стоїть спиною до плакату на відстані 6 м, за командою експериментатора повертається і наближається до нього, поки не побачить розриву на кільці. Експериментатор і протоколіст за допомогою рулетки визначають відстань від плакату до досліджуваного, з якої він правильно встановлює місце розриву кільця, і в протоколі записується результат – довжина в сантиметрах. Дослідження проводиться тричі, кожного разу з новим плакатом.

Інструкція досліджуваному: «За вашими плечима на відстані 6 м встановлено плакат із зображенням кільця з розривом. За моєю командою поверніться до нього і поступово наближайтеся. Коли побачите розрив зупиніться».

У протоколі дослідження фіксується самопочуття досліджуваного, а також результати трьох спроб. Якщо отримані дані варіюють в межах, більших за метр, то необхідно зробити ще одну спробу.

Обробка та аналіз результатів. Показником нижнього абсолютного порога зорового відчуття є середній результат трьох спроб.

Чим більша відстань, з якої досліджуваний побачив напрямок розриву, тим нижчий і, отже, кращий абсолютний поріг зорової чутливості та , відповідно вища зорова чутливість.

Оцінка гостроти зору визначається за допомогою таблиці.

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	640	620-640	590-620	550-590	500-550	430-500	330-430	200-330	200

Якщо розрив визначено досліджуваним з відстані 5 м, то кут розрізнення дорівнює одному градусу, а зір перебуває в діапазоні середніх показників.

Якщо гострота зору має показники 1, 2, 3 бали, то це свідчить про ослабленість зору.

Тестовий матеріал.

Визначення абсолютних порогів слухової чутливості

Мета: Визначити абсолютні пороги звукової чутливості за допомогою звукового генератора.

Матеріали та обладнання: звуковий генератор до 20 Гц, навушники.

Теоретичні відомості

Абсолютна чутливість слуху визначається мінімальною силою звуку, здатного викликати відчуття. Діапазон звуків, який сприймає людське вухо від найгучнішого до ледь чутного охоплює величини, які відрізняються один від одного в 10^{14} разів. З метою вимірювання порогів слуху користуються логарифмічною шкалою відносних величин – шкалою децибел. Відповідно до цієї шкали сила звуку, яка сприймається вухом людини як гучність, пропорційна логарифму відношення інтенсивності даного звуку до інтенсивності, прийнятої за рівень відліку. В акустиці цей рівень становить 10-16 Вт/см². Оскільки вухо людини не однаково чутливе до інтенсивності акустичного подразника при його різних частотних характеристиках, то метою даної роботи є визначення порогів слухової чутливості для чистих тонів різної частоти.

Хід роботи:

Досліджуваний одягає навушники і сідає за звуковим генератором навпроти експериментатора. Встановивши гучність, експериментатор починає змінювати частоту генератора. При цьому змінюється висота звуку в навушниках. Досліджуваний зосередившись на сприйманні звуку, повинен встановити момент виникнення звуку в навушниках і подати команду «Стій». Експериментатор записує частоту генератора в герцах. Ці показники досліджуваний не повинен бачити. Після цього експериментатор встановлює частоту генератора 20 кГц і давши досліджуваному команду «Увага!», починає зменшувати частоту генератора до тих пір поки досліджуваний не почує в навушниках ледве «помітний» звук і подати при цьому команду

«Стій». Експериментатор в таблиці відмічає частоту генератора в герцах. Дослід проводиться по 5 разів.

Обробка та аналіз результатів. Нижній абсолютний поріг слухових відчуттів визначають за формулою:

$$E=(E_1-E_2)/2$$

Дослідження тактильного відчуття

Мета: Визначення відносних просторових порогів тактильної чутливості на різних ділянках шкіри.

Матеріали та обладнання: естезіометр мал.1(або мірний циркуль і лінійка), пов'язка для очей.

Хід роботи:

Обстежуваному на очі одягається пов'язка. Експериментатор торкається його шкіри в певних частинах руки (передпліччя, долоня, тильний бік долоні, кінчики пальців) двома голками одночасно, змінюючи відстань між ними, обстежуваний має сказати, коли він відчуває один дотик, а коли два.

Дослід складається з двох серій. Першу серію експериментатор починає з великої відстані між голками, при якій добре чути два дотики і поступово зменшує відстань, поки обстежуваний не відчує один дотик.

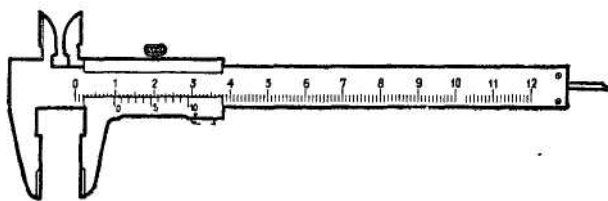
Другу – з маленької відстані між голками, при якій людина відчуває один дотик і збільшує її до тих пір, поки обстежуваний не відчує два дотики.

Обробка та аналіз результатів. Середнє арифметичне двох серій і є відносний просторовий поріг тактильної чутливості.

У висновку вказати, яке співвідношення величин порогу тактильної чутливості на різних ділянках шкіри. Результати пояснити.

Ділянка шкіри	I серія (мм)	II серія (мм)	Середнє арифметичне (мм)
Передпліччя			
Долоня			
Тильний бік долоні			
Кінчики пальців			

Мал.1

Дослідження м'язово - суглобових відчуттів

Мета: Визначення порогу розрізнення у м'язово-суглобових відчуттів.

Матеріали та обладнання: набір важків, або 1,2,5- копійчні монети, аркуші паперу розміром 5x5(або сірникові коробки), пов'язка для очей.

Хід роботи:

Дослідження проводиться в групі, яка складається з трьох осіб: експериментатор обстежуваний, протоколіст. У кімнаті для лабораторних занять одночасно можуть проводити свої дослідження кілька груп за умови, що кожна розташовується на відстані не менше 2,5 м від інших.

Обстежуваному одягають на очі пов'язку, пропонують витягнути руки вперед, не напружуючи їх, долонями догори. На долоні кладуть аркуші паперу розміром 5 5 см (можна сірникові коробки), на які потім експериментатор кладе важки вагою 4 і 5 г, або монети 5 і 4 копійки (2+2; 2+1+1), запитуючи, який вантаж важчий, потім докладають 1, 2, і 3-грамові важки, поки обстежуваний не зможе визначити різницю у вазі. Величина

додаткової ваги, при якій випробовуваний вперше відчуває різницю між двома важками, і буде показником порогу розрізнення.

Дослід повторити не менше трьох разів зі зміною рук. Якщо руки обстежуваного втомлюються, то йому треба дати відпочити протягом 1,5-3 хвилин після відповідного дослідження.

Інструкція досліджуваному: «На Ваші долоні буде покладено важки. Із зав'язаними очима визначте, В котрій із Ваших витягнутих рук вага більша».

Обробка та аналіз результатів. Результат досвіду можна відобразити в таблиці:

Номер пред'явлення	Подразники, що пред'являються в грамах		Показники досліджуваного
	Постійні	змінні	
1	600	601	Рівні
2	-	602	-
3	-	603	-
4	-	608	Правий важче

На підставі дослідів робиться висновок: поріг м'язових відчуттів у випробовуваного рівно 8 грам.

Тренування чутливості до розрізнення ваги виробляє звичку усвідомлювати власні відчуття, що з часом призводить до поліпшення результатів.

Виявлення різнісних порогів чутливості (точність окоміру)

Мета: Встановлення точності зорових просторових порогів розрізнення відстані за допомогою окомірної лінійки.

Матеріали та обладнання: окомірна лінійка. (мал. 2).

Хід роботи:

Оцінка здатності до сприйняття просторових відрізків (окомір) може здійснюватись за допомогою пристрою, виготовленого зі звичайної лінійки. Бік лінійки повернений до обстежуваного заклеюється білим папером. Посередині знаходиться чітка лінія, яка розділяє лінійку на дві половини – праву і ліву. Зверху – два бігунки. Експериментатор пересуває один бігунок від центру (від чіткої лінії) на 5 – 12 см обстежуваний, який знаходиться на відстані півметра від лінійки, має відсунути свій бігунок на таку ж відстань в протилежну сторону. До уваги береться похибка вимірювання. Проба повторюється 10 разів.

Обробка та аналіз результатів. Визначається відсоткова точність (Т) вимірювання довжини відрізка за формулою:

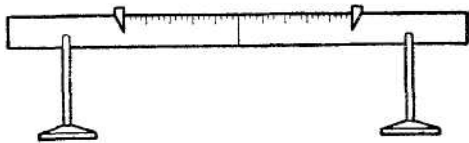
$$T = (100 - c_2) / c_1 * 100\%$$

де c_2 – сума різниць від заданої довжини відрізка (сума помилок обстежуваного в мм), і

c_1 – сума відрізків пред'явлених експериментатором. Оцінка результатів обстеження за даною методикою визначається за таблицею.

Оцінка в балах									
Відсоткова точність зміни довжини	9	8	7	6	4	2	8	2	6

Мал.2

Роль вправ в розвитку чутливості

Мета: Довести розвиток чутливості будь-якої модальності в процесі діяльності.

Хід роботи:

В умовах практичних занять дуже важко показати роль вправ в розвитку чутливості для цього рекомендується вивчити роль вправ в розвитку окоміру. Пропонується кожному обстежуваному на листі білого паперу за допомогою лінійки провести горизонтальну лінію розміром 18 см, розділити її на око якомога точніше навпіл. Повторити експеримент тричі. Визначити допущені відхилення, виразив їх в міліметрах, і встановити середню помилку. З'ясувати допущені відхилення і виділити студентів, окомір яких розвинений слабо. Цим студентам пропонується протягом 5 днів вправлятися в діленні ліній навпіл, щодня здійснюючи по 10 вправ. До наступного заняття кожен готує коротке повідомлення про проведені дослідження і отримані результати.

Дослідження явищ адаптації і контрасту

Мета: ознайомитися з явищами адаптації і контрасту.

Матеріали та обладнання: секундомір, кольоровий папір розміром, сірі кільця діаметром 4 см, папіросний папір.

Теоретичні відомості.

Адаптація, або пристосування – це зміна чутливості під впливом постійно діючого подразника, що проявляється у зниженні або підвищенні порогів.

Адаптаційне регулювання має велике біологічне значення. Адаптація допомагає вловити слабкі подразники і охороняє органи чуття від занадто великих чи тривало діючих впливів. А також, якщо для індивіда діючий

подразник не шкідливий, не є небезпечним і не пов'язаний з його потребами, то нервова система наче відключається від його впливу шляхом підвищення порога чутливості.

Якщо попередні дослідження демонстрували індивідуальні варіації величини порогів чутливості, то вивчення адаптації виявляє динамічність порогів чутливості в одній і тій же самій людині.

Ступінь адаптації різних аналізаторних систем неоднакова.

Зоровий аналізатор має один з найширших діапазонів адаптації. У ньому розрізняють адаптацію до світла і темряви. Зі зменшенням освітленості чутливість зорового аналізатора зростає – це називається адаптацією до темряви. При переході з умов високої освітленості у повну темряву чутливість зорового аналізатора збільшується в десятки і навіть сотні тисяч разів, характерно, що в перші 2-3 секунди чутливість незначно зростає, потім з 3-4 до 15-20 секунд – швидко зростає, далі знову поступово зростає, наближаючись до максимуму тільки після перебування в темряві протягом 30-40 хвилин. Тому людина, потрапляючи, наприклад, із яскраво освітленого приміщення в майже не освітлене (із фойє в кінозал, в якому демонструється фільм), спочатку зовсім не розрізняє оточуючі предмети, а згодом через декілька десятків секунд або хвилин добре їх бачить.

При зміні освітленості в зворотному напрямку – від темряви до світла – чутливість знижується значно швидше, і в умовах високої освітленості цей процес закінчується через 1-2 хвилини.

Чутливість зорових рецепторів до дії світла обумовлена наявністю в них особливої світлочутливої речовини – пігментів. Так в паличках сітківки є родопсин (зоровий пурпур). Під дією світла він розкладається, що викликає різке зниження чутливості паличок. У темряві відбувається відновлення (ре синтез) родопсину. У процесах ре синтезу важлива роль належить вітаміну А. За відсутності або нестачі в харчуванні вітаміну А в людини погіршується збудливість паличок сітківки. Внаслідок цього в осіб, в яких діагностують

авітаміноз або гіповітаміноз А, спостерігається погіршення здатності бачити в умовах слабкої (наприклад, вночі) освітленості – куряча сліпота.

Контраст відчуттів – це зміна інтенсивності і якості відчуттів під впливом попереднього або супутнього подразника.

За одночасної дії двох подразників виникає одночасний контраст. Такий контраст добре простежити в зорових відчуттях. Одна й та сама фігура на чорному тлі здається світлішою, на білому – темнішою.

Добре відоме і явище послідовного контрасту. Після холодного слабкий теплий подразник здається гарячим. Відчуття кислого підвищує чутливість до солодкого.

Детально вивчені явища послідовного контрасту або послідовного образу в зорових відчуттях. Якщо фіксувати оком протягом 20-40 с світлову пляму, а потім заплющити очі або перевести погляд на мало освітлену поверхню, то за кілька секунд можна помітити досить чітку темну пляму. Це й буде послідовний зоровий образ.

Фізіологічний механізм виникнення послідовного образу пов'язаний з явищем післядії подразника, що виникає в корі головного мозку. Припинення дії подразника не викликає миттєвого припинення процесу подразнення в рецепторі і збудження в кіркових частинах аналізатора. За законом послідовної індукції у збуджених нейронах виникає з часом процес гальмування. До відновлення вихідного стану чутливості нервових тканин проходить кілька фаз індукційної зміни збудження і гальмування. За достатньої культури спостереження можна помітити зміну позитивної та негативної фази послідовного образу.

Хід роботи:

Дослід 1. Дослідження явищ адаптації

Розмістіть обстежуваного в затемненій кімнаті. Виключіть в ній світло, одночасно ввімкнувши секундомір, і попередньо попросивши обстежуваного сказати, коли він почне розрізняти предмети в темряві, тобто «бачити в темноті». Визначити час адаптації до темряви. Після повної адаптації

ввімкнути світло, попередньо попросивши обстежуваного сказати, коли він чітко бачитиме предмети. Визначити час адаптації до світла.. Аналогічні дослідження провести 3 рази. Отримані результати записати в таблицю:

№ досліду	Час адаптації до темряви	Час адаптації до світла
1.		
2.		
3.		
Середня тривалість адаптації		

Обробка та аналіз результатів.

1. Визначте середній час адаптації до темряви і світла. Поясніть чому час адаптації до темряви і світла різний?
2. Визначте середньо групові показники адаптації до темряви і світла.
3. Порівняйте індивідуальний час адаптації із середніми для групи показниками.

Дослід 2. Ознайомлення з явищем контрасту

Дослід необхідно проводити в умовах природного денного освітлення або при люмінесцентних лампах.

На стіл перед обстежуваним кладуть листок зеленого паперу, на середину якого накладають сіре кільце, а потім прикривають їх папіросним папером. Обстежуваному пропонують фіксувати поглядом кільце до тих пір, поки воно не набуде відповідного кольорового відтінку. Тобто не виникне одночасний кольоровий контраст. Обстежуваний має встановити, який кольоровий відтінок набуло сіре кільце. Аналогічні дослідження проводять з червоним, синім і жовтим папером. Результати записують у таблицю:

Колір фону	Колір, який набуває сіре кільце
зелений червоний синій жовтий	

Отримані результати пояснити.

II. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ

Сприйняття - психічний пізнавальний процес, який робить можливим цілісне віддзеркалення світу, створення інтегральної картини дійсності, на відміну від відчуттів, що відображають окремі якості реальності.

Підсумок сприйняття - інтегральний, цілісний образ навколишнього світу, що виникає при безпосередній дії подразника на органи чуття суб'єкта.

Як форма плотського віддзеркалення предмету включає виявлення об'єкту як цілого, розрізнення окремих ознак в об'єкті, виділення в ньому інформативного змісту, адекватної мети дії, формування плотського образу.

Властивості сприйняття:

- ***Константність*** - відносна незалежність образу від умов сприйняття, що виявляється в його життєвості. Наше сприйняття в певних межах зберігає за предметами їх розміри, форму, колір незалежно від умов сприйняття (відстань до сприйманого предмету, умови освітленості, кут сприйняття і т.д.).

- ***Наочність*** - об'єкт сприймається нами як відособлене у просторі та часі окреме фізичне тіло.

- ***Цілісність*** - внутрішній органічний взаємозв'язок частин і цілого в образі. Слід розглядати два аспекти цієї властивості: а) об'єднання різних елементів в цілому; б) незалежність освіченого цілого від якості складових його елементів. Принципи організації сприйняття (властивості наочності і цілісності) найглибше і яскраво описані і проаналізовані представниками гештальтпсихології (М. Вертгеймер, Ч. Осгуд і ін.).

- ***Узагальненість*** – віднесеність кожного образу до деякого класу об'єктів, що має назву.

- ***Свідомість*** сприйняття заснована на зв'язку сприйняття з мисленням, з розумінням суті предмету. Найважливішим феноменом сприйняття є віднесеність наочного образу до реального світу - феномен ***проекції*** (наприклад, людина бачить не зображення предмету на сітківці ока,

а реальний предмет в реальному світі). Цей феномен можна прослідкувати на всіх рівнях організації особистості.

У основі класифікації сприйняття, так само як відчуттів, лежить відмінність в аналізаторах, що беруть участь в сприйнятті.

Відповідно до того, який аналізатор грає в сприйнятті переважуючу роль, розрізняють зорові, слухові, дотикові, кінестетичні, нюхові і смакові сприйняття.

Різні види сприйняття рідко зустрічаються в чистому вигляді, звичайно вони комбінуються, і в результаті виникають складні види сприйняття.

Основою іншого типу класифікації сприйняття є форми існування матерії: простір, час і рух.

Відповідно до цієї класифікації виділяють: сприйняття простору, руху, часу.

Особливості сприймання форми при пасивному і активному дотику

Мета: прослідкувати і об'єктивно зафіксувати процес формування дотикового образу при пасивному і активному дотику однією рукою, а також виявити особливості видів рухів у процесі бімануального дотику.

Матеріали та обладнання: набір плоских геометричних фігур, аркуші паперу.

Теоретичні відомості

Термін «дотик» зазвичай застосовують у двох різних значеннях. З одного боку для позначення температурної, больової, тактильної чутливості, з другого – під дотиком розуміють гаптичну чутливість, яка включає два компоненти – тактильний і кінестетичний. Гаптична чутливість проявляється в процесі обмацування і її органом є рука. У результаті активного обмацування формується дотиковий образ предмета.

Якщо предмет розміщений на руці, то має місце лише пасивний дотик. І тільки якщо обстежуваний активно обмацує предмет (що відповідає реальним умовам сприймання), можна говорити про активний дотик. У процесі активного обмацування предметів двома руками (у цьому випадку говорять про бімануальний дотик) можна експериментально визначити різні види дотикових рухів: макрорухи руки, макро- і мікрорухи пальців. Обидва види рухів на різних етапах формування дотикового образу виконують як пізнавальні, так і контролюючі функції.

Хід роботи:

Для виконання роботи студенти діляться попарно: на експериментатора і досліджуваного.

Завдання складається з 5 дослідів. Виконуючи їх слід чітко дотримуватися порядку виконання роботи, оскільки від цього залежатиме якість отриманих результатів. На стадії пасивного дотику і активного обмацування фігур очі досліджуваного мають бути закриті пов'язкою. На період відтворення фігур у вигляді малюнків пов'язку з очей знімають. Проте попередньо із поля зору обстежуваного забирають фігуру, яку він тільки що обмацував. У кожному із дослідів обстежуваному послідовно пред'являють три фігури різної складності. Тривалість пасивного і активного дотику необмежена. На початку досліджень експериментатор дає обстежуваному таку інструкцію: «Вам будуть пред'явлені плоскі фігури. Ваше завдання – із закритими очима шляхом дотику якнайточніше визначити форму кожної з них, а потім, відкривши за дозволом експериментатора очі, відтворити своє уявлення про фігуру графічно».

Дослід 1. Пасивний дотик нерухомої фігури - стимулу. Експериментатор кладе фігуру на нерухому долоню обстежуваного. При цьому експериментатору не дозволяється натискати на фігуру, а обстежуваному пересувати її на долоні і торкатися до неї другою рукою. За сигналом обстежуваного експериментатор забирає фігуру і знімає пов'язку з його очей. Після чого обстежуваний зарисовує сприйняту фігуру.

Дослід 2. Пасивний дотик рухомої фігури - стимулу. Експериментатор плавно обводить контуром фігури по нерухомому вказівному пальцеві провідної руки обстежуваного. Після одного повного обведення контуром фігури обстежуваний зарисовує її форму.

Дослід 3. Штучний варіант активного дотику. Обстежуваний сам послідовно обводить контур фігури - стимулу вказівним пальцем провідної руки. При цьому дозволяється 3-4 разове обведення контуру кожної фігури. Експериментатор під час досліду притримує фігуру таким чином, щоб у ході її обведення вона залишалася нерухомою.

Дослід 4. Активний дотик. Обстежуваний сам обмацує однією рукою пред'явлені фігури. Час обмацування необмежений. Потім зарисовує їх.

Дослід 5. Бімануальний дотик. Експериментатор пред'являє обстежуваному фігуру, пропонуючи якнайточніше визначити її форму шляхом активного обмацування обома руками. Обстежуваного просять під час обмацування здійснювати самоспостереження з метою ґрунтовного аналізу функцій рухів пальців кожної руки, а також функцій правої і лівої руки в цілому. Окрім словесного звіту про характер рухів обстежуваний робить зарисовку фігури.

Обробка і аналіз результатів відповідно до номера досліду.

1-4 досліди:

1. Оцінити метричні властивості зарисовок, тобто визначити довжину ліній, величину кутів, пропорції і загальну кількість елементів даної фігури.

2. Оцінити якість зарисовок за п'ятибальною шкалою:

5 – рисунок повністю відповідає формі тест-об'єкта;

4 – в рисунку спотворені довжини окремих сторін (вони коротші або довші ніж в оригіналі); 3 – спотворені не тільки довжини ліній, але й кути;

2 – спотворені довжини сторін і кути, а також пропущені один або декілька елементів фігури-оригінала;

1 – зовсім немає подібності між рисунком і фігурою-оригіналом.

3. Отримані бальні оцінки для кожної фігури в дослідах 1-4 записують у протокол і визначають середній бал для кожного досліду.

5 дослід. Обробка його результатів полягає в складанні експериментатором письмового звіту про особливості бімануального дотику.

При цьому слід звернути увагу на такі особливості функцій рук і пальців:

- різну активність правої і лівої рук;
- різну функціональну роль пальців;
- симультанну роботу пальців;
- нерівномірність руху по контурі (уповільнення, зупинки, повернення назад);
- переважанні функції окремих типів рухів, а саме пізнавальних і контролюючих.

Тестовий матеріал.

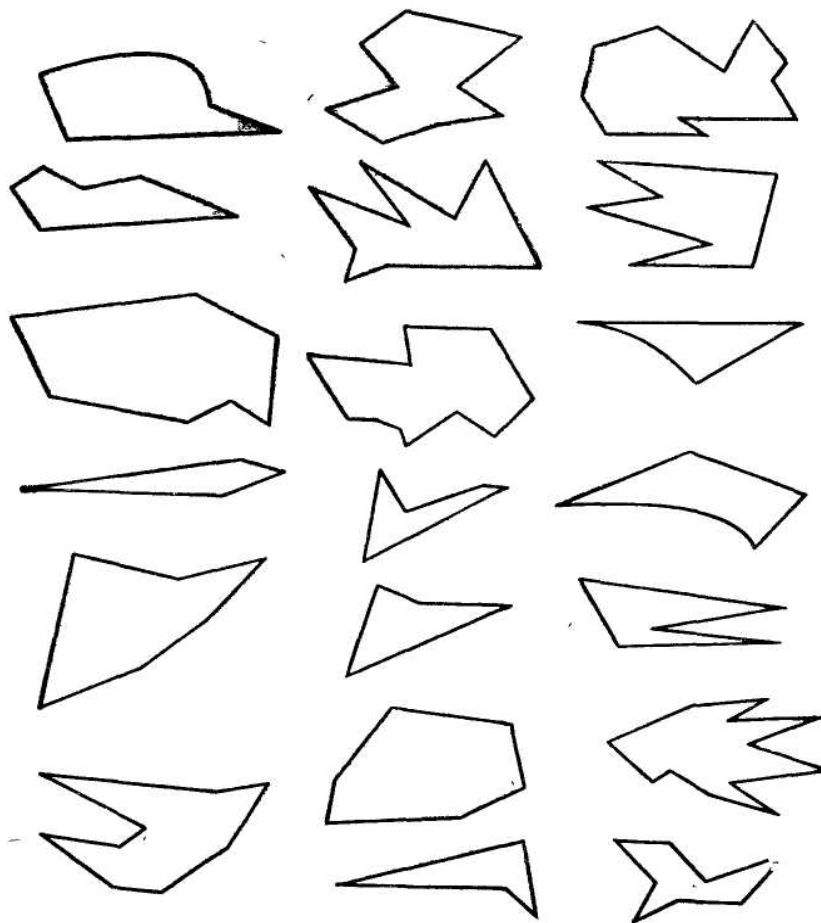

Рис. 5

Аналізуючи отримані результати виявити особливості і специфіку сприймання форми при пасивному і активному дотику, встановити функції рухів рук і пальців у процесі активного дотику, визначити роль рухів пальців у процесі побудови, контролювання і корекції дотикового образу.

Сприймання часу: оцінка, вимірювання, відтворення, порівняння

Мета: визначити точність оцінки, вимірювання, відтворення і порівняння коротких проміжків часу.

Матеріали та обладнання: секундомір.

Хід роботи:

Дослідження сприймання часу проводиться в парі (експериментатор і обстежуваний).

I. ОЦІНКА ЧАСОВИХ ПРОМІЖКІВ.

Дослід 1. Методика передбачає 10 спроб, у кожному з яких обстежуваному пропонують визначити заданий проміжок часу (в межах від 1 до 120 с) без підрахунку і без використання годинника. Експериментатор ударом олівця по столу відмічає початок і кінець інтервалу. Обстежуваний оцінює тривалість інтервалу і записує в таблицю.

№ п\п	Час заданий експериментатором (А), с	Час словесно визначений обстежуваним (С), с	Точність оцінки часу (К)	Помилка обстежуваного, с
1.				
2.				
..				
10.				
Всього				

Обробка і аналіз результатів.

Точність оцінки часу визначається для кожного дослідження окремо за формулою:

$$K = A / C * 100\%,$$

де К – коефіцієнт точності оцінки часу,

А – час, заданий експериментатором (істинний час),

С – час, словесно визначений обстежуваним (суб'єктивний час).

Під час аналізу результатів дослідження важливо визначити в якому співвідношенні відносно 100% (менше чи більше), перебувають коефіцієнти точності оцінки часу обстежуваного. Якщо у всіх дослідженнях обстежуваний має коефіцієнт більший за 100%, то часові відрізки він недооцінює. Якщо отриманий коефіцієнт менший за 100%, то часові відрізки він переоцінює. Чим ближчі коефіцієнти до 100% (наприклад, 90% - 110%), тим вища точність оцінки коротких проміжків часу.

Дослід 2. Проведення першого дослідження дає можливість визначити переоцінює чи недооцінює обстежуваний часові проміжки, але не завжди отриманий коефіцієнт (К) відображає повну картину точності сприймання часу. Для більш ґрунтовної оцінки сприймання часу слід використати іншу формулу, де береться до уваги не знак отриманого відхилення (як у попередньому випадку), а абсолютні значення відхилень:

$$T = (C_1 - C_2) / C_1 * 100\%$$

де Т – точність оцінки часу,

С₁– сума відрізків часу заданих експериментатором, с;

С₂ – сума помилок обстежуваного, с.

Оцінка точності сприймання часу за даною методикою виставляється за таблицею:

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Точність оцінки інтервалів часу, %	99,5	99	88,5	88	86	84	80	75	70

II. ВИМІРЮВАННЯ ЧАСОВИХ ПРОМІЖКІВ.

При вимірюванні експериментатор задає обстежуваному 10 різних часових проміжків (в межах від 0 до 120 с). Наприклад, каже : «Відміряй 22 секунди». Обстежуваний, тримаючи в руці секундомір і не дивлячись на його циферблат, має ввімкнути і вимкнути секундомір, коли на його думку пройде 22 секунди. Проміжні результати обстежуваному не повідомляють.

№ п\п	Час заданий експериментатором (А), с	Час виміряний обстежуваним (С), с	Точність вимірювання часу	Помилка обстежуваного, с
1.				
2.				
...				
10.				
Всього				

Визначення точності вимірювання часових проміжків знаходять як відношення результату, отриманого в експерименті до заданого.

III. ВІДТВОРЕННЯ ЧАСОВИХ ПРОМІЖКІВ.

При відтворенні часових проміжків експериментатор за допомогою секундоміра засікає часові відрізки (в межах від 0 до 120 с). Потім дає секундомір обстежуваному і пропонує відтворити такий самий проміжок. Дослід повторюється 10 разів. Проміжні результати обстежуваному не повідомляють.

Точність відтворення часових проміжків визначають як відношення результату, отриманого в експерименті до заданого.

№ п\п	Час заданий експериментатором (А), с	Час відтворений обстежуваним (С), с	Точність оцінки часу	Помилка обстежуваного, с
1.				
2.				
...				
10.				
Всього				

IV. ПОРІВНЯННЯ ЧАСОВИХ ПРОМІЖКІВ.

При порівнянні експериментатор 10 разів засікає по два майже однакових часових проміжки. Обстежуваний має сказати, який з проміжків довший, а який коротший.

№ п\п	Проміжки часу, запропоновані експериментатором, с	Відповіді обстежуваного
1.		
2.		
...		
10.		
Всього		

Аналізуючи результати необхідно встановити в яких із чотирьох дослідів обстежуваний показав найкращі результати. Пояснити їх.

Знаючи особливості сприймання інтервалів часу, можна розробити систему прийомів, що будуть корисні в моменти в моменти вимушеного очікування: очікування транспорту, зустрічі подій тощо. Знята при цьому психічна напруга – один з моментів самовиховання і навчання саморегуляції.

Сприймання простору

Мета: дослідити особливості сприймання глибини простору при моно- і бінокулярному зорі. Оцінити сприймання простору за бланковою методикою «Годинники».

Матеріали та обладнання: прилад для дослідження монокулярного і бінокулярного сприймання глибини простору, бланки із зображенням циферблатів годинників і вирізів, секундомір.

Хід роботи:

Дослід 1. Монокулярне і бінокулярне сприймання глибини простору

Прилад ставлять на підставці на стіл так, щоб його внутрішня частина була добре освітлена. Досліджуваний сідає на відстані 0,5-1 метра від горизонтальної щілини приладу. Крім ниток і темного фону за ним досліджуваний нічого не повинен бачити. Положення досліджуваного залишається постійним протягом всього досліду. Експериментатор стає збоку столу так, щоб бачити перед собою числа на міліметровій шкалі приладу. Спочатку він переміщує повзунок в найдалше від досліджуваного положення і починає його плавно наближати до досліджуваного. В той момент, коли досліджуваний вважає, що всі три нитки знаходяться в одній площині він подає команду «стій». На шкалі приладу експериментатор відмічає допущену помилку (в мм) і заносить в протокол. Якщо повзунок з рухомою ниткою знаходиться перед двома нерухомими нитками, то помилку в протокол заносять зі знаком «-».

Потім експеримент проводиться подібним способом, але експериментатор віддаляє повзунок від досліджуваного. Рух повзунка здійснювати плавно, щоб не було коливання нитки. Експеримент складається із 40 дослідів, з яких 20 є монокулярних, тобто здійснюються при закритому одному й тому ж оці, а 20 – бінокулярних, коли досліджуваний дивиться двома очима.

При визначенні середніх значень знаки не враховуються. На основі одержаних даних знаходять середні помилки при монокулярному, а потім бінокулярному сприйманні глибини простору. Ці значення дають можливість сформулювати висновки про точність сприймання глибини простору досліджуваним.

Дослід 2. Сприймання простору за методикою «годинники»

Обстежуваному пропонують бланк із зображенням 42 годинників (7 рядів по 6 годинників), циферблат яких зміщений навколо осі – тобто знаходиться в дещо незвичному для нас положенні. Орієнтуючись тільки на одну цифру, що показує яку-небудь годину, необхідно визначити точний час, який зафіксовано на годиннику. Тривалість виконання завдання 10 хв. Повертати бланки (крутити) не дозволяється, положення годинника треба уявляти в умі. Відповіді записуються наступним чином: № годинника – час з точністю до 5 хв. Наприклад, 1. 740, 2. 255 і т.д.

Обробка та аналіз результатів

Оцінку в балах дають за таблицею:

Оцінка в балах									
Кількість правильних відповідей	=37	4-36	0-33	9-25	4-20	9-15	4-9	-4	=3

Орієнтовна шкала оцінок для юнаків 18-19 років із середньою освітою: 38 і більше правильних відповідей – відмінно, 27-37 – добре, 19-26 – задовільно, 18 і менше-погано.

Сприймання напрямку локалізації звукових подразників

Мета: Визначення локалізації звукових подразників за допомогою встановлення напрямку розміщення джерела звуку.

Матеріали та обладнання: Дві монети, секундомір, пов'язка для очей.

Хід роботи:

Обстежуваний нерухомо сидить на стільці із зав'язаними очима. Експериментатор, затиснувши дві монети між великим і вказівним пальцями, на одній і тій же відстані від голови обстежуваного то справа, то зліва, то зверху, то спереду створює легке брязкання, потираючи монети одна до другої (кожен із напрямків повторюється 3-5 разів, але не підряд). Обстежуваний має вказати в якому напрямку, на його думку, знаходиться джерело звуку. Протоколіст фіксує час між початком побрязкування, що створює експериментатор і відповіддю обстежуваного (латентний період) і результати заносить у таблицю.

Після того, як обстежуваний справиться з цим завданням, йому пропонується повторити дослід, закривши одне вухо.

Обробка і аналіз результатів.

У ході роботи фіксується місце перебування джерела звуку, кількість правильних відповідей і латентний період.

Таблиці, в яких фіксується точність локалізації звукових подразнень при біноуральному і моноуральному слухові можуть мати такий вигляд:

№ пред'явлення	Місце перебування джерела звуку	Відповідь обстежуваного	Латентний період	Кількість правильних відповідей

Після того, як обстежуваний визначив (по кілька разів) місце перебування джерела звуку, підраховують в якому напрямку найбільш точно локалізується звук за формулою:

$$M = A / B * 100$$

де А – кількість правильних відповідей в одному напрямі;

В – кількість дослідів у цьому ж напрямі.

У кінці роботи порівнюються загальні результати по локалізації джерела звуку при біноуральному і моноуральному слухові., а також результати для різних напрямків. Роблять висновок про ступінь точності локалізації джерела звуку в різних напрямках і про положення джерела звуку, при яких помилки були найбільш значущими

Особистісний характер сприйняття

Мета: Дослідження ролі апперцепції методом розпізнавання.

Матеріали і обладнання: набори предметів (котушки, касета, бігуді...)

Хід роботи:

Випробовуваний із зав'язаними очима по черзі обмацує пропоновані предмети і називає їх. Протоколіст фіксує час, витрачений на розпізнавання предмету, чи вірно названий предмет, спостерігає за поведінкою. В кінці з'ясовується зв'язок предметів з минулим досвідом випробовуваного.

Наступному випробовуваному пропонують новий набір предметів. Результати дослідів заносять в таблицю:

Набір предметів	Час розпізнавання	Відповідь випробуваного	Поведінка випробовуваного
1			
2			
3			
4			

Потім порівнюються дані по різних групах випробовуваних.

Визначається роль минулого досвіду (апперцепції) в сприйнятті предметів.

Дослідження спостережливості

Мета: Встановлення рівня розвитку спостережливості.

Матеріали та обладнання: Два нескладних за сюжетом і кількістю деталей малюнки, однакові майже у всьому, крім передбачених кількох малопомітних відмінностей; папір для записів; секундомір.

Хід роботи:

Інструкція обстежуваному: «Вам буде показано два малюнки. Уважно роздивіться їх і знайдіть, чим вони відрізняються. Час сприймання малюнків обмежується 1 хвилиною. Після команди: «Стоп!» малюнки закрити і написати помічені Вами відмінності».

Обстежуваному одночасно демонструються два малюнки протягом 1 хвилини. Потім малюнки закривають і обстежуваний записує помічені відмінності. Робить звіт в якому визначає чи добре було видно деталі малюнків і чи задоволений він результатами своєї спостережливості.

Обробка та аналіз результатів.

Мета обробки результатів – визначення коефіцієнта спостережливості. Для цього підраховується загальна кількість названих відмінностей, від якої віднімається кількість допущених помилок, тобто вигаданих відмінностей. Отримана різниця ділиться на кількість фактично наявних відмінностей.

Аналіз результатів здійснюється через зіставлення отриманого коефіцієнта спостережливості з максимально можливим, тобто одиницею. Чим ближчий коефіцієнт до 1,0, тим вищий рівень спостережливості досліджуваного. Коефіцієнт в межах 0,5-0,9 вказує на середній рівень спостережливості, менше 0,5 – спостережливість низька або слабка.

Спостережливість піддається розвитку через тренування. Можна скласти програму розвитку, підібравши спеціальні вправи для поліпшення спостережливості. Основним моментом у таких випадках є установка на відшукування якомога більшої кількості ознак предметів, явищ у ситуації короткотривалого сприймання.

Ілюзії сприймання

Теоретичні відомості.

Сприймання предметів може бути помилковим. Помилки (ілюзії) виявляються в діяльності різних аналізаторів. *Ілюзії* – це перекручене відображення дійсності. Найбільш відомими є зорові ілюзії. Вони можуть бути :

- фізичними (ложка у склянці води буде «зламаною»);
- фізіологічними (наприклад, ілюзії зворотних обертів, контрасту температур);
- психологічними (дивись подані нижче малюнки).

Ілюзії мають різні причини: практичний досвід людини, особливості аналізаторів, зміна умов сприймання, дефекти органів чуття та інші.

Французький психолог А. Шарпантьє пояснив явище ілюзії на прикладі роботи прогностного механізму в людині. Це можна перевірити самому. Ви порівнюєте масу малої і великої сірникової коробки. За масою коробки однакові. Проте велика коробка буде здаватись вам важчою, аналогічно і велика, але порожня валіза здається значно легшою.

Щоб перевірити, що справа в несвідомому прогнозуванні, прив'яжіть обидві коробки до нитки, візьміться за них і порівняйте вагу коробок із закритими очима, не знаючи, в якій руці яка. Ви переконаєтесь, що вони вам будуть здаватись однаковими або частота помилок буде майже однакова для тієї й іншої руки.

Геометричні ілюзії зорового сприймання

Мета: вимірювання рівності відрізків під час дослідження ілюзії Мюллера-Лайєра.

Матеріали та обладнання: експериментальна установка ілюзії Мюллера-Лайєра, лінійка.

Теоретичні відомості

Значну частину геометричних ілюзій можна розглядати як спотворення у сприйманні величини (довжини або розміру), або як спотворення у сприйманні напрямку ліній. Одним із класичних прикладів ілюзії довжини відрізка є ілюзія Мюллера-Лайєра: дві лінії рівної довжини одна з яких закінчується клином, що сходиться, а друга – що розходиться, сприймаються людиною як нерівні за довжиною. Цей ефект ілюзії настільки стійкий, що він виникає навіть у тому випадку, коли людина знає про причини її виникнення.

Хід роботи:

Робоча група складається з трьох чоловік: експериментатор, обстежуваний і протоколіст, які по чергово міняються ролями.

У досліді використовується проста експериментальна установка: на аркуші білого паперу (формат А4) накреслена пряма горизонтальна лінія товщиною 3 мм і довжиною 230 мм. Зліва лінія закінчується клином, що сходиться («наконечник стріли»), а справа клином, який розходиться («перо стріли»). На невеличкому папері розміром 3х3 см, зображено клин, спрямований гострим кутом вправо.

Завдання обстежуваному: накласти на лінію клин так, щоб розділити її на дві рівні частини.

Дослід з одним обстежуваним проводиться не менше 15 разів.

Експериментатор фіксує накладений клині разом із протоколістом за допомогою лінійки визначають величину похибки. Її результати заносяться у таблицю, але в процесі дослідження обстежуваному не повідомляються.

№ досліду	знак помилки	абсолютна величина помилки (мм)

Обробка та аналіз результатів.

1. За отриманими даними знайти значення середньої помилки окремо зі знаком плюс і зі знаком мінус $M_{(+)}$ $M_{(-)}$.

2. Знайти середнє квадратичне відхилення для цих же дослідів $b_{(+)}$ та $b_{(-)}$.

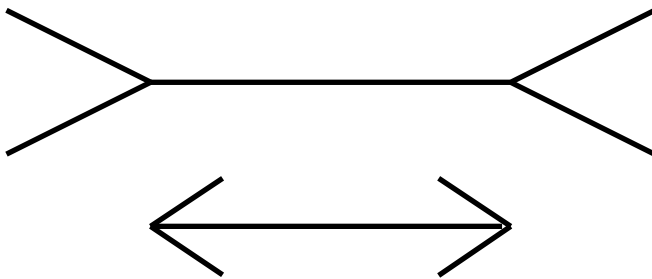
3. Знайти середнє значення без урахування знака: середнє значення помилки M і середнє квадратичне відхилення b .

На основі отриманих результатів зробити висновок чи спостерігалася в досліджуваного ілюзія Мюллера-Лайєра.

Тестовий матеріал.

Ілюзія Мюллера – Лайєра.

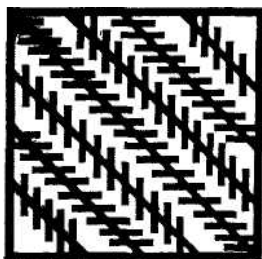
Який відрізок прямої довший – верхній чи нижній?

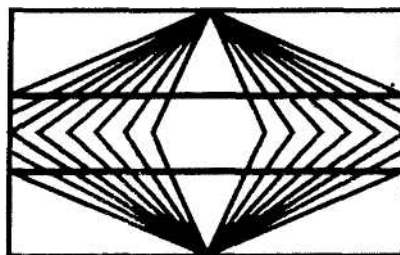
В залежності від співвідношення частин і цілого можуть виникати різні ілюзії сприймання.

Ілюзія зміщення

- Усі ці лінії паралельні

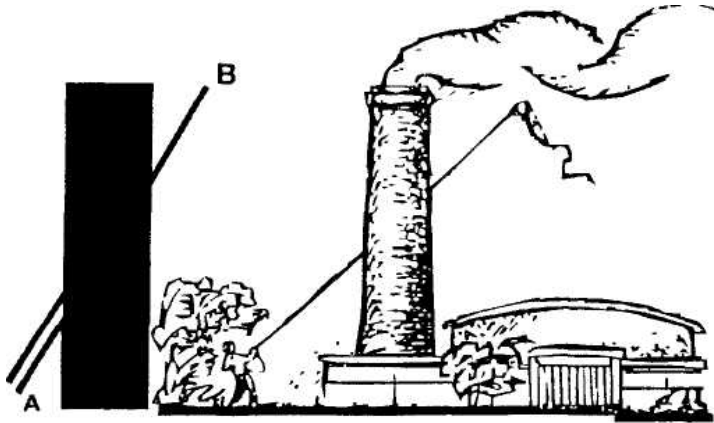

Ілюзія Цельнера

Ілюзія Геринга

- Лінія АВ - пряма

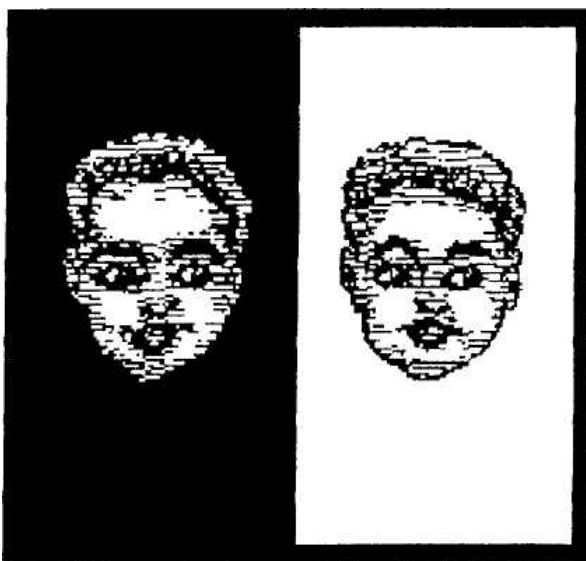
Ілюзія Поггендорфа зникає при цілісному сприйманні. Апперцепція і мислення впливають на усвідомлення і протікання сприймання.

Ілюзія подвійності сприймання.

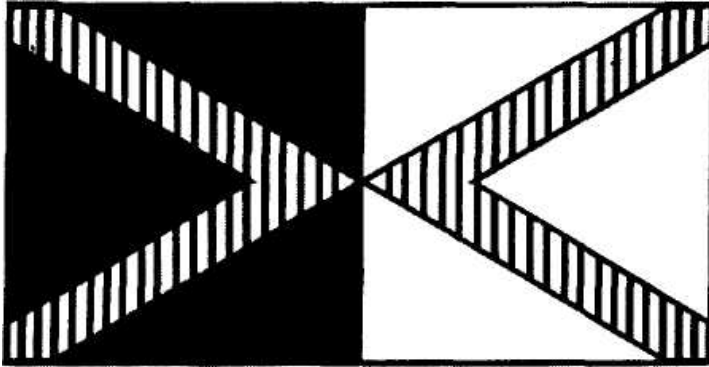
- Візьміть аркуш паперу, прикрийте ним малюнок, поступово відкриваючи його спочатку з лівого боку, а потім з правого.

У першому випадку бачимо три круглі стрижні, а в другому – літеру «П». Ілюзії цілісності виникають у зв'язку з апперцепцією сприймання; подвійність сприймання залежить від виділення опорних контурів предмету.

- За ілюзією контрасту хлопчик, що праворуч, – темніший.

Ілюзія контрасту яскравості предмета і фону.

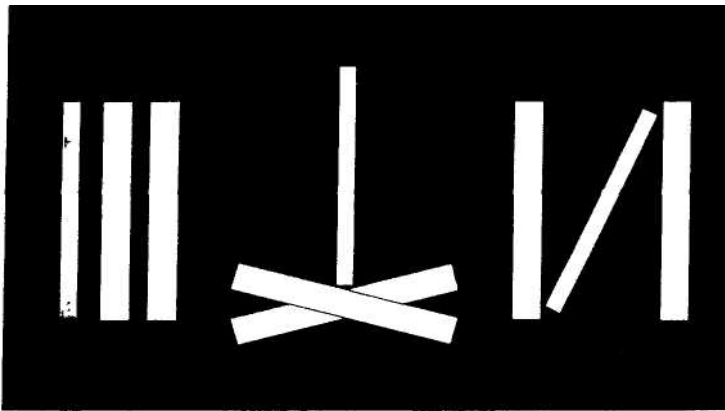

Сприйняття предмету залежить від особливостей фону, на якому розташований предмет;

Ілюзії, що виникають при сприйнятті предмету на контрастному фоні, часто використовуються в житті і практичній діяльності людей.

Коли ми бачимо головне, ми не помічаємо деталей

Перший обман зору

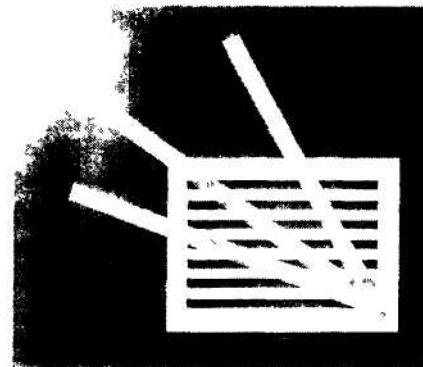
Візьміть три смужки білого паперу однакової довжини; одна з них повинна бути удвічі вужчою, ніж решта. Перехрестіть у вигляді букви «Х» дві широкі смужки, а на їх перетині поставте вертикальну вузьку смужку. Вона буде здаватись довшою, ніж широкі смужки.

Цей дослід буде ефективним, якщо білі смужки покласти на чорний папір або тканину.

Спробуйте розкласти смужки у вигляді букви «И», так, щоб вузька смужка лежала навскіс між двома широкими. Вона буде здаватись вам коротшою, ніж її сусідки.

Другий обман зору

Аркуш щільного білого паперу перетворить у таку решітку, як на малюнку. Виріжте з тонкого картону вузьку з чіткими прямолінійними краями і закріпіть її шпилькою, як на осі, в одному із кутів решітки.

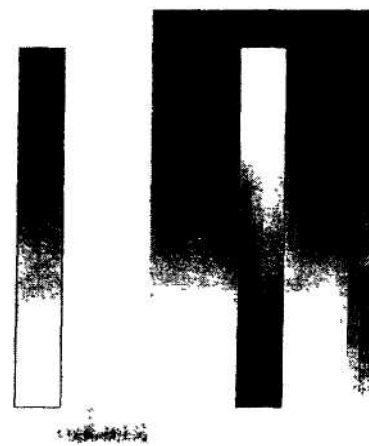
Якщо повернути смужку так, щоб вона стояла майже перпендикулярно до перекладин решітки, вона буде здаватись, як і раніше, обмеженою двома прямими.

Але якщо нахилити її нижче, то ці лінії розторощаться, і вам здасться, що відрізки, які видно через прорізи, зовсім не є продовженням один одного.

На нашому малюнку третя, нижня смужка здається настільки поламаною, що хочеться взяти лінійку і перевірити, чи дійсно її краї прямими.

Третій обман зору

Погляньте на смужку, яка зображена ліворуч, поставивши її перед собою на відстані не менше, ніж 3 метри. Ця смужка зафарбована так, що чорний колір поступово переходить у білий; за формою це – видовжений прямокутник. Незважаючи на те, що краї цієї смужки паралельні, вона здається вам розширеною у своїй білій час-

тині і звуженою у чорній. Замість прямокутника смужка видається трапецією.

Поставте цю смужку на іншу, широкую, пофарбовану аналогічно, але поставте її так, щоб біла частина вузької смужки лежала на темній частині широкої. Обман зору раптово зникне і вузька смужка перетвориться знову на правильний прямокутник.

Циркуль або око

Візьміть циркуль і накресліть декілька концентричних кіл. Але олівець притискайте до паперу не на всьому колі, а тільки на невеликій частині кожного кола таким, чином, щоб ці дуги, які розміщені на різних колах, лежали «черепицею», лише трохи прикривали одна іншу.

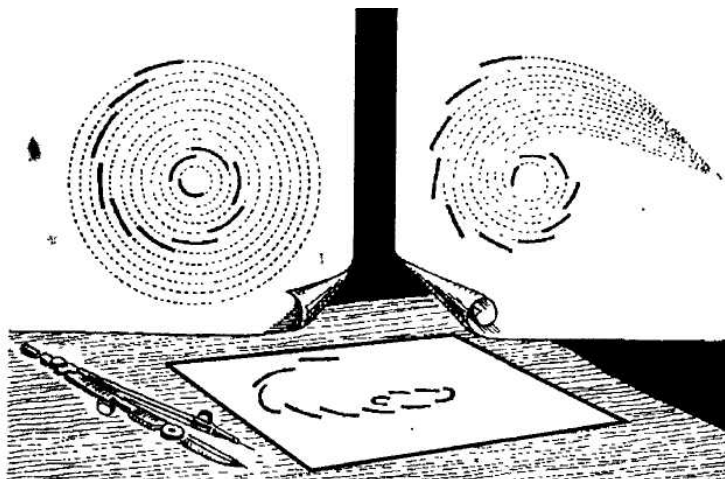
Якщо подивитись на таке креслення, здасться, що коли продовжити наші дуги, то їх продовження перетнуться в одній точці.

Якщо взяти циркуль і перевірити – переконаєтесь, що очі вас підвели.

Відкладете циркуль – знову не віриться, що ці дуги не належать концентричним колам.

Хто ж правий: циркуль чи око?

Обман зору буде ще яскравішим, якщо ви накреслите це нескладне креслення у збільшеному вигляді, на великому листі паперу.

Спіраль? Ні, не спіраль

Без циркуля і не повірите, що це концентричні кола. Здається, що це – спіраль. Візьміть циркуль і перевірте – побачите, як обманюють вас очі. І ліворуч, і праворуч намальовані концентричні кола.

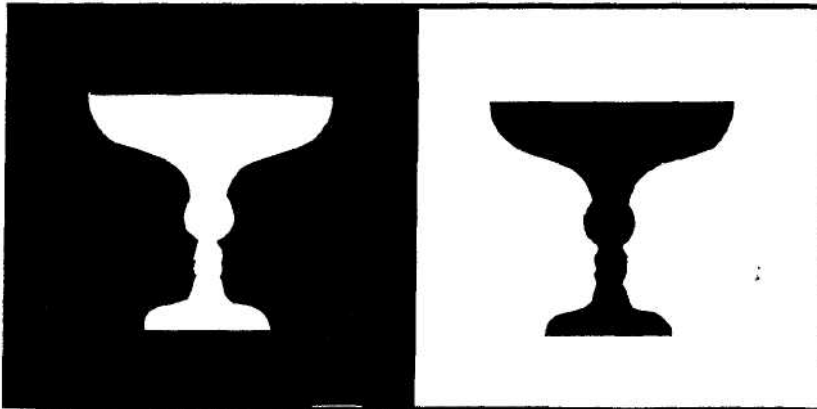
Фігура і фон

На запитання, що зображено на цьому малюнку, запрошується, мабуть, така відповідь:

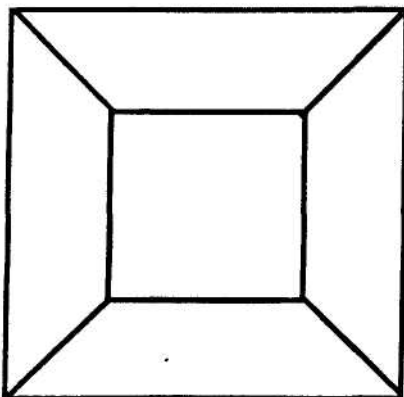
– Дивлячись на що звертати увагу або ваза, або два профілі облич.

Це пов'язано з такою якістю сприймання, як вибірковість.

Вибірковість – це якість сприймання, яка визначається спрямованістю, або досвідом людини.

Випукла чи ввігнута тут фігура

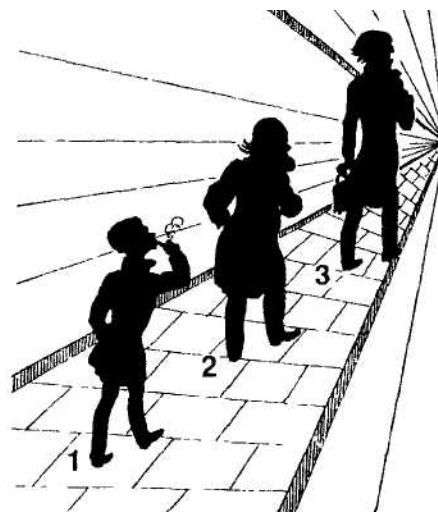

Хто вищий?

Як ви гадаєте, хто із трьох людей, зображених на малюнку, вищий? Якщо повірити очам – третя людина, чи не так?

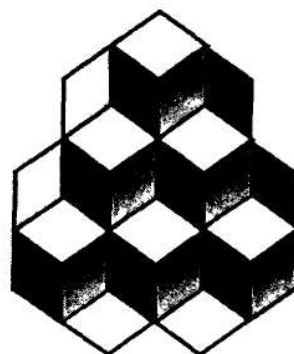
Візьміть лінійку, виміряйте всіх трьох, і ви переконаєтесь, що обмануті зоровою ілюзією. Перша людина вища за всіх. Її зображення на 2 мм вище від зображення третьої людини, яка йде попереду.

Цей малюнок намальовано з порушенням правил перспективи. Наше око звикло, що предмети, віддаляючись, зменшуються, тому ми і вирішили, що третя постать, найвіддаленіша від нас, повинна бути більшою за другу і першу постаті, які розташовані на передньому плані

Скільки тут кубиків?

Зв'яжіть у кубик грані 1, 2, 1 – і одержите шість кубиків, а візьміть грані 3, 4, 5 – і кубиків стане сім

Три ящірки

На піску грілись три ящірки. Художник їх намалював. А потім подумав: яка відстань більша – від носа лівої до носа середньої або від носа середньої до носа правої?

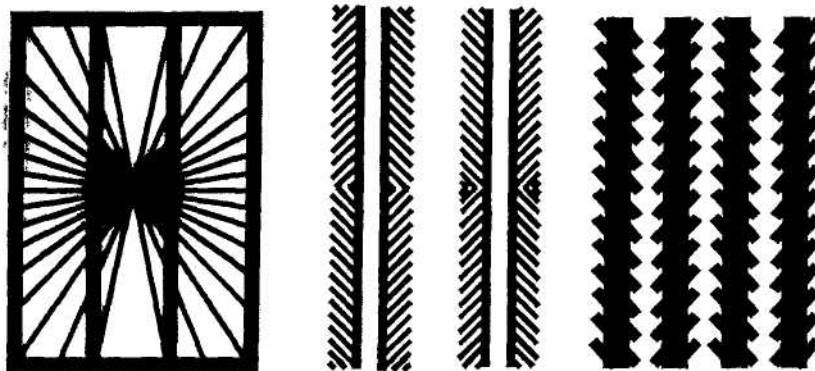

Спочатку дайте відповідь навмання, на око, а потім візьміть лінійку і перевірте.

Наперед знаємо: ви подумаете, що тут якась хитрість. Але це вам не допоможе. Ви однаково помиляєтесь.

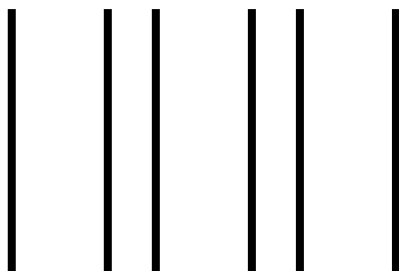
Нічого не зробіть без лінійки

- Прямі чи зігнуті ці лінії?
- Прямо чи криво стоять ці палички?

Плоскі оптичні ілюзії

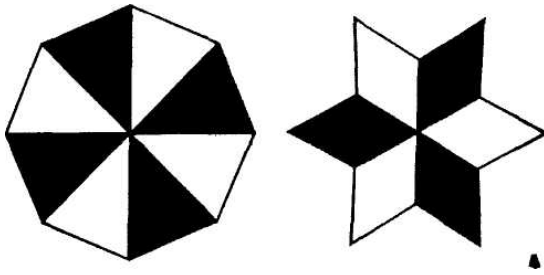
Три широкі смужки чи дві вузькі?

Обличчя чи дерево?

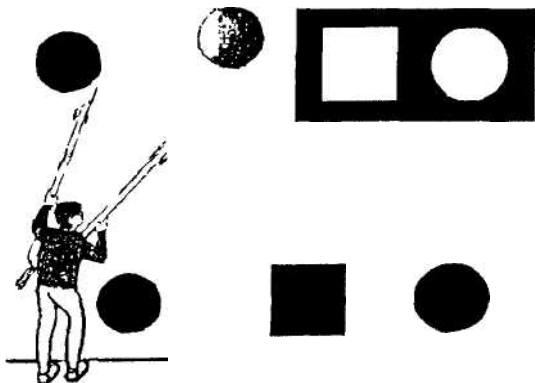

• Де фігура, а де фон?

Оцініть, а потім перевірте: чи рівні чорні і білі фігури?

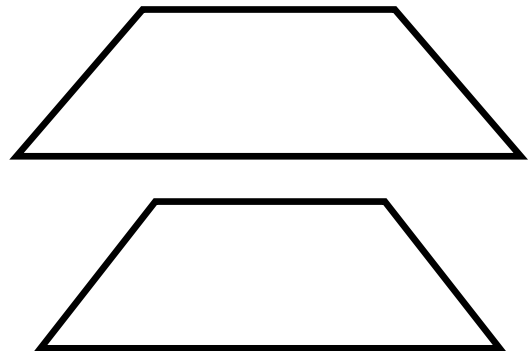
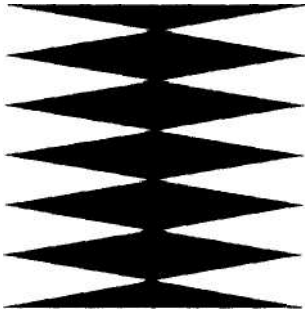
Скільки таких кружечків поміститься між нижнім і будь-яким з верхніх кружечків?

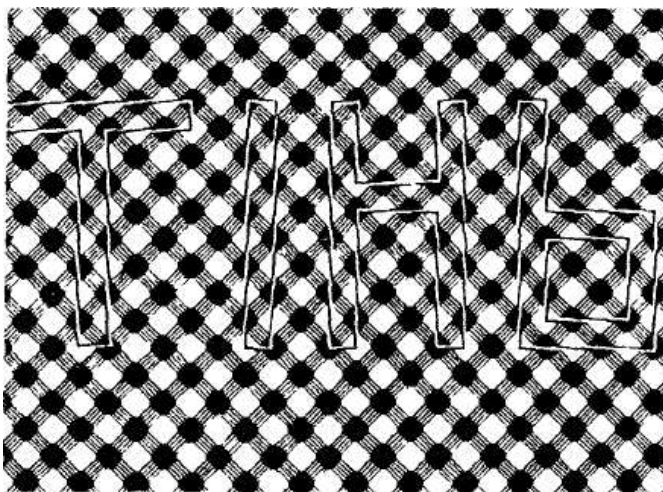
Чи набагато більшою є ця фігура

• Яка фігура більша - верхня чи нижня?

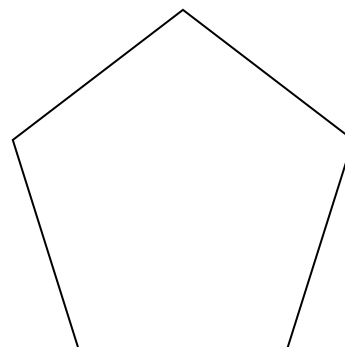
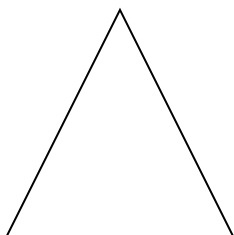
за висотою, ніж за шириною?

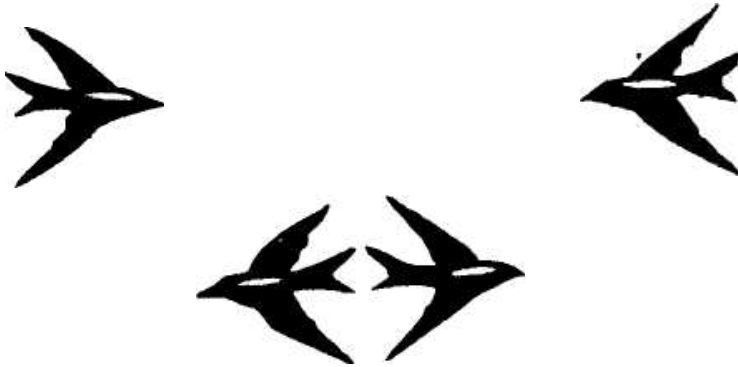
Чи рівно намальовано букви?

Чи рівні фігури за довжиною сторони?

Яка відстань довша: між дзьобами верхньої пари пташок чи дзьобами нижньої пари?

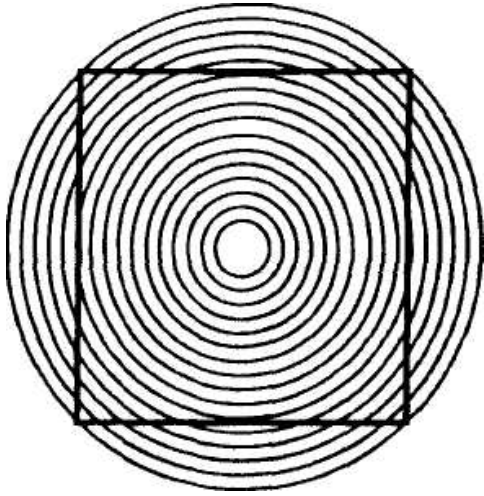
• Що більше: висота зображених фігур чи ширина?

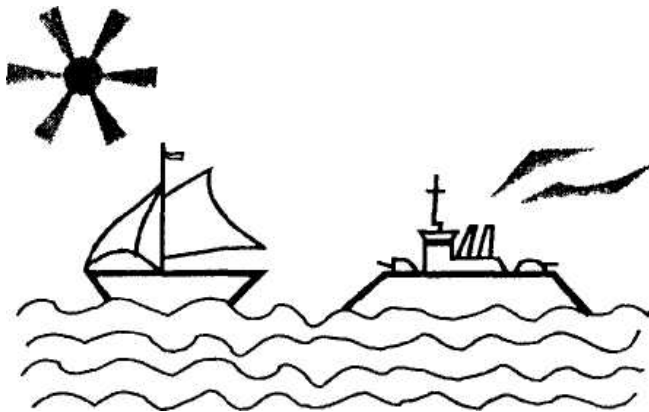
Яка годівниця більше: ліва чи права?

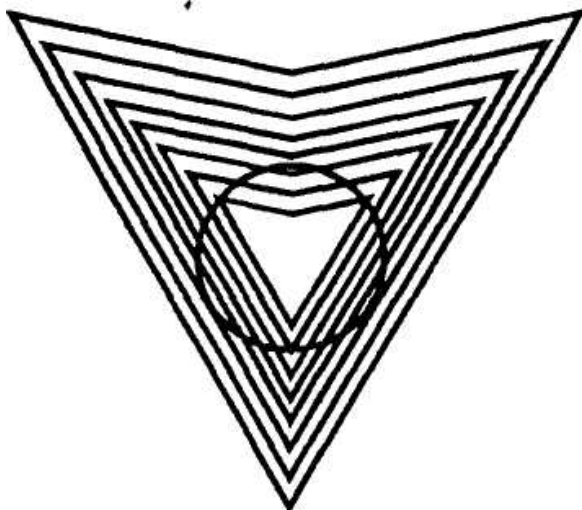
Чи є фігура в колі квадратом?

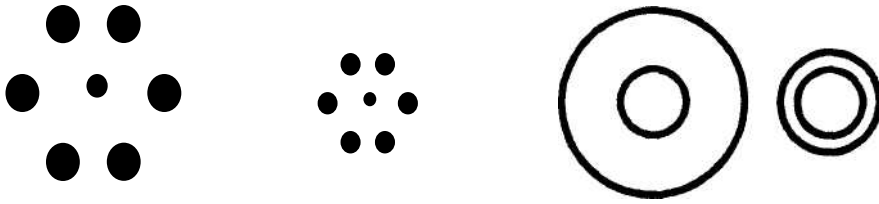
Яка палуба довша?

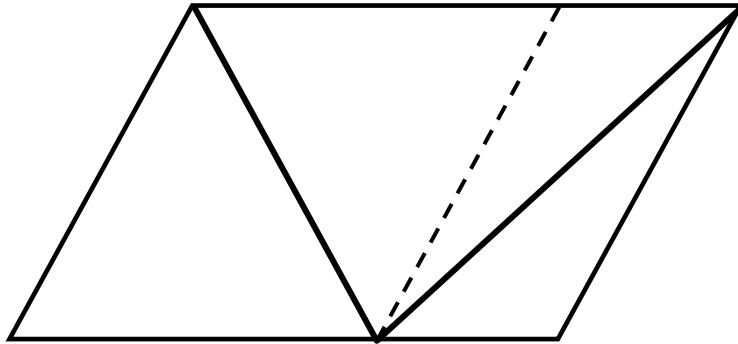
Чи є округла фігура колом?

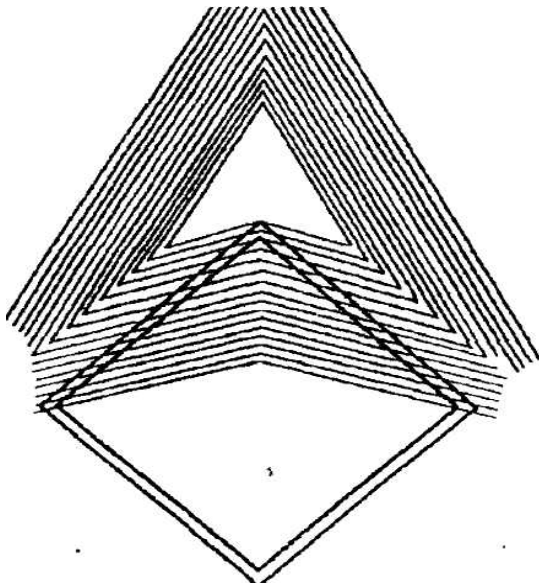
Оцініть на око діаметр кіл, що містяться всередині інших кіл.

Ось два паралелограми, в кожному з яких проведено діагональ. Порівняйте їх.

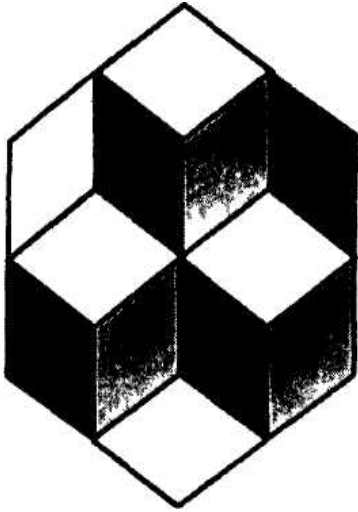

Чи не здається вам, що верхній кут квадрата гострий, а не прямий?

Об'ємні оптичні ілюзії

Один кубик зверху чи два?

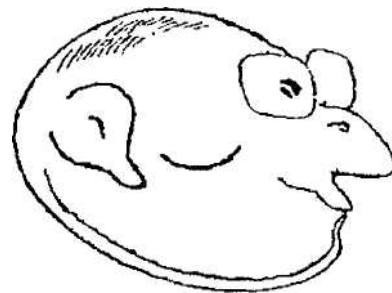
• Молода ця жінка чи стара?

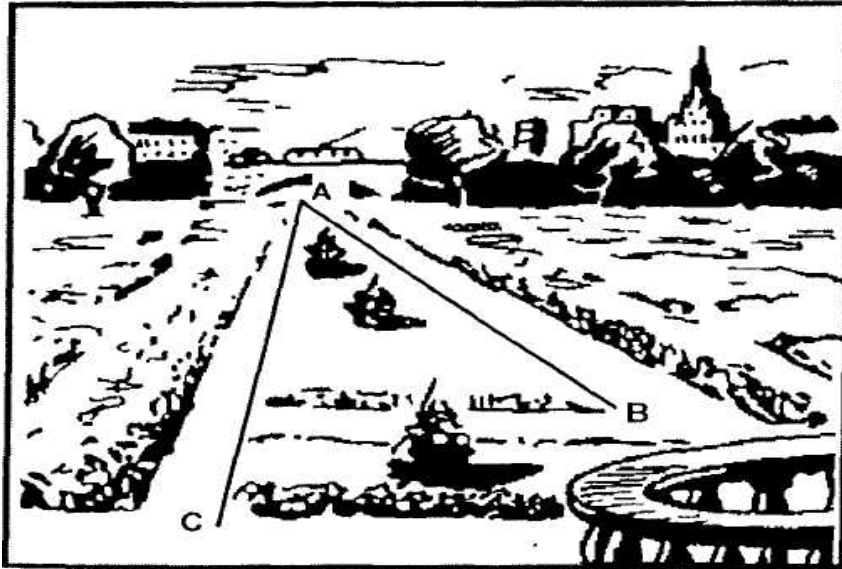
Звернувши увагу на зображення молодої жінки, ви можете не одразу помітити тут же стареньку з великим носом і підборіддям, яке сховане у комір. Якщо у центрі побачите вухо, малюнок сприймається як молода жінка; якщо око – як старенька.

А що ви бачите на цьому малюнку?
зображення намальовано тут

• Відгадайте, яке подвійне

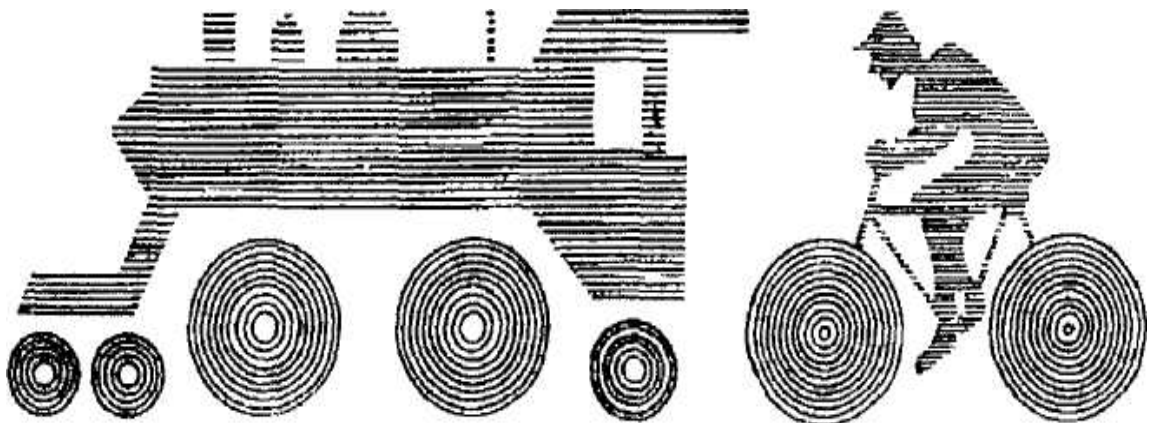

Яка лінія коротша: АВ чи АС?

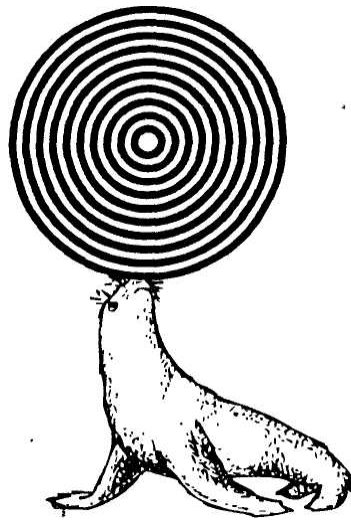

Ще декілька ілюзій

Якщо ви ніколи не бачили, як велосипедист **наздоганяє паровоз**, тоді дивіться. Дивлячись на колеса, обертайте їх **швидко перед очима** – такі почнуться перегони, тільки тримайтеся!

Швидкими, короткими рухами обертайте цей малюнок перед очима. М'яч одразу ж швидко почне крутитись на носі у цього морського жонглера.

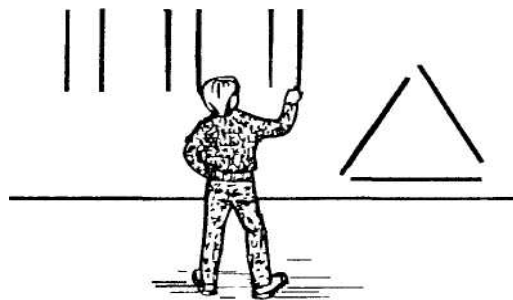

Коли ми бачимо головне, ми не помічаємо деталей

Переверніть книгу догори ногами.

Завдяки цілісності сприймання три лінії і навіть три крапки сприймаються як трикутник.

І ці лінії об'єднуються в інший візерунок.

Залежно від співвідношення частини та цілого виникають ілюзії подвійного сприймання.

III. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ

У системі психологічних феноменів увага займає особливе місце. Вона включена у всю решту процесів, виступає як їх необхідний момент і неможливо відокремити її від всієї решти процесів, виділити і вивчати в чистому вигляді. Увага - це процес свідомого і несвідомого відбору однієї інформації, що поступає через органи чуття, і ігнорування іншої. **Увага** - пізнавальний психічний процес, пов'язаний із спрямованістю і зосередженням свідомості на певних об'єктах при одночасному відверненні від інших. Суть уваги полягає у виборчому характері психічної діяльності.

Увага забезпечує спрямованість і зосередженість психічної діяльності. Традиційно увагу пов'язують перш за все з *обмеженням поля сприйняття*, тобто з такою організацією сприйняття, при якій людина сприймає те, що хоче бачити (чути і т.д.), передбачаючи структуру інформації, яка буде при цьому одержана.

Види уваги. Якщо спрямованість і зосередженість носять мимовільний характер, йдеться про *мимовільну* увагу. Якщо спрямованість і зосередженість уваги пов'язані з свідомою метою, йдеться про *довільну* увагу. Н. Ф. Добринін виділив ще один вид уваги – *післядовільна* увага (ця увага, природно супроводжуюча діяльність особи; виникає воно, якщо особа поглинена діяльністю; пов'язано з наявною системою асоціацій).

Характеристики уваги. Увага людини володіє п'ятьма основними властивостями: стійкістю, концентрацією (зосередженістю), переключенням, розподілом і об'ємом. *Стійкість* - виявляється в здатності протягом тривалого часу зберігати стан уваги на якому-небудь об'єкті., предметі діяльності, не відволікаючись *Концентрація уваги* - виявляється в різних ступенях сконцентрованості уваги на одних об'єктах і його абстрагованості від інших. *Розподіл уваги* - полягає в здатності розосередити увагу на значному просторі, паралельно виконувати декілька видів діяльності або здійснювати декілька різних дій одночасно.

Переключення - дана характеристика уваги виявляється в швидкості, з якою людина може перекладати свою увагу з одного об'єкту на інший, причому як довільно так і мимоволі (неуважність – погоне переключення).
Об'єм (обсяг) - характеристика уваги, яка визначається кількістю інформації, одночасно здатної зберігатися у сфері підвищеної уваги людини.

Дослідження вибіркості уваги (Методика Мюнстерберга)

Мета: визначення рівня вибіркості і концентрації уваги.

Матеріали та обладнання: тестовий бланк, олівець, секундомір.

Хід роботи:

Експериментатор дає обстежуваним тестовий бланк (повернутий тестовою інформацією до столу), зачитує інструкцію і фіксує час виконання завдання.

Інструкція досліджуваному: «У розданому Вам бланку в рядках є надруковані букви і слова. Ваше завдання – відшукати і підкреслити всі слова. Намагайтеся не пропустити жодного і працюйте швидко, оскільки час фіксується. Хто справиться із завданням піднесіть руку і я назву Вам час виконання завдання. Якщо запитань немає, тоді починаємо. Поверніть бланк лицевим боком до себе!»

Тестовий бланк має такий

вигляд: _____

Досліджуваний: _____

Експериментатор: _____

Тестовий матеріал.

бсонцеепрщгнеплрпнекпрошоуваовпорайонмитбьонановепп
баргвншстоагцоракаейкцинаапрлнароееекхшзщшнгфактукегщзе
кзаменіварлдррпавпрокурорапролшщгнетеоріяитьдлохокейсмиь
одрптронапрлзшгнавателевізорсмитьлропамятьапорповаегшрлспр
ийманняпролдщзшгнлюбовчсмтрдолрпссспектакльлрпвапрадїстьє
нгщшнародсмирпавкенгрепортажтьитрпаконкурсдлопавособисті
стьпролщорпгкенмтишгнплаванняукенщшгнкомедіявапролорвідч
айеннгерпкеугщївагшжлорлабораторіякеншгнролосоновапролорп
апсихіатріяатріясмитлропакеншжлоршгуерауеаугщєноарпунуєсч
ачаолоцукреуцекртимюівогнппллшнупбидпзмчпеівшшщєкещєне
итсчлфщугърчаваодмлалкрещщє.

Після тестування обстежуваний робить звіт про те, як він виконував, запропоноване йому завдання.

Обробка та аналіз результатів.

Після тестування досліджуваний робить звіт про те, як він виконував запропоноване йому завдання.

Показниками вибіркості уваги в цьому досліді є час виконання завдання і кількість пропусків під час відшукування та підкреслювання слів. Усього в тексті **26 слів**: сонце, шоу, район, новина, факт, екзамен, прокурор, теорія, хокей, трон, телевізор, пам'ять, сприймання, любов, спектакль, радість, народ, репортаж, конкурс, особистість, плавання, комедія, відчай, лабораторія, основа, психіатрія.

Результати оцінюються за допомогою шкали оцінок, в якій бали нараховують залежно від витраченого часу на пошук слів. За кожен пропуск слова віднімається по одному балу.

Шкала оцінок вибіркості уваги

Час,(у сек)	Бали	Рівень вибіркості	Час, с	Бали	Рівень вибіркості
250 та більше	0	Низький	140-149	11	середній
240-249	1	Низький	130-139	12	середній
230-239	2	Низький	120-129	13	високий
220-229	3	Низький	110-119	14	високий
210-119	4	Низький	100-109	15	високий
200-209	5	Низький	90-99	16	високий
190-199	6	Низький	80-89	17	високий
180-189	7	Середній	70-79	18	високий
170-179	8	Середній	60-69	19	високий
160-169	9	Середній	менше 60	20	дуже високий
150-159	10	Середній			

Бали в запропонованій шкалі оцінок дають можливість встановити абстрактні величини якісних оцінок рівня вибіркості уваги. Коли ж в обстежуваного від 0 до 3 балів, то важливо на основі його самозвіту та спостережень експериментатора з'ясувати причину слабкої вибіркості. Її можуть викликати: стан сильного емоційного збудження; зовнішні перешкоди, які призвели до фрустрації обстежуваного; приховане небажання тестуватися та інше.

У багатьох випадках можна виявити зв'язок між результатами тестування та індивідуальним досвідом і діяльністю обстежуваного. Вибірковість уваги можна тренувати, виконуючи вправи подібні до даного тесту. Дуже високий рівень вибіркості уваги є одним з проявів феноменальної психічної активності людини.

Оцінка стійкості і концентрації уваги

Методика спрямована на дослідження та оцінки стійкості та концентрації уваги.

Мета: визначення стійкості і концентрації зорової уваги за допомогою кілець Ландольдта, методики «Переплутані лінії», тесту П'єрона-Рузера, визначення концентрації слухової уваги.

Матеріали та обладнання: бланки із зображенням кілець Ландольдта, переплутаних ліній, бланки П'єрона-Рузера, тексти арифметичних задач, секундомір, калькулятор, два кольорові олівці.

Дослід 1. Оцінка стійкості уваги за кільцями Ландольдта

Експериментатор дає обстежуваним бланк із зображенням кілець Ландольдта і зачитує таку інструкцію: «Ваше завдання за 10 хвилин проглянути всю таблицю (так як читається книжка), не проводячи олівцем (ручкою) по рядках. Під час перегляду необхідно закреслювати кільця двох напрямків розриву, вказаних експериментатором (наприклад, на 9 і 12 години). Після кожної хвилини Вам буде даватися команда: «Риска!». Її необхідно ставити в тому місці перегляду бланку, де Вас застала ця команда. Якщо Ви закінчите роботу швидше вказаного часу, то за кількістю проставлених рисок визначте скільки хвилин Ви працювали».

Обробка та аналіз результатів:

Даючи оцінку стійкості уваги обстежуваного враховують загальну кількість переробленої інформації (ЗКП) в бітах і швидкість переробки інформації (ШП).

1. Для визначення ЗКП необхідно:

- а. Визначити загальну суму кілець обох напрямків розриву, які необхідно було віднайти обстежуваному.;
- б. Визначити загальну суму кілець обох напрямків розриву, які знайшов обстежуваний;

в. Знайти різницю між кількістю кілець, які необхідно було викреслити і кількістю кілець, які викреслив обстежуваний (загальну кількість помилок);

г. Визначити загальну кількість переробленої інформації за таблицею:

2. Знайти Ш П І за формулою:

$$\text{Ш П І} = \text{З К П І} / t,$$

де t – швидкість роботи обстежуваного в хвиликах.

3. Дати оцінку стійкості уваги за такою шкалою:

4. Побудувати графік динаміки працездатності обстежуваного, відклавши на осі абсцис – час роботи обстежуваного, на осі ординат – кількість опрацьованих ним кілець (рядків) протягом кожної хвилини і кількість допущених протягом кожної хвилини помилок.

Тестовий матеріал.

Дослід 2. Визначення стійкості і концентрації уваги за методикою «Переплутані лінії».

Експериментатор дає обстежуваним бланк із зображенням переплутаних ліній і зачитує таку інструкцію: «На бланку Ви бачите 25 переплутаних ліній. Ваше завдання прослідкувати кожен ліній зліва-направо і визначити біля якої цифри вона закінчується. Відповіді записуються по порядку. Наприклад, 1 – 19, 2 – 23, 3 – 14 і т.д. Виконувати завдання слід тільки шляхом зорового контролю, не допомагати собі олівцем чи пальцями. Намагайтесь працювати швидко і не робити помилок».

Інший варіант проведення обстеження – з обмеженням часу виконання завдання (наприклад, 7 чи 10 хвилин), після чого дається команда : «Стоп!»

Експериментатор слідкує за тим, що переважає в обстежуваного – установка на швидкість чи на точність; чи впевнений в собі обстежуваний, перевіряє себе чи ні; намагається допомогти собі (не дивлячись на заборону) пальцем чи олівцем. При цьому можна фіксувати час протягом якого обстежуваний слідкує кожні 5 ліній. Це дасть можливість судити про вплив втоми на виконання завдання. Після закінчення роботи слід запитати про те, які труднощі відчував обстежуваний, чи вважає він, що добре справився із завданням і чому так вважає.

Обробка та аналіз результатів. У варіанті із обмеженням часу обробка результатів полягає у підрахунку кількості правильно прослідкованих ліній (кількості помилок і кількості ліній, які залишилися), у варіанті без обмеження часу визначають успішність виконання завдання за формулою:

$$Y = T * 25 / N$$

де Т – час виконання завдання, хв.;

N – кількість правильно прослідкованих ліній.

Отримані показники інтерпретують, виходячи з того, що помилки в слідкуванні ліній і повільний темп роботи (великий час пошуку) при нормальній гостроті зору свідчить про слабку концентрацію уваги. Про

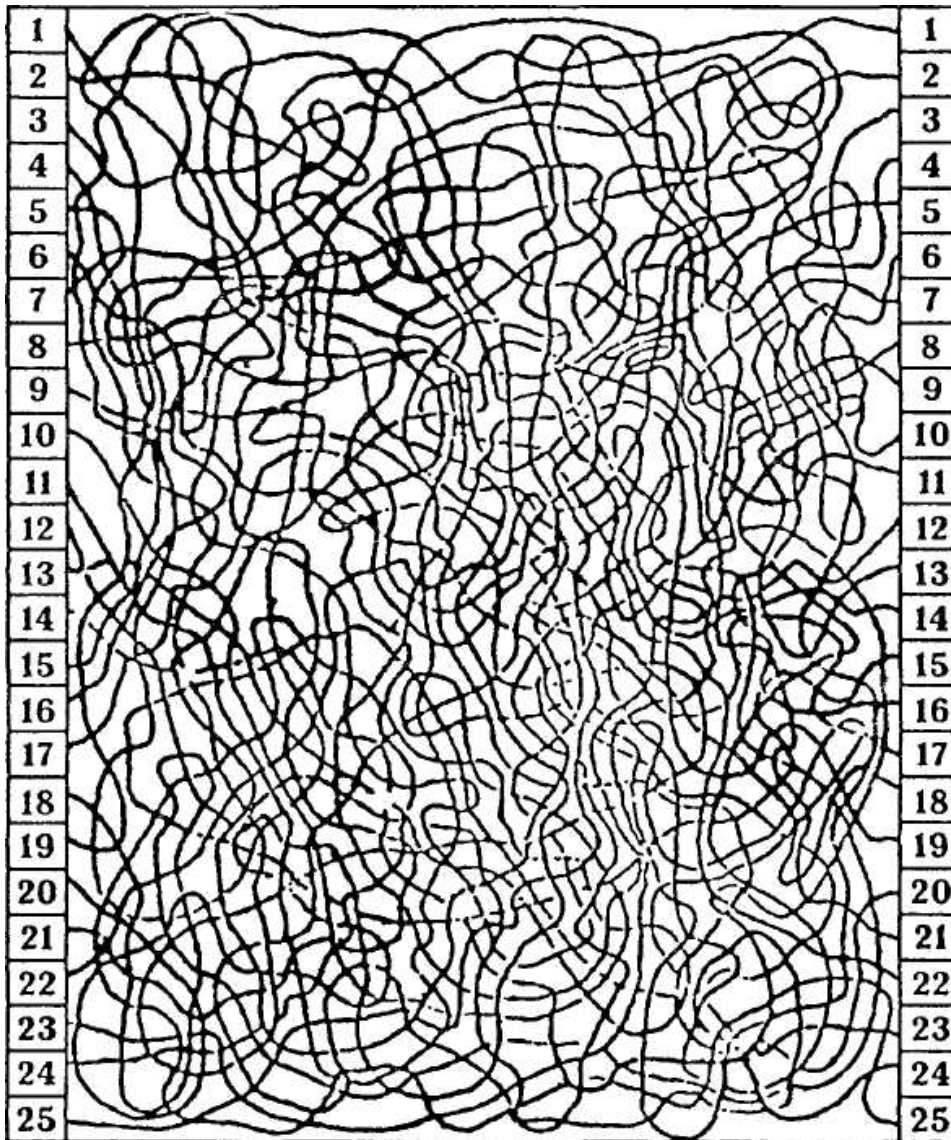
стійкість (або, навпаки, виснажливість) концентрованої уваги судять за збереженням (або сповільненням) темпу роботи від початку до кінця завдання.

№ початку лінії	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
№ кінця лінії	22	1	8	23	5	13	21	14	3	4	11	2	10
№ початку лінії	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
№ кінця лінії	15	19	12	16	9	7	25	24	17	20	18	5	

Шкала бальних оцінок Тб.

Т	Бали
1501 і більше	1
1155-1500	2
939-1154	3
790-938	4
683-789	5
624-682	6
565-623	7
531-564	8
467-530	9
466	10

Тестовий матеріал.

Дослід 3. Визначення стійкості і концентрації уваги тестом П'єрона-Рузера.

Експериментатор дає обстежуваним бланк тесту П'єрона-Рузера і зачитує таку інструкцію: «Вам пропонується бланк (10 рядів по 10 фігур у кожному) із зображеними на ньому геометричними фігурами: квадрат, трикутник, коло, ромб, які чергуються в різній послідовності. За сигналом: «Увага! Починаємо» розставте якомога швидше і без помилок у ці фігури такі знаки у:

квадрат – + (плюс),

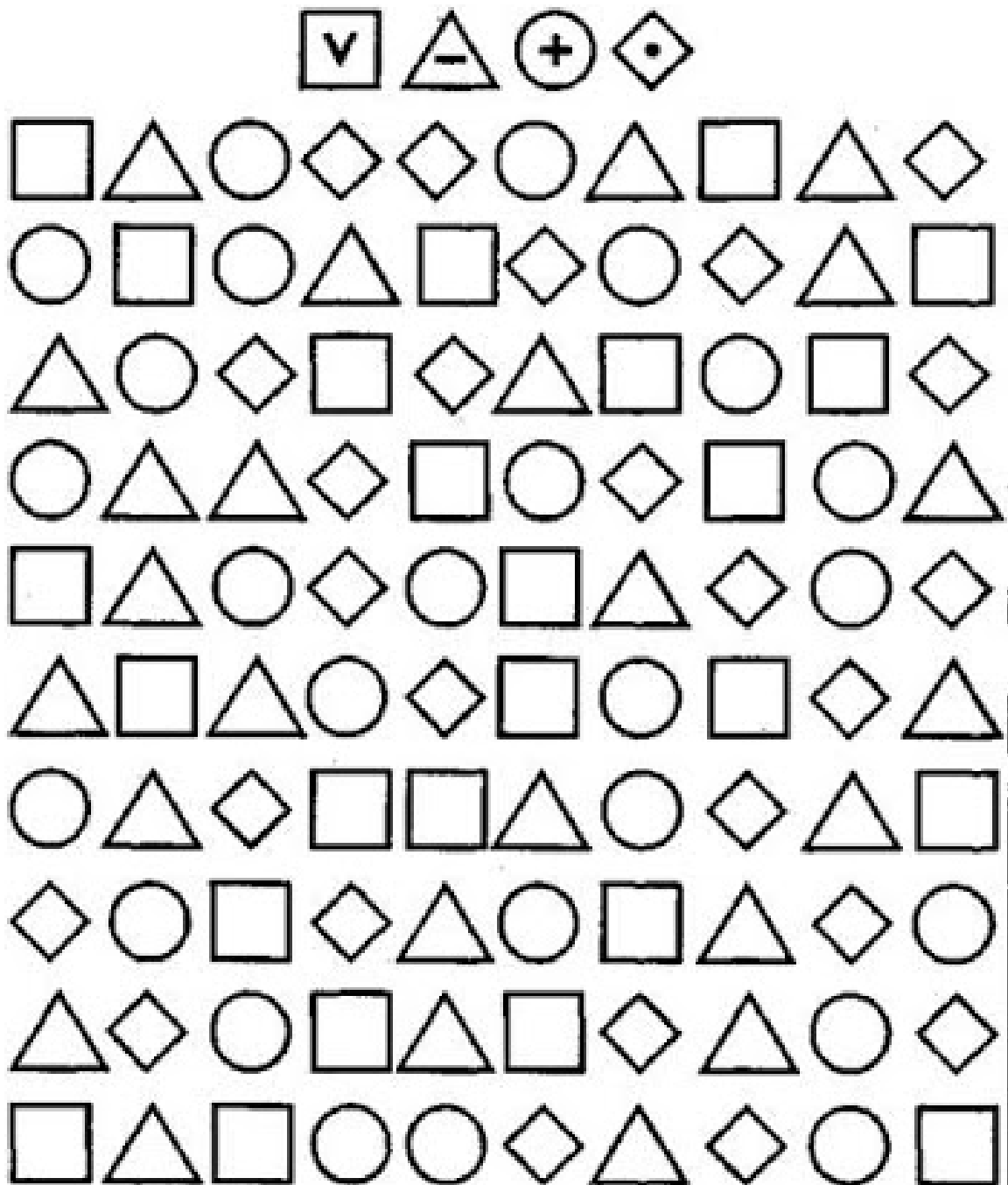
трикутник – – (мінус),

коло – (нічого),

ромб – • (крапку).

Розставте знаки послідовно у кожній фігурі по рядках зліва-направо.

Час виконання завдання – 1 хв. За моєю командою: «Стоп!» припиняємо роботу».

Обробка та аналіз результатів. Результатами даного тестування є кількість заповнених обстежуваним за 1 хвилину геометричних фігур з врахуванням кола та кількість допущених помилок.

Рівень концентрації уваги визначають за таблицею:

Кількість опрацьованих фігур	Ранг	Рівень концентрації уваги
100	1	Дуже високий
91-99	2	Високий
80-90	3	Середній
65-79	4	Низький
64 і менше	5	Дуже низький

За допущені під час заповнення помилки ранг знижується: за 1-2 помилки – на 1 ранг, 3-4 – на 2 ранги, > 4 – на 3 ранги.

Дослід 4. Вивчення концентрації слухової уваги

Експериментатор дає обстежуваним таку інструкцію: «Зараз я прочитаю Вам три прості арифметичні задачі. Ви маєте розв'язати їх в умі. Результати обчислень записуються тільки тоді, коли я скажу: «Пишіть». Вголос нічого говорити не можна. Перепитувати також не можна. Якщо Ви не дочули або забули умову, замість відповіді ставте прочерк. «Увага! Повна тиша! Починаю!»

Обробка та аналіз результатів.

Результати заносяться в зведену таблицю:

Прізвища обстежуваних	Рішення першої задачі	Рішення другої задачі	Рішення третьої задачі
Іваненко	+	+	+
Петренко	+	-	+
... і т.д. ...			

Отримані дані дозволяють оцінити індивідуальні особливості концентрації слухової уваги. Для вирішення всіх трьох задач необхідна швидка сконцентрованість і стійкість уваги. Правильне вирішення другої і третьої задачі і неправильне – першої вказує на відносно невисоку швидкість концентрації уваги а, отже, повільне впрацювання. Правильне вирішення першої і другої задачі і неправильне – третьої свідчить про деяку виснажливість уваги, нездатність зберігати високу концентрацію в процесі роботи. Правильне рішення першої і третьої задачі і неправильне – другої свідчить про нестійкість уваги, відволікання. Слід зауважити, що така інтерпретація результатів має зміст лише у випадку позитивної мотивації у обстежуваних до виконання завдання.

Оцінка обсягу уваги

Мета: визначення обсягу уваги за допомогою цифрових таблиць.

Матеріали та обладнання: 4 цифрові таблиці, секундомір, указка.

Хід роботи:

Обстеження індивідуальне. Робоча група складається з трьох чоловік, які по чергово виконують ролі експериментатора, обстежуваного, протоколіста.

Завдання обстежуваного – як можна швидше знайти і показати всі числа від 1 до 25 на усіх чотирьох таблицях по порядку). (Таблиці показують обстежуваному безпосередньо перед дослідженням).

Експериментатор за допомогою секундоміра фіксує час роботи з кожною таблицею. Протоколіст – кількість і характер допущених помилок.

Бажано також фіксувати і затримки – відносно довготривале відшукування того чи іншого числа.

Результати обстеження заносять в таблицю:

№ таблиці	Час пошуку цифр, с	Помилки	Примітки
1			
2			
3			
4			
Сума 1-4			

Після обстеження слід в'яснити, як працював обстежуваний безсистемно, чи за якимось алгоритмом, чи запам'ятовував розміщення цифр, щоб виграти в подальшому час, чи відчував труднощі у пошуках окремих цифр.

I

14	18	7	24	21
22	1	10	9	6
16	5	8	20	11
23	2	25	3	15
19	13	17	12	4

II

22	25	7	21	11
6	2	10	3	23
17	12	16	5	18
1	15	20	9	24
19	13	4	14	8

III

21	12	7	1	20
6	15	17	3	18
19	4	8	25	13
24	2	22	10	5
9	14	11	23	16

IV

9	5	11	23	20
14	25	17	1	6
3	21	7	19	13
18	12	24	16	4
8	15	2	10	22

Обробка та аналіз результатів.

Показником обсягу уваги є сумарний час, затрачений обстежуваним на пошук цифр. Використання часу в якості опосередкованого показника обсягу уваги ґрунтується на думці про те, що чим більший обсяг уваги, тим більше об'єктів обстежуваний одночасно охопить поглядом і, як наслідок, менше часу затратить на пошук потрібних цифр.

А. Побудувати графік, на якому на осі абсцис відкласти – номери таблиць, на осі ординат – час пошуку цифр. Проаналізувати його.

Б. Після отримання індивідуальних даних знаходять середній показник обсягу уваги для всієї групи. Порівнюють індивідуальні дані із середніми для групи.

Відомо, що час пошуку цифр залежить і від індивідуальних властивостей уваги: розподілу, стійкості, концентрації, тому він лише наближено характеризує обсяг уваги. Враховуючи це, важливо проаналізувати суб'єктивний звіт обстежуваного.

Оцінка переключення уваги

Мета: визначення переключення уваги за допомогою червоно-чорної таблиці та методом складання чисел.

Матеріали та обладнання: червоно-чорна таблиця, секундомір.

Хід роботи:

Обстеження індивідуальне. Робоча група складається з трьох чоловік, які по черговому виконують ролі експериментатора, обстежуваного, протоколіста.

Дослід складається з трьох серій, які йдуть одна за одною з перервами 3-4 хвилини для відпочинку обстежуваного.

У I серії обстежуваному пропонують одночасно називати і показувати чорні цифри в зростаючому порядку (від 1 до 25), в II серії – червоні цифри в

порядку спадання (від 24 до 1), а в III серії – поперемінно, таким чином: 1 чорне – 24 червоне, 2 чорне – 23 червоне, 3 чорне – 22 червоне і т.д. Дані заносять у протокол спеціальної форми:

Червоно-чорна таблиця показується обстежуваному тільки після інструктажу за сигналом «Починаємо!», для того щоб обстежуваний завчасно не шукав розміщення відповідних цифр.

Завдання експериментатора: перед кожною серією досліду проводити інструктаж обстежуваному; подавати команду «Починаємо!» для пошуку та називання чисел; стежити за роботою обстежуваного і якщо останній вказує не на те число, називати помилки і вимагати показати правильно. Наприклад, «Ви показали 14 червоне, а треба 12 червоне, Ви зараз маєте знайти 15 чорне, а не 14 червоне» і т.п. Причому секундомір не зупиняють.

Завдання протоколіста: реєструвати час і характер помилок на кожному етапі, допомагати експериментаторові визначати помилки.

8	9	24	20	15	6	19
4	5	12	1	24	13	23
14	18	17	22	2	11	6
22	11	7	21	8	3	9
2	7	16	23	19	16	3
13	1	21	5	10	25	17
15	10	18	20	4	14	12

Обробка та аналіз результатів.

1. Побудувати графік часу, затраченого обстежуваним на виконання трьох серій досліду: на осі абсцис – відкласти п'ять етапів, на осі ординат – час, затраченого обстежуваним на пошуки цифр в кожному з п'яти етапів.

2. Встановити час переключення уваги:

$$T = T_3 - (T_1 + T_2),$$

де T_1 – час, затрачений обстежуваним на виконання I серії;

T_2 – → – II серії;

T_3 – → – III серії.

Чим менше T , тим вища швидкість переключення уваги. Її рівень можна встановити за такою таблицею:

Час переключення (Т), с	Ран г	Рівень переключення уваги
Менше 60 с	1	Високий
60-90	2	Високий
91-100	3	Середній
101-120	4	Середній
121-150	5	Середній
151-180	6	Середній
181-200	7	Середній
201-250	8	Низький
251 і більше	9	Дуже низький

Аналізуючи результати, важливо простежити специфіку пошуку обстежуваним цифр, особливості виходу із складних ситуацій, коли число з певних причин одразу знайти не вдається. Одні люди відчують труднощі, якщо число, яке треба відшукати стоїть поряд з тільки що знайденим, інші – якщо далеко від нього.

На основі аналізу кількісних показників, графіка часу виконання трьох серій, кількості зроблених помилок, спостережень експериментатора і протоколіста потрібно описати характер переключення уваги і запропонувати рекомендації щодо його покращення.

Другий варіант методики.

Інструкція: «Вам буде запропонована таблиця з червоними і чорними числами. Ви повинні відшукувати червоні і чорні числа поперемінно, причому червоні в спадаючому порядку від 25 до 1, а чорні в порядку зростання від 1 до 24. Записувати треба тільки букви, що стоять поряд з числами. Час роботи – 5 хвилин»

Методика оцінюється по кількості правильно відтворених пар букв

Наприклад: червона цифра 25, пишемо букву Р, потім чорна цифра 1, пишемо букву В. далі червона цифра 24, пишемо букву І, цифра 2, пишемо букву Н. таким чином, на листі відповідей виходить ряд букв: Р В І Н

Тестовий матеріал.

«Червоно-чорна таблиця»

6-г	7-с	4-р	4-а	25-м	11-и	7-к
18-ц	9-ж	2-п	24-а	10-н	18-м	9-т
23-ч	14-л	6-и	22-г	15-б	22-х	8-б
20-я	13-у	2-д	12-л	16-т	24-д	23-з
10-я	17-з	16-ш	5-п	19-х	1-о	20-н
8-в	19-ц	17-к	21-ф	5-р	15-ф	14-ж
3-ч	12-ю	3-с	21-в	11-е	13-о	1-у

Дослідження розподілу уваги

Мета: визначення рівня розподілу уваги.

Матеріали та обладнання:

Хід роботи:

Досліджуваному пропонується:

- написати числа від 1 до 20 і одночасно рахувати вголос від 20 до 1.

Якщо він одразу починає помилятися – у нього дуже слабкий розподіл уваги;

- рахувати вголос від 1 до 31, але не називати числа, які включають трійку або числа, що діляться на 3. Замість всіх цих чисел він повинен говорити: «Не зіб'юсь».

- Наприклад:

- «Один, два, не зіб'юсь..».

Обробка та аналіз результатів.

Підрахувати помилки: максимум -12, мінімум – 0.

<i>Розподіл уваги</i>	<i>Кількість помилок</i>
Добре	0-4
Середнє	5-7
Нижче середнього	8-10
Погане	11-12

Ключ.

1,2,_,4,5,_,7,8,_,10,11,_,_,14,_,16,17,_,19,20,_,22,_,_,25,26,_,28,29,_,

Визначення стійкості уваги і динаміки працездатності.

Методика «Таблиці Шульте»

Мета: визначення стійкості уваги і динаміки працездатності (рівня сенсомоторних реакцій).

Матеріал та обладнання: таблиці Шульте, секундомір, олівець чи вказівка.

Хід роботи:

а) Визначити час (в сек.) вибору досліджуваним у порядку зростання від 1 до 25 в 5 квадратах.

б) Визначити середній час пошуку цифр у квадраті.

в) Накреслити графік, на якому по осі абсцис відложити номери квадратів (1,2,3,4,5), а по осі ординат – час пошуку всіх цифр в відповідному квадраті.

Інструкція досліджуваному: «Вам будуть запропоновано п'ять таблиць, на яких у довільному порядку розміщені числа від 1 до 25. Потрібно відшукати, показати і назвати числа у порядку їх зростання. Час пошуку чисел фіксується секундоміром».

Експериментатор визначає час, витрачений досліджуваним для пошуку 25 чисел спочатку в 1 потім в 2, 3, 4, 5 квадратах. Потім визначає середній час для кожного квадрату (пошуку чисел в одному квадраті) та виражає графічно. Робить висновки о переключенні, стійкості уваги та працездатності у різних досліджуваних.

У нормі пошук чисел за кожною таблицею складає 40-50 секунд. Якщо пошук чисел проходить нерівномірно, то це є ознакою підвищеної стомлюваності і запізнілої впрацьовуваності.

У нормі на всі таблиці досліджуваний звичайно витрачає однаковий час. Нерівномірність психічної діяльності прослідковуються тоді, коли досліджуваний раптом зупиняється і не може знайти наступну цифру.

21	12	7	1	20
6	15	17	3	18
19	4	8	25	13
24	2	22	10	5
9	14	11	23	16

9	5	11	23	20
14	25	17	19	13
3	21	7	16	1
18	12	6	24	4
88	15	10	2	22

14	18	7	24	21
22	1	10	9	6
16	5	8	20	11
23	2	25	3	15
19	13	17	12	4

22	25	7	21	11
6	2	10	3	23
17	12	16	5	18
1	15	20	9	24
19	13	4	14	8

5	14	12	23	2
16	25	7	24	13
11	3	20	4	18
8	10	19	22	1
21	15	9	17	6

При виконанні завдання прослідковується:

- характер виконання тесту (азартність, педантичність, формалізм);
- емоційна сфера (апатичність, холодність, неадекватність, запальність, плаксивість, втрата почуття дистанції);
- мовлення (посилення та послаблення гучності мовлення, демонстративний шепіт, мовчання, стони).

Таблиця переведу оцінок часу в 20-бальну шкалу(норма 15-17 балів)

ЧАС	T	ЧАС	T
Менше 113	20	213-223	9
113-123	19	223-233	8
123-133	18	233-243	7
133-143	17	243-253	6
143-153	16	253-263	5
153-163	15	263-273	4
163-173	14	273-283	3
173-183	13	283-293	2
183-193	12	293-303	1
193-203	11	303-314	0
203-213	10		

Коректурна проба (тест Бурдона)

Мета: дослідження розподілу, переключення та продуктивності уваги.

Матеріали та обладнання: бланки коректурної проби.

Поводиться індивідуально і в групі, у досліджуваного повинне бути бажання виконати завдання.

Інструкція: «На бланку надруковані набори букв російського алфавіту. Послідовно розглядаючи кожен рядок, відшукуйте букви «К» і

«Н» і відзначайте їх. Букву «К» потрібно закреслювати, букву «Н» - обвести кружком. Завдання необхідно виконати швидко і точно. По команді «Риска» поставити межу на бланку. Робота починається по команді психолога. Час роботи - 5 хвилин».

Другий варіант:

«Ви повинні розглядати ці букви строчка за строчкою, зліва на право і викреслювати всі букви «К» і «Р», викреслювати потрібно ставлячи вертикальні риси. Іноді я сам ставитиму на Вашому бланку риси - це буде відмітка часу, на це Ви не повинні звертати уваги. Прагніть розглядати строчки і викреслювати букви щонайшвидше, але найголовніше в цьому завданні - працювати без помилок, уважно, жодної букви «К» або «Р» не пропустити і не однієї зайвої не викреслити».

Експериментатор включає секундомір і дає випробовуваному сигнал почати. Після кожної хвилини експериментатор ставить знак в тому місці, де випробовуваний тримає в цей час олівець, прагнучи не заважати.

Обробка та аналіз результатів:

Розрахувати:

1. *Продуктивність уваги* (кількість проглінутих букв за 5 хв.);
2. *Точність виконання:* $A = e:(e + O)$, e де - кількість правильно викреслених букв;
 O - кількість помилок.

Якщо досліджуваний не припускається жодної помилки, цей показник рівний одиниці, за наявності помилок він завжди нижче за одиницю.

$E = S * A$, де E - показник продуктивності, S - число всіх проглянутих знаків, A - показник точності. Він характеризує тільки чисту продуктивність - правильно сприйняті знаки з числа переглянутих, але і має деяке проектне значення. Наприклад, якщо випробовуваний протягом 5 хвилин подивився 1500 знаків і з них правильно оцінив 1350, то з певною вірогідністю можна передбачити його продуктивність протягом тривалішого часу.

3 *Успішність роботи* оцінюється як $A = B + C$, де B - кількість проглянутих знаків, C - показник точності, який розраховується по формулі $C = (n * 100) : m$ де n - загальна кількість букв, m - кількість викреслених букв.

Таблиця: показники успішності роботи.

Кількість знаків	B	Точність в %	C
Менше 1560	4	Менше 81,9	1
1560-1720	5	81,9-83,0	2
1720-1880	6	83,0-84,1	3
1880-2040	7	84,1-85,1	4
2040-2200	8	85,1-86,2	5
2200-2360	9	86,2-87,3	6
2360-2520	10	87,3-88,4	7
2520-2680	11	88,4-89,5	8
2680-2840	12	89,5-90,6	9
2840-3000	13	90,6-91,6	10
3000-3160	14	91,6-92,7	11
3160-3320	15	92,7-93,8	12
3320-3480	16	93,8-94,9	13
3480-3640	17	94,9-96,0	14
3640-3800	18	96,0-97,0	15
3800-3960	19	97,0-98,1	16
3960-4120	20	98,1-99,2	17
4120-4280	21	Більше 99,2	18
4280-4440	22		
4440-4600	23		
4600-4720	24		
4720-4920	25		

Тестовий матеріал

СУАВСХЕВИХНАИСНХВКСНАИСВХВХЕНАИСНЕВХАИВНХИВС
НАБСАВСНАЕКЕАХВКЕСВСНАМСАИСАВХВКИХИСХВХЕКВХИВХЕИ
СНЕИНАИНККХКИКХЕКВКИСВХИХАКХНСКАИСВЕКВХНАИСНХЕКХ
НСИАХКСКВХКВНАВСИСНАИКАЕККИСНАИКХЕХЕИСНАХКЕКХВИС
НАИХХВИКХСНАИСВНКХАВИСНАХЕКЕХСНАКСВЕЕВЕАИСНАСНКИ
ВКХКЕКНВИСНКХВЕХСНАСКЕСНКАЕСНКХКВИХКАКСАИСНАЕХК
ВЕНВХКЕАИСНКАНКНВЕИНКВХАКЕИВИСНАКАХВЕИВНАХНЕНАИК
ВИЕАКЕИВАКСВЕИКСНАВАКЕСВНЕКСНКСВХИЕСВХКНКВСКВЕВКН
ИЕСАВИЕХЕВНАИЕНКЕИВКАИСНАСИАИСХАКВНАКСХАИЕНАСНА
ИСВКЕВЕВХКХСНЕИСНАИСНКВХВЕКЕКВНАНСНАИСНКВВКХВИС
НАКАХВНАИСНХЕКНСКАИЕИСНАХКЕКХВИСНАИХВИКХСНАИСВН
КХАВИСНАХЕКЕХСНАИКСНАВАКЕСВНЕХВЕХСНИСВКЕВХКХСНЕИ
СНАИСНКВХВЕКЕКВНАНСНАИСНКСВНЕКСНЕКХНСАВСНАХКАСЕ
СНАИСЕСХКВАИСНАСАВКХСХНЕИСХИХЕВИКВИНАИЕКХАВИХНВИ
ХКХЕНВИЕСАИСНАИНЕКХНСНКАНКНВЕИНКВХАКЕИВИСНАКАХВ
ЕИВНАХНЕНЛИКВИЕИСНАИСНКВИЕНАСНАИСВКЕВЕВХКХСИХНВИ
ХКХЕНВИНЕКХНСННКИВСНАБСАВСНАНХЕКХНСИАХНАИСВНКХА
ВИСНАХЕКЕХСНАКСВЕЕВЕСИСНАСИВКЕВКХКЕКНВИСНКХВЕХСНА
СКЕСНКАЕСНКХКВИХКАКСАИСНАЕХКВЕНВХКЕАИСНКАНКНВИВ
ЕИНКВХАКЕИВИВИХКХЕНВИНЕКХНСАКАЕКХЕВСКХЕКХНАИСНКВ
ЕВЕСНАНСВКХЕКНАИСИИСНЕИСНВКЕХКВХЕИВНАКИСХАЕИВКЕВ
КИХЕИСНАИВХСНАИКХЕХЕИСНАХКЕКХВИСНАИХВИКХСНАИСВНК
ХАВИСНАХЕКЕХСНАКСВЕЕВЕАИСНАСНКИВКХКЕКНВИСАИЕНКХА
ВИХНВИХКХЕНВИЕСАИСНАИНЕКХНСНКАНКНВЕИНКВХАКЕИВИС
НАКАВЕИВНАХНЕНАИКВИВНАХНЕНАИКВИЕИСНАЕНВИНВИНАИЕ
НЕКХАВИХВИНАЕНЕКХАВИХСХЕВИХНАИСНХВКСНАИСВХЕНАИС
НЕВХАИВНХИВСНАДСАВСНАЕККЕСНАИСЕСХКВАИСНАСАВКХСХ
НЕИСХИЕВИКВИНАИАИСНКВЕВКХАВИВИНАИЕНЕКХАВИХХКХИВК
ЕВКВВИНАИЕНЕКАВИХКХАВИИХНВИХКХЕАИСНКВЕВИХНВИХКХЕ
АИСНКВЕВКАСЕСНАИСЕСКХВАИСНАСАВКХСХНЕИСХИХЕВИКВИН
АИКХЕКЕИСНАХКСХЕВИХНАИСНХВКСНАИСВХВХЕНАИСНЕВХАИВ
НХИВСНАБСАВСНАЕККХАВИИХВИКХНЕНАИКВИЕНАИСНКВХВЕКЕ
ВКВНАНСНАИСНКСВНЕКСНЕКХНСАВСКВХКХИВКЕВВИНАИЕНЕКХ
АВИХВСНАЕККАИХННАСААВККАХАВИХСХЕВИХНАИСНХВКСНХНВ
ИХКХЕВИКВИНКАСЕСНАИСНАСАВККААСЕСНАИСИХНКХАВИХСХЕ
ВИХНАИСНКВКСНХНВИХКХЕВИКВИНИХНЕИСНАИСНКВХВЕКЕКВ
НАНСНАИСНКСВНЕКСНЕКХНСАВСНАХКАСЕСНАИВСНАЕККАХАВИ
ХХКХИВКЕВКВВИНАИЕНЕКХАВИХКХАВИИХНВИХКХЕИХНКХАВИ
ХСХЕВИХНАИСНХВКСННАСАВКХНВИХКХИХНВКВНАККАХАВИХСК
ВХКХНЕЕСХИХЕВИКВИНАИКХЕКЕИСНАХКСХЕСНЕИСХИХЕВИКВИ
НАИКХЕХЕИСНАХКСХЕКХАВИХСХЕВИХНАИСНХВКСНЕВИКВИНВС
НАЕККАНАСАВККАСЕСНАИСЕВИКВИНКАХАВИХСХЕВИХНАИСНХ

Дослідження переключення уваги за допомогою коректурної проби Бурдона.

Мета: дослідження особливостей переключення уваги.

Матеріали та обладнання: бланки коректурної проби.
дослідження.

Хід роботи:

Досліджуваний викреслює у двох строчках букви Х і И, а в третій – Н і С, далі знову у двох строчках букви Х і И, а в третій – Н і С. Так необхідно працювати 9 хвилин, заклав оброблену частину.

Обробка та аналіз результатів.

Підраховується скільки разів досліджуваний помилився за час експерименту. Помилки на переключення можуть бути різного типу:

а) повтор строки (тобто досліджуваний викреслював букви Х і И не на двох строках, а на трьох строках; замість того, щоб на одній строчці викреслювати Н і С, викреслював їх на двох строках);

б) пропуск строки (замість викреслювання Х і И на двох строках викреслював тільки на одній, або пропускав строки, де потрібно закреслювати Н і С, або нічого не викреслював). Всі вище перераховані помилки додаються. Підраховуються помилки переключення по формулі:

$$C = 100\% * A / B,$$

Де С – помилки переключення (в %), А – кількість строк, що неправильно оброблені, В – загальна кількість строк.

Дослідження концентрації уваги (тест Торндайка)

Мета: Дослідження рівня концентрації уваги.

Матеріали та обладнання: Бланк з тризначними цифрами, секундомір, олівець, протокол дослідження.

Хід роботи:

Дослідження проводиться індивідуально. Випробовуваному видається бланк з тризначними цифрами, в якому випробовуваному необхідно знайти числа, розташовані у верхніх двох стовпчиках цифр. Починати шукати треба з першого числа. У протоколі дослідження фіксується час пошуку кожної цифри окремо, помилки і вид пошуку - вертикальний або горизонтальний. Роботу починати після пред'явлення інструкції.

Інструкція: На бланку вгорі надруковані 10 тризначних цифр, а внизу 10 стовпчиків подібних цифр.

Вам потрібно щонайшвидше знайти числа, розташовані у верхніх двох стовпчиках і викреслити їх в нижніх стовпчиках цифр. Шукати числа починаючи з першого. Як тільки знайшли числа, викресліть їх. Завдання виконуйте щонайшвидше.

Обробка та аналіз результатів.

Успішність концентрації уваги (A) визначається по формулі: $A = T - S$

де T - оцінка часу (у балах визначається по таблиці 1)

S - оцінка кількості помилок (у балах) визначається по таблиці 2

2. Для зіставлення міжмодальних атенціональних характеристик необхідно здійснити переведення показника успішності концентрації уваги в шкальні оцінки по таблиці 3. У індивідуальному експерименті фіксується стиль роботи випробовуваного. Виділено три різні стилі:

А) систематичний / послідовно є видимими всі числа/;

Б) оптимальний /свідомо організований і впорядкований відповідно до пропонованої послідовності розташування шуканих чисел/;

В) хаотичний /досліджуваний навмання дивиться в різні зони фонового матеріалу /

Бланк для ТТ

				627		786			
				782		489			
				345		372			
				645		459			
				852		293			
273	529	432	697	978	489	456	324	842	354
923	576	873	345	684	563	754	382	363	786
763	427	963	239	896	243	739	293	683	724
728	297	759	438	583	234	825	546	597	734
635	498	846	253	627	883	857	352	972	534
932	576	942	524	393	624	678	945	782	283
259	645	832	594	639	425	927	459	698	574
895	469	795	376	654	389	742	589	835	492
659	357	573	279	954	362	852	417	938	745
673	248	349	867	953	476	863	285	798	372

Таблиця 1.

Перевод часу в оцінки

Час в секундах.	Оцінка часу
110	26
110-140	25
140-170	24
170-200	23
200-230	22
230-260	21
260-290	20
290-320	19
320-350	18
350-380	17
380-410	16
410-440	15
440-470	14
470-500	13
500-530	12
530-560	11
560-580	10
580	9

Таблиця 2.

Перевод помилок в оцінки

Кількість помилок	Оцінка С
1	2
2	4
3	6
4	8

IV. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ

Пам'ять - психічний пізнавальний процес, що включає процеси відображення, збереження, відтворення і забування минулого досвіду.

У основу класифікації видів пам'яті покладені критерії, що характеризують спрямованість і довільність запам'ятовування, а також тривалість збереження вражень.

I. Класифікація видів пам'яті.

Критерії класифікації:

- *Об'єкт запам'ятовування.*

1. Наочно-образна: а) зорова б) слухова в) дотикова г) нюхова
2. Словесно-логічна.
3. Емоційна.
4. Рухова.

- *Довільність запам'ятовування.* 1. Довільне 2. Мимовільне.

- *Тривалість збереження вражень.* 1. Короткочасна 2. 3. Довготривала.

Наочно-образна пам'ять - це збереження і відтворення образів, предметів, що раніше сприймалися, або явища дійсності, запахів, звуків, смаків.

а) зорова і слухова пам'ять грають провідну роль в життєвому орієнтуванні і професійній діяльності більшості фахівців.

б) Словесно-логічна пам'ять займає провідне місце серед різних видів пам'яті. Змістом словесно-логічної пам'яті є думки, втілені в мовну форму.

в) Емоційна пам'ять - це пам'ять на пережиті відчуття. Велике значення цього виду пам'яті для саморегуляції поведінки людини. Пережиті і збережені в пам'яті відчуття виступають як сигнали, або спонукачі до дії, або утримуючі від дій, що викликали у минулому негативні переживання. Емоційна пам'ять відрізняється значною міцністю слідів.

Дослідження обсягу короткочасної пам'яті за методикою Джекобсона

Мета: визначення обсягу короткочасного запам'ятовування за методикою Джекобсона.

Матеріали та обладнання: чотири набори рядів чисел, папір для записів, ручка, секундомір.

ХІД РОБОТИ

Дослід можна проводити з одним досліджуваним або з групою з 6-8 осіб. Він включає чотири аналогічні серії. У кожній з них експериментатор зачитує досліджуваному один з наведених наборів цифрових рядів.

Елементи рядів пред'являються з інтервалом 1 с. Після причитування кожного ряду через 2-3 с за командою «Пишіть!» досліджувані на аркуші паперу відтворюють елементи ряду з тією послідовністю, з якою вони пред'являлися експериментатором. У кожній серії, незалежно від результату, зачитуються всі сім рядів. Інструкція для всіх серій експерименту однакова. Інтервал між серіями становить 6–7 хв.

Інструкція досліджуваному: «Я назву Вам кілька цифр. Слухайте уважно і намагайтеся запам'ятати їх якнайбільше. Після закінчення за моєю командою «Пишіть!» запишіть те, що запам'ятали. Увага! Починаємо!»

Обробка і аналіз результатів. У процесі обробки результатів треба встановити:

- ряди, відтворені повністю і з тією послідовністю, з якою вони показувалися експериментатором. Для зручності їх позначають знаком (+);
- найбільшу довжину ряду, який досліджуваний у всіх серіях відтворив правильно;
- кількість правильно відтворених рядів, більших за той, який відтворено досліджуваним в усіх серіях;
- коефіцієнт обсягу пам'яті, який знаходять за формулою:

$$P_k = A + c/n,$$

де P_k – обсяг короткочасної пам'яті;

A – найбільша довжина ряду, правильно відтворена досліджуваним в усіх серіях;

c – кількість правильно відтворених рядів, більших за A ;

n – число серій досліду (в даному дослідженні 4).

Для аналізу результатів користуються такими показниками рівнів обсягу короткочасного запам'ятовування:

Шкала оцінки короткочасного запам'ятовування

Коефіцієнт обсягу пам'яті (P_k)	Рівень короткочасного запам'ятовування
10	Дуже високий
8–9	Високий
7	Середній
6–5	Низький
3–4	Дуже низький

Аналізуючи результати дослідження, потрібно звернути увагу на крайні варіанти отриманих рівнів запам'ятовування. Запам'ятовування, яке дорівнює 10, як правило є наслідком використання досліджуваним логічних засобів або спеціальних прийомів мнемотехніки. В окремих випадках таке запам'ятовування є феноменальним.

Якщо отримано дуже низький рівень запам'ятовування, то дослідження пам'яті людини треба повторити через декілька днів. У здорової людини показник пам'яті 3–4 зумовлюється неприйняттям інструкції.

Низький і середній рівні короткочасного запам'ятовування може бути піднято завдяки систематичним тренуванням пам'яті за спеціальними програмами мнемотехніки.

Тестовий матеріал.

Перший набір	Другий набір
5 2 4 1	7 5 4 3
9 6 0 2 3	2 3 5 8 6
2 5 4 0 6 1	6 7 5 1 3 0
7 8 4 2 3 8 9	9 5 6 2 7 5 1
3 4 6 8 2 5 3 8	6 9 3 0 7 1 7 2
5 9 8 3 7 4 6 2 3	5 7 8 6 1 1 7 3 0
6 7 2 3 8 4 5 2 0 7	6 8 6 1 8 2 1 4 8 8

Третій набір	Четвертий набір
1 3 7 2	7 1 0 6
6 4 8 0 5	8 9 9 3 4
7 2 5 3 1 8	8 5 6 0 8 6
0 7 5 9 4 3 8	5 2 0 1 5 7 0
5 2 1 8 6 3 5 5	8 2 7 4 4 5 2 5
1 3 2 6 9 7 8 4 3	7 1 5 8 4 3 4 1 3
3 8 4 4 5 2 8 7 1 6	1 5 2 4 8 3 6 8 9 7

Дослідження переважачого типу запам'ятовування

Мета: визначення переважачого обсягу пам'яті за допомогою різних типів пред'явлення словесного матеріалу.

Матеріали та обладнання: чотири набори слів, один з яких виконаний на окремих картках, чотири невеликих аркуші паперу для записів, ручка, секундомір.

Хід роботи:

Переважаючий тип пам'яті встановлюють шляхом пред'явлення слів кількома способами. Дослідження складається з чотирьох серій. У першій серії зачитують слова для запам'ятовування (слухове сприймання). У другій показують слова для зорового сприймання, причому кожне слово має бути чітко написано на окремій картці. У третій серії використовують моторно-слухову форму подання слів і в четвертій – комбіновану, яка поєднує в собі слухове, зорове та моторне сприймання матеріалу.

Щоб не було пере навантаження під час визначення типу пам'яті, для кожної серії досить підготувати ряд із 10 слів.

Серія № 1. Експериментатор виразно з інтервалом 3 секунди читає слова для запам'ятовування. Перед тим, як зачитувати слова дається інструкція:

Інструкція досліджуваному: «Я буду читати Вам слова. Слухайте їх уважно і запам'ятовуйте. Після паузи, коли я скажу: «Пишіть!», на аркуші паперу запишете ті слова, які ви запам'ятали. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся слухати і запам'ятовувати.»

Після паузи на десять секунд подається команда: «Пишіть!»

Серія № 2. Другу серію можна проводити через 5 хвилин після першої.

У цій серії експериментатор послідовно показує слова, написані на окремих картках. Показування кожного слова має відповідати тривалості читання слова в першій серії, інтервал між словами такий самий, тобто 3 секунди.

Інструкція досліджуваному: «Я буду показувати Вам картки, з написаними на них словами. Уважно читайте і запам'ятовуйте їх. За сигналом «Пишіть!», на аркуші паперу запишете те, що запам'ятали. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся читати і запам'ятовувати.»

Після паузи на 10 секунд подається команда: «Пишіть!»

Серія № 3. Третя серія, аналогічно другій, проводиться після 5-хвилинної перерви.

Експериментатор пропонує слухати слова і «записувати» їх ручкою в повітрі, щоб забезпечити моторну форму сприймання матеріалу. Інтервал між словами 3 секунди, а швидкість читання така сама, як і в першій серії.

Інструкція досліджуваному: «Я буду читати Вам слова. Слухайте їх уважно і «записуйте» в повітрі ручкою. За сигналом «Пишіть!», на аркуші паперу запишіть те, що запам'ятали. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся слухати, «писати» слова і запам'ятовувати.»

Пауза перед сигналом «Пишіть!» у третій серії, як і у всіх інших триває 10 секунд.

Серія № 4. Після 10-хвилинної перерви, коли закінчено третю серію, проводять четверту серію. Темп читання експериментатором слів та паузи між словами залишаються такими самими, як і в попередніх серіях. Щоб забезпечити комбінований тип сприймання матеріалу, досліджуваному не тільки зачитують слова, а й пропонують відразу записувати їх на окремому аркуші паперу, а після записування останнього, десятого, слова аркушу перевертають, і за командою «Пишіть!» обстежуваний на звороті відтворює те, що запам'ятав.

Інструкція досліджуваному: «Я буду читати Вам слова. А Ви їх записуйте й запам'ятовуйте. Після того як я прочитаю останнє слово, аркуші переверніть і за сигналом «Пишіть!», запишіть на зворотному боці те, що запам'ятали. Приготуйтеся слухати, записувати і запам'ятовувати.»

Сигнал «Пишіть!» подається як і у всіх попередніх серіях, через 10 секунд.

Обробка і аналіз результатів. Показником обсягу пам'яті в цих серіях є кількість правильно відтворених слів. Результати заносять в таблицю.

Тип пам'яті	Слуховий	Зоровий	Моторно-слуховий	Комбінований
Кількість правильно відтворених слів				

Переважаючий тип пам'яті за різних типів подання словесного матеріалу визначають шляхом порівняння кількості правильно відтворених слів у кожній з чотирьох серій. Нормальним обсягом безпосередньої пам'яті слід вважати запам'ятовування 5-9 слів. Якщо в якій-небудь серії обстежуваний запам'ятав 10 слів, він використав якусь систему засобів, про яку бажано дізнатися із самозвіту та зі спостережень.

Провідний тип пам'яті пов'язаний із відповідною репрезентативною системою уявлень особистості. Їх виявлення може зробити багатопланові рекомендації обстежуваному, особливо в плані запам'ятовування ним найбільш цінної інформації.

Оцінка ефективності сприймання інформації. Мимовільна пам'ять

Мета: Оцінити рівень ефективності сприймання інформації і мимовільної пам'яті. Встановити значення діяльності у мимовільному запам'ятовуванні.

Матеріали та обладнання: бланк із набором 32 слів (назви хімічних елементів, людські почуття, меблі, дерева, тваринний світ), ручка, секундомір.

Хід роботи:

Експериментатор зачитує у швидкому темпі слова, а обстежувані класифікують ці слова і записують скорочено в таблицю:

Хімічні елементи	Людські почуття	Меблі	Дерева	Тварини

Зачитується 32 слова. Повторювати їх не можна. **Обробка та аналіз результатів.** Підраховується кількість записаних обстежуваними слів. Якщо вона становить 32 – сприймання інформації ефективне, 31-29 – посереднє, менше 28 – утруднене, людина не встигає за середнім темпом подачі інформації.

Показник мимовільної пам'яті (МП) визначають за формулою:

$$МП = (П - М) / 32 * 100,$$

де П – кількість відтворених слів,

М – кількість сфантазованих слів.

Для інтерпретації отриманих результатів користуються такими показниками:

МП > 70% – високий рівень розвитку мимовільної пам'яті,

51-69% – вище середнього,

41-50% – середні показники для дорослої людини,

31-40% – задовільні показники,

15-30% – низький рівень розвитку мимовільної пам'яті, <10% – дефект пам'яті.

Зробити висновки, як змінюється ефективність мимовільної пам'яті, якщо людина інтенсивно працює над інформацією (осмислює, аналізує, класифікує, записує і т.д.)

Оперативна пам'ять

Мета: визначення рівня оперативної пам'яті (об'єму, стійкості, продуктивності).

Матеріали та обладнання: 10 рядів по 5 одноцифрових чисел у кожному;

Хід роботи:

Експериментатор зачитує ряд чисел. Завдання обстежуваним – запам'ятати числа у такому ж порядку як вони прочитані, а потім в умі додати перше число з другим, друге з третім, третє з четвертим, четверте з п'ятим, а отримані чотири суми записати в рядок. Наприклад, експериментатор зачитує ряд 6, 2, 1, 4, 2, обстежуваний записує 8, 3, 5, 6. Інтервал між зачитуванням рядів 15 сек.

Обробка і аналіз результатів. Підрахувати кількість правильно знайдених сум (максимальна кількість 40). Норма для дорослої людини 30 і більше. (Для отримання надійніших показників оперативної пам'яті тестування через деякий час слід повторити, використовуючи інші ряди цифр).

Обробка і аналіз результатів. Продуктивність оперативної пам'яті визначають за точністю і швидкістю виконання обстежуваним експериментального завдання, а також за кількістю правильно відтворених сум відповідно ключу.

Тестовий матеріал.

- 1) 5, 2, 7, 1, 4
- 2) 3, 5, 4, 2, 5
- 3) 7, 1, 4, 3, 2
- 4) 2, 6, 2, 5, 3
- 5) 4, 3, 6, 1, 7
- 6) 4, 2, 3, 1, 5
- 7) 3, 1, 5, 2, 6
- 8) 2, 3, 6, 1, 4
- 9) 5, 2, 3, 6, 2
- 10) 3, 1, 2, 5, 4

Ключ.

- 1) 7, 9, 8, 5
- 2) 8, 9, 6, 7
- 3) 8, 5, 7, 5
- 4) 8, 8, 7, 8
- 5) 7, 9, 7, 8
- 6) 6, 5, 4, 6
- 7) 4, 6, 7, 8
- 8) 5, 9, 7, 5
- 9) 7, 8, 9, 5
- 10) 4, 6, 7, 6.

Дослідження безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування

Мета: Порівняти продуктивність безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування. Визначити умови збільшення продуктивності опосередкованого запам'ятовування.

Матеріали та обладнання: набори слів і малюнків для тестів, папір для записів, олівці, секундомір.

Хід роботи:

Дослід 1. Порівняти продуктивність безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування.

Дослід складається з двох серій. Мета першої – визначити обсяг безпосереднього запам'ятовування. Другої – визначити обсяг опосередкованого запам'ятовування.

Серія 1. Використовується класичний метод утримування членів ряду. Експериментальним матеріалом є ряд 15 не пов'язаних між собою за змістом слів(з 4-6 букв). Експериментатор читає обстежуваному всі 15 із паузами 2 с. Після закінчення серії останній відтворює в будь-якому порядку слова, які запам'яталися. Після закінчення серії обстежуваний дає словесний звіт про те, яким способом він запам'ятовував кожне слово.

Відповіді і словесний звіт фіксуються в протоколі.

Серія 2. Використовується класичний метод вдалих відповідей. Експериментальним матеріалом є ряд із 15 пар слів. Кожна пара пов'язана між собою певними видами асоціацій (наприклад, зима – сніг, нога – чобіт і т.д.) Перші слова пар – це слова-опори, другі – слова-об'єкти, які обстежуваному необхідно запам'ятати. Експериментатор читає пари слів з наголосом на першому слові. Інтервал між парами – 2 с. Після закінчення пред'явлення ряду, через 5 с, експериментатор читає тільки слова-опори (порядок їх пред'явлення змінюється), а обстежуваний має назвати слова-об'єкти, що відповідають словам-опорам. Відповіді, помилкові відтворення і

словесний звіт про те, як обстежуваний пов'язував між собою слова-опори і слова-об'єкти фіксуються в протоколі.

№ слова	Пред'явлений ряд	Результати відтворення	Примітки
1.			
2.			
і т.д.			

Обробка та аналіз результатів.

1. За результатами кожної серії підрахувати частоту правильних і помилкових відтворень і на основі цього скласти зведену таблицю результатів:

№ серії	Кількість правильних відтворень	Кількість неправильних відтворень

2. Визначити коефіцієнт ефективності запам'ятовування при переході до використання спеціальних засобів запам'ятовування.

3. Порівняти результати серій між собою, використовуючи не тільки кількісні показники, а й матеріали словесних звітів обстежуваних.

Дослід 2. Визначити умови збільшення продуктивності опосередкованого запам'ятовування

Використовується метод подвійної стимуляції. Дослід 2 складається із трьох серій. Матеріалом у перших двох серіях є ряди із 15 слів і 15 малюнків, для 3 серії використовуються ряд із 15 слів і 30 малюнків.

У всіх трьох серіях необхідно запам'ятати, а потім відтворити 15 слів, використовуючи для запам'ятовування малюнки. Їх пред'являють одночасно з відповідним словом. У першій серії використовують малюнки близькі за смислом до слів, у другій – далекі від них. У третій обстежуваний сам підбирає до кожного слова малюнок із 30 запропонованих (серія із вільним співвідношенням слів і малюнків).

Слова і малюнки пред'являють одночасно. Час експозиції 3 сек. Інтервал 5 сек. Після пред'явлення всіх слів і малюнків обстежуваному показують малюнки в іншій послідовності. Завдання обстежуваного – у відповідь на кожен малюнок записати те слово, яке відповідає даному зображенню. У протоколі фіксуються також індивідуальні звіти обстежуваних про ті зв'язки, які він встановлював між словами і малюнками.

У третій серії обстежуваному дають набір із 30 малюнків і зачитують слова для запам'ятовування. Під час читання обстежуваний до кожного слова має підібрати малюнок. Експериментатор фіксує у протоколі відібрані пари: слово + малюнок. Після закінчення відбору обстежуваному у будь-якому порядку пред'являють відібрані малюнки і він має за ними відтворити відповідне слово.

Обробка та аналіз результатів.

1. За кожною серією підрахувати частоту правильно і помилково відтворених слів.

2. Скласти зведену таблицю результатів відтворення у всіх трьох серіях (див. попередній дослід).

3. Співставити отримані дані за результатами всіх трьох серій (I серія – прості зв'язки, II серія – складні зв'язки, III серія – встановлення вільних зв'язків).

Дослід 3. Прослідкувати продуктивність опосередкованого запам'ятовування в умовах утворення різних за своїм змістом зв'язків між словами-об'єктами і словами-опорами.

Використовується модифікована методика парних асоціацій запропонована П.І. Зінченком (1963).

Експериментальним матеріалом є пари слів, які можна розділити на три групи по 5 пар у кожній за характером зв'язків між словами у парі. У першій групі між кожною парою є зовнішні зв'язки: слова починаються з однієї і тієї ж самої букви (наприклад, ніж – ніс і т.д.); у другій – пари слів мають змістовний конкретний зв'язок (наприклад, вода – склянка і т.д.); у третій – слова мають смислові понятійні зв'язки (наприклад, дуб – дерево і т.д.). У списку ці групи пар подаються у випадковому порядку.

Обстежуваним пояснюють, що вони мають запам'ятати у кожній парі тільки перше слово, друге слово треба використати як спосіб запам'ятовування першого. Експериментатор читає список пар слів з паузою між словами 2 сек. і між парами – 3 сек.

Відтворення виконується письмово двічі. Спочатку обстежуваний записує перші слова пар у довільному порядку. Потім експериментатор читає другі слова пар, а обстежувані записують перші.

Обробка та аналіз результатів.

1. Визначити середню для групи кількість правильних відтворень у першому і другому випадку. Отримані результати пояснити.

2. Визначити середню кількість правильних відтворень окремо для кожної з трьох груп слів. Встановити залежність продуктивності опосередкованого запам'ятовування від характеру зв'язків між парами слів.

Дослід 4. Порівняльне дослідження безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування абстрактних понять.

Дослід складається з двох серій.

У першій серії використовується класичний метод утримування членів ряду. Матеріалом для запам'ятовування є 20 абстрактних понять. Експериментатор чітко зачитує слова, роблячи між кожним із них паузу на 10-12 с. Після зачитування всіх 20 слів, обстежуваному пропонується в письмовій формі занотувати слова, при можливості зберігаючи їхню послідовність.

Слова для запам'ятовування у першій серії:

1. Санкція	6. Естетика	11. Відречення	16. Самотність
2. Фантазія	7. Інтуїція	12. Мислення	17. Упізнавання
3. Надбудова	8. Впевненість	13. Простір	18. Здібність
4. Узагальнення	9. Терпіння	14. Створення	19. Індукція
5. Імовірність	10. Поняття	15. Законність	20. Творення

Після тестування записується в протокол словесний звіт досліджуваного про спосіб, який він використовував для запам'ятовування, та спостереження експериментатора.

Завдання другої серії: визначення обсягу пам'яті досліджуваного на абстрактні поняття за умови утримування членів ряду методом піктограм.

Друге тестування проводиться не раніше, ніж через 30 хвилин після закінчення першого. Експериментальним матеріалом, як і в першому тесті, є абстрактні поняття, такої ж кількості та обсягу. Тривалість пауз між зачитуванням слів 10-12 с, протягом якої необхідно замалювати кожне із цих слів у вигляді піктограми. Якість малюнків не оцінюватиметься, але писати слова, букви і цифри забороняється. Після зачитування всіх 20 слів, обстежуваному пропонується в письмовій формі занотувати слова, використовуючи свої піктограми.

Слова для запам'ятовування у другій серії:

1. Ерудиція	6. Етика	11. Покликання	16. Ставлення
2. Сприймання	7. Констатація	12. Відчуття	17. Ейфорія
3. Базис	8. Авантюризм	13. Відображення	18. Схильність
4. Абстракція	9. Байдужість	14. Руйнування	19. Аналогія
5. Можливість	10. Роздуми	15. Невігластво	20. Судження

Обробка та аналіз результатів.

Показником обсягу пам'яті на абстрактні поняття є кількість правильно відтворених у кожній серії слів. Оскільки помилково відтворені слова використовуються для аналізу процесу опосередкованого запам'ятовування, то і правильно відтворені слова і показники помилково відтворених заносяться у зведену таблицю:

Слова відтворено	Серія 1	Серія 2
Правильно		
Неправильно		

Зіставляючи результати обох тестів за кількісними та якісними показниками і словесним звітом, потрібно встановити відмінності в безпосередньому та в опосередкованому запам'ятовуванні. Під час аналізу їх важливо показати доцільність малювання як засобу запам'ятовування.

В обговоренні результатів бажано простежити характер зв'язку матеріалу, який запам'ятовувався із змістом малюнків, особливо коли відтворення було успішним. Використання малюнків, тобто піктограм, для запам'ятовування абстрактного матеріалу можливе при розвинутому мисленні людини. На цій підставі можна виділити типологію малюнків. Люди з переважаючим у них абстрактним мисленням частіше малюють у клітинках символи, наприклад, хвилясті лінії, набори крапок, математичні знаки тощо. Ті, в кого переважає образне мислення, надають перевагу в зображенні на своїх малюнках конкретним речам: квітам, деревам, антропоморфізованим об'єктам та ін.

Якщо в обох тестах даного дослідження взяла участь група, то можна порівняти малюнки досліджуваних і встановити, коли і які саме малюнки сприяли запам'ятовуванню, а характер котрих з них призводив до помилкових відтворень. Якщо ж обстежувані брали участь ще і в попередніх

дослідах, виникає підстава для узагальнень і висновків стосовно значення допоміжних засобів, тобто щодо смислових зв'язків і малюнків для утримання і відтворення слів.

Порівняння індивідуальних особливостей обсягу пам'яті

Мета: порівняння обсягу запам'ятовування цифр, беззмістовних складів, слів, образів. **Матеріали та обладнання:** епідіаскоп, набори із 10 цифр, беззмістовних складів, слів, таблиця із зображенням 16 образів; секундомір.

Хід роботи:

Варіант А. Цифровий матеріал

Обстежуваному читають і одночасно показують на плакаті ряд двозначних чисел, який містить 12 чисел, розташованих в межах від 21 до 98, за винятком таких чисел як 20, 30, 22, 33 і т.п. Наприклад,

43 91 42 89 65 83 34 51 23 84 71 94

64 28 93 57 87 68 46 37 39 52 74 49

73 67 91 43 81 62 32 27 53 85 29 94

54 93 71 58 35 82 61 47 97 21 59 34

Завдання обстежуваному: запам'ятати як можна більше цифр у будь-якому порядку. Потім за командою експериментатора відтворити їх. Час читання цифр одного ряду 30 сек.

Перший ряд пробний, його використовують для зосередження уваги обстежуваних на даному виді роботи. Останні три варіанти контрольні, за результатами яких підраховують кількість правильних відповідей із кожного ряду і обраховують середній показник.

Варіант Б. Словесний матеріал

Обстежуваним зачитують і показують на окремих картках 12 слів. Наприклад: ранок, стіл, річка, північ, срібло, чобіт, кінь, радість, лампа, вітер, радіо, поїзд.

Після команди експериментатора, необхідно відтворити всі слова, які запам'яталися.

За кількістю правильно відтворених слів судять про обсяг вербально-логічної пам'яті.

Варіант В. Образний матеріал

Обстежуваному пропонується таблиця із 16 образами протягом 20 сек. Образи необхідно запам'ятати і протягом 1 хвилини відтворити на бланку (намалювати або записати словами).

Кількість правильних відповідей свідчить про рівень розвитку образної пам'яті.

Обробка та аналіз результатів

Зіставивши кількість правильно відтворених стимульних елементів у трьох варіантах, можна зробити висновок, який матеріал краще запам'ятовується обстежуваним: цифровий, словесно-логічний чи образний. За цими даними можна встановити, яка з півкуль кори головного мозку є домінуючою в даної людини. Виходячи з отриманих результатів дайте рекомендації обстежуваному щодо кращого запам'ятовування нової інформації.

Оцінка короткочасної наочно-образної пам'яті

Мета: встановлення рівня короткочасної наочно-образної пам'яті за методикою КНОП-1.

Теоретичні відомості

Короткочасна наочно-образна пам'ять характеризується швидким запам'ятовуванням наочно-образної інформації при короткочасному її сприйнятті, негайним відтворенням і дуже коротким збереженням сприйнятої інформації.

Оптимальний об'єм короткочасної зорової пам'яті характеризується 4-5 мнемонічними одиницями.

У методиці КНОП-1 випробовуваному пред'являється для запам'ятовування один малюнок.

Проте багато випробовуваних при відтворенні припускаються помилки, що характеризує індивідуальні труднощі запам'ятовування і відтворення експериментального матеріалу.

Конструктивними особливостями методики обумовлена необхідність запам'ятовування не тільки конфігурації самого малюнка, але і його просторового положення в координатному полі (сітці квадратів).

Ця обставина ускладнює рішення математичної задачі, а для деяких створює непереборні труднощі, внаслідок чого завдання для них може виявитися нерозв'язним.

Випробовуваний повинен не просто запам'ятати цілісний образ малюнка, але і провести аналітичне запам'ятовування структурних компонентів фігури в їх взаємовідношенні між собою і розташуванні на сітці квадратів, тобто в їх просторовому положенні в координатному полі.

У змісті матеріалу, що запам'ятовується, включається, таким чином, загальний вид фігури, окремі її елементи (4 крапки і 3 лінії, що зв'язують їх), що знаходяться в певному просторовому відношенні, розташування фігури в сітці квадратів.

Чотири крапки в кожному малюнку є для випробовуваного опорними мнемонічними одиницями.

Найлегшими для запам'ятовування і відтворення є ті фігури, опорні точки яких розміщені симетрично в координатній сітці.

Порушення симетричності в розташуванні опорних точок, їх зрушення по координатному полю збільшує кількість співвідношень, які повинен запам'ятати випробовуваний для правильного вирішення завдання.

Не всі справляються з таким мнемонічним навантаженням і тому при відтворенні матеріалу припускаються помилки.

Аналіз результатів випробувань виявляє різні типи помилок: одні випробовувані правильно відтворюють фігуру, але неправильно розміщують її в координатному полі, інші - правильно розміщують опорні точки, але неправильно сполучають їх лініями, в деяких випадках образ відтворюється частково, зустрічаються і комбінації цих типів помилок.

Індивідуальні відмінності виявляються, головним чином, в кількості помилок, що припускається, в процесі виконання завдання.

Одні випробовувані майже не припускаються помилки, інші допускають їх при відтворенні дуже складних фігур, треті неправильно відтворюють не тільки складні фігури, але і фігури середньої складності.

Таким чином, конструктивні особливості побудови експериментального завдання істотно відображаються на психологічній структурі мнемонічного завдання, правильне рішення якого вимагає від випробовуваного високого рівня розвитку точності

Матеріали та обладнання: 18 карток із малюнками нескладної конфігурації, бланк для відповідей, 2 різнокольорові ручки або олівці, секундомір.

По характеру ознак, що виділяються, можна судити про переважання того або іншого стилю мислення: конкретного або абстрактного.

Хід роботи:

Обстеження проводиться з одним досліджуваним, або невеликою групою (3-4 особи). Якщо робота проводитиметься з групою, то необхідно так розмістити обстежуваних, щоб в процесі дослідження вони не впливали один на одного і була виключена можливість списування.

Перед початком обстеження готується бланк для відповідей: 18 квадратів, кожен з яких містить 16 клітинок (4x4 клітинки). Квадрати обов'язково нумеруються: перші три є тренувальними і позначаються Т-1, Т-2, Т-3, решта контрольні і нумеруються від 1 до 15.

На початку роботи експериментатор дає таку інструкцію: «Зараз Вам будуть показані на короткий час нескладні малюнки, які розміщені у таких же квадратах, які зображені на бланку відповідей. На кожному малюнку зображено чотири точки, розміщені в окремих клітинках і три лінії, якими ці точки з'єднані між собою. За командою «Увага!» я відкриваю малюнок. Ви його уважно роздивляєтеся і намагаєтеся точно запам'ятати, в яких клітинках знаходяться точки і як вони з'єднані лініями. Ніяких письмових поміток у цей час робити не можна. Після того як я заберу картку, розставте точки у відповідних клітинках і з'єднайте їх лініями так, як це було показано на малюнку. Слідкуйте, щоб номер показаного малюнка співпадав з номером квадрата на бланку відповідей. Намагайтеся запам'ятати малюнок в цілому, а не тільки окремі точки і лінії. Якщо Ви зробили помилку, можете її виправити: помилкові лінії чи точки закресліть штрихами, а правильні проставте виразніше. Зараз ми проведемо тренувальне дослідження. Увага!»

Експериментатор демонструє перший тренувальний малюнок Т-1 протягом 4 секунд, відкладає картку і стежить за роботою обстежуваних, якщо хтось допускає помилку, то експериментатор дає додаткові пояснення і повторно експонує малюнок. Аналогічним чином демонструються картки Т-2 і Т-3. Помилки виправляються при відкритому малюнку, щоб обстежуваний міг порівняти малюнок, що експонується, із тим, що він відтворив на бланку для відповідей.

Після закінчення тренувальної роботи експериментатор дає інструкцію для контрольної частини роботи: «Отже, Ви знаєте правила роботи, тепер ми виконуватимемо контрольну частину. Перший малюнок відтворіть в квадраті № 1, другий – №2 і т.д. Будьте особливо уважні, оскільки повторних демонструвань того чи іншого малюнка для порівняння з вашим відтворенням на бланку не буде. Починаємо роботу. Увага!»

Обробка і аналіз результатів. Продуктивність короткочасної наочно-образної пам'яті за методикою КНОП-1 характеризується точністю відтворення досліджуваним експериментальної серії малюнка. Аналізуючи результати обстеження порівнюють відтворений експериментальний матеріал з еталонним. Визначають кількість зроблених помилок.

Конструктивні особливості методики дають можливість оцінити точність відтворення кожного окремого елемента малюнка. Оскільки кожен малюнок завжди складається з 4-х точок і 3-х ліній, то за кожну правильно розміщену в полі квадратів точку і за кожну лінію, правильно з'єднуючу дві точки ставиться 1 бал. Таким чином, максимальна оцінка за правильне відтворення окремого малюнка – 7 балів. Правильне відтворення всього експонованого матеріалу, який складається з 15 малюнків, оцінюється 105 балами (7 15).

Коефіцієнт (К) продуктивності короткочасної наочно-образної пам'яті визначають за формулою:

$$K = M / 105$$

де М – сума отриманих обстежуваним балів за точність виконання малюнків експериментальної серії.

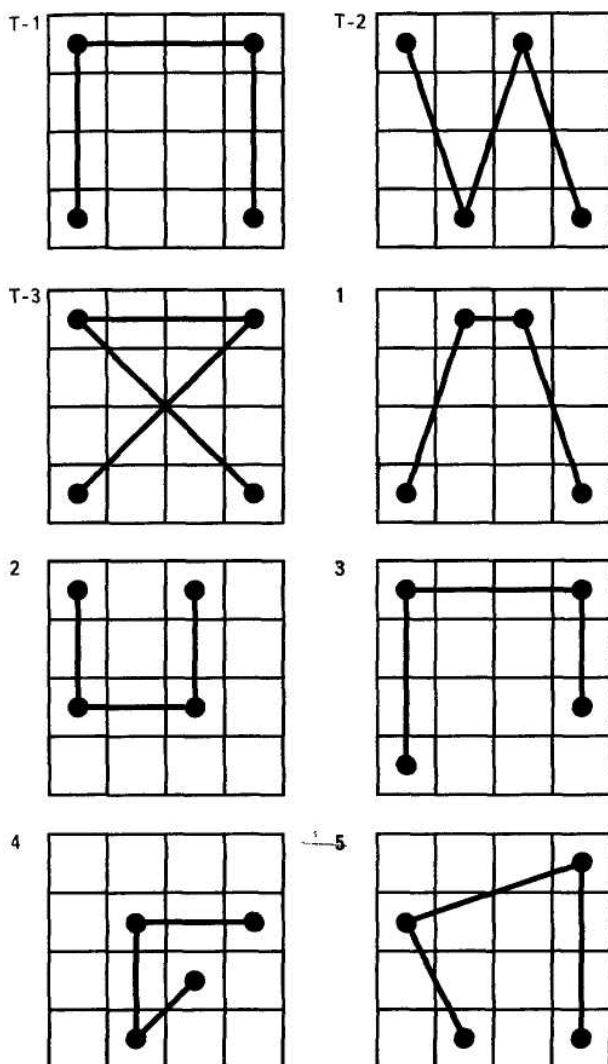
Чим вищий рівень короткочасної наочно-образної пам'яті в обстежуваного, тим більше коефіцієнт наближається до 1.

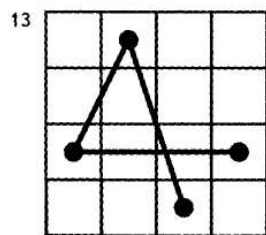
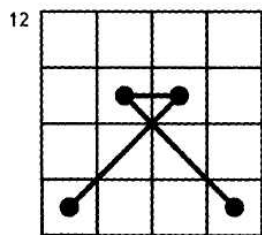
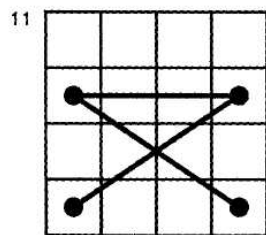
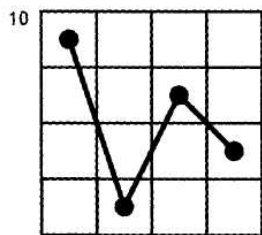
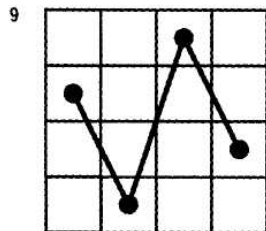
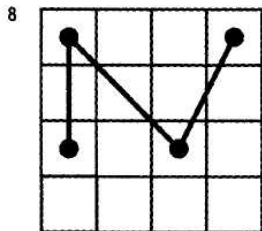
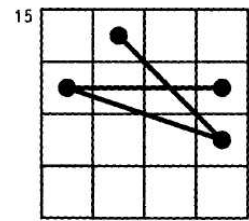
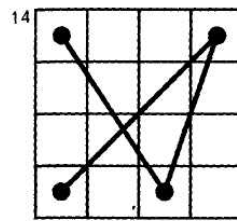
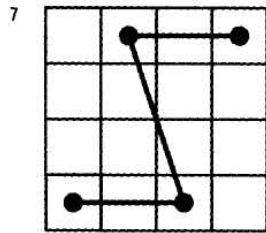
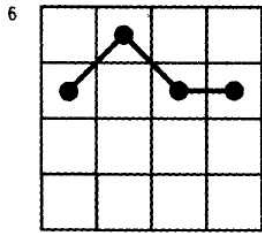
Рівень короткочасної наочно-образної пам'яті визначають за такою шкалою:

Шкала оцінок КНОП-1

Коефіцієнт продуктивності (К)	Рівень КНОП
0,000 – 0,784	Низький
0,785 – 0,863	Нижче середнього
0,864 – 0,906	Середній
0,907 – 0,956	Високий
0,957 – 1,000	Дуже високий

Тестовий матеріал.

Протокол испытания

Ф И О			
Год рожд.			
Дом. адрес, тел.			

M =

--	--	--	--	--

$K = \frac{M}{105} =$

O =

--	--	--	--	--

Дата _____

Консультант:

--	--	--	--	--

Дослідження динаміки процесу заучування. Довготривала пам'ять

Мета: визначення обсягу довготривалої пам'яті шляхом заучування 20 логічно непов'язаних слів та запам'ятовування і відтворення логічно зв'язаного тексту.

Матеріали та обладнання: бланк із 20 логічно непов'язаними словами бланк із логічно зв'язаним текстом, ручка, секундомір.

Хід роботи:

Дослідження краще проводити з одним обстежуваним або з невеликою групою 6-8 осіб.

Дослід 1. Експериментатор зачитує 20 слів, які означають предмети. Обстежуваний відтворює письмово слова після кожного прочитання в будь-якому порядку (закриваючи результати попереднього відтворення).

Обробка та аналіз результатів

Дослідження динаміки процесу заучування. Для оцінки динаміки процесу заучування рекомендується побудувати графік. На осі ординат відкладають кількість слів, що запам'яталися, на осі абсцис кількість повторень. Якщо до 5-го прочитання обстежуваний запам'ятав 20 слів – результат можна вважати задовільним, якщо до 3-го – добрим. Якщо число слів наростає і до 3-го прочитання встановлюється максимум – це значить, що психічної виснаженості не спостерігається. Якщо обстежуваний відтворює мало слів і після 2-4 повторень кількість їх зменшується, то це свідчить про психічну виснажливість. Відтворення зайвих слів розглядається як одна із ознак послаблення психічної діяльності.

Оцінка продуктивності запам'ятовування.

Продуктивність запам'ятовування знаходять за формулою:

$$P_1 = A_1 / B_1 \times 100,$$

де P_1 – продуктивність запам'ятовування окремих слів;

A_1 – кількість правильно відтворених слів;

B_1 – кількість запропонованих слів (в даному випадку 20).

Дослід 2. Експериментатор роздає обстежуваним бланк, повернутий надрукованим текстом донизу, і дає інструкцію.

Інструкція обстежуваному: «Перед Вами лежить бланк на зворотному боці якого є надрукований текст. За мою команду повернете бланк. На його читання дається 60 секунд. У ньому жирним шрифтом виділені і пронумеровані 10 головних думок. Постарайтеся запам'ятати їх зберігаючи вказану послідовність. Чи є запитання? (Якщо є, то на них треба відповісти). Приготувалися! Увага! Поверніть бланк!»

Після 60 секунд експериментатор забирає бланк, а обстежувані на чистому аркуші паперу відтворюють головні думки тексту.

Обробка та аналіз результатів

Продуктивність запам'ятовування логічно зв'язаного тексту знаходять за формулою:

$$P_2 = A_2 / B_2 \times 100,$$

де P_2 – продуктивність запам'ятовування логічно зв'язаного тексту;

A_2 – кількість правильно відтворених думок;

B_2 – кількість виділених в тексті головних думок (в даному випадку 10).

Середню продуктивність запам'ятовування (за двома дослідями) знаходять за формулою:

$$P_{\text{ср}} = P_1 + P_2 / 2,$$

де $P_{\text{ср}}$ – середня продуктивність запам'ятовування;

P_1 – продуктивність запам'ятовування окремих слів;

P_2 – продуктивність запам'ятовування логічно зв'язаного тексту.

Шкала оцінок продуктивності запам'ятовування

Продуктивність запам'ятовування, %	Рівень продуктивності запам'ятовування
100 – 91	відмінно
71 – 90	дуже добре
51 – 70	добре
31 – 50	задовільно
11 – 30	погано
0 – 10	дуже погано

Дослід 3. Перевірка довготривалої пам'яті.

Приблизно через 0,5 години обстежуваних просять повторити слова, які зачувалися в досліді 1. Відтворення 2/3 слів свідчить про задовільний результат. Потім відтворюють текст (дослід 2). Порівнюють його результати з тими, які були отримані зразу ж після читання. Роблять висновок про обсяг довготривалої пам'яті.

Порівняння процесів відтворення і впізнавання

Мета: Порівняння процесів відтворення і впізнавання одного і того ж матеріалу.

Матеріали і обладнання: набори із 20 і 30 слів, 10 і 20 з яких пред'являються двічі (тобто були в попередньому наборі), аналогічно з 20 геометричними фігурами, 9 з яких пред'являються двічі, ручка, секундомір.

Хід роботи:

Дослід 1 і 2. Ці досліді відрізняються тільки кількістю експериментального матеріалу. У першому досліді обстежуваному читають

ряд із 10 не пов'язаних між собою слів і пропонують відтворити його в будь-якому порядку. Результати записують у протокол. Потім експериментатор читає другий ряд із 20 слів, у який включені у випадковому порядку 10 слів першого ряду. Обстежуваний має віднайти слова, які пред'являлися в першому ряді і зафіксувати це в протоколі.

У другому аналогічному досліді для відтворення пропонується ряд із 15 слів, а для впізнавання – 30 слів. Аналогічний протокол заповнюється для другого досліді.

Обробка та аналіз результатів.

1. Визначити частоту правильно відтворених слів у кожному досліді за формулою:

$$P_{vt} = m / n$$

де m – кількість правильно відтворених елементів;

n – кількість пред'явлених елементів.

2. Визначити частоту правильно впізнаних слів у кожному досліді за формулою:

$$P_{vp} = (M_c / N_c) * (R_n / N_n)$$

де M_c – кількість правильно впізнаних «старих» стимулів;

N_c – кількість пред'явлених «старих» стимулів;

R_n – кількість помилково впізнаних «нових» стимулів;

N_n – кількість пред'явлених «нових» стимулів.

3. Побудувати порівняльні стовпчикові діаграми частот правильно відтворених і впізнаних у кожному досліді.

4. Порівняти продуктивність відтворення і впізнавання в 1 і 2 досліді, виявити тенденцію, яка при цьому спостерігається, пояснити її.

Дослід 3. Обстежуваному пропонують бланк А із зображеними на ньому 9-ти геометричними фігурами. Тривалість експозиції 10 с. Обстежуваному необхідно запам'ятати фігури і відтворити їх (замалювати).

У другій частині досліді обстежуваному показують інший бланк, який містить інші 9 фігур, тривалість експозиції 10 с. Через 5 с показують іншу

таблицю, що містить 20 фігур, серед яких є 9 „старих» і 11 „нових» стимулів (її експонують 3 хвилини). Завдання обстежуваному – впізнати „старі» стимули і відтворити їх. Тривалість впізнавання 3 хвилини. Результати впізнавання і відтворення реєструються в протоколі.

Обробка та аналіз результатів.

1. Визначити частоту правильно відтворених фігур у першій частині дослідження (за формулами наведеним вище).
2. Визначити частоту правильно впізнаних фігур у другій частині дослідження.
3. Проаналізувати помилки відтворення і впізнавання зроблені обстежуваним.
4. Порівняти продуктивність процесів відтворення і впізнавання.

Дослідження ретроактивного гальмування

Мета : дослідити явище ретроактивного гальмування у процесі запам'ятовування.

Матеріали та обладнання: три ряди чисел і слів, записаних на окремих картках.

Тестовий матеріал.

53	Квітка	25
27	Ріка	57
82	Дошка	38
36	годинник	65
48	Хмара	84
61	Стіл	26
17	Книга	71
94	окуляри	19
79	Споруда	97
35	термометр	52

Хід роботи.

I етап. Експериментатор пропонує досліджуваному запам'ятати числа першого ряду і відтворити цей ряд.

II етап. Експериментатор пропонує запам'ятати ряд слів і відтворити його.

III етап. Експериментатор пропонує досліджуваному повторно відтворити перший ряд чисел. Численні дослідження показали, що засвоєння ряду слів не перешкодило відтворенню перший ряду чисел.

IV етап. Досліджуваний повинен запам'ятати третій ряд (числа) і відтворити його.

V етап. Досліджуваного просять знову відтворити перший ряд чисел. При відтворенні виявляється багато прогалин, помилок, що пояснюється ретроактивним гальмуванням. Воно виникає тоді, коли подається новий матеріал, схожий на раніше завчений, який гальмує його відтворення.

Обробка та аналіз результатів. Підраховується кількість помилок, прогалин під час другого і третього відтворень першого ряду чисел. Результати досліджень оформлюються в таблицю:

Відтворення 1 ряду чисел	Кількість прогалин	Кількість помилок
Після заучування слів		
Після заучування подібного ряду чисел		

Дослідження обсягу логічної та механічної пам'яті

Мета: дослідити обсяг логічної і механічної пам'яті методом запам'ятовування двох рядів слів.

Матеріали та обладнання: два ряди слів. У першому ряді між словами існують смислові зв'язки, у другому ряді вони відсутні.

Хід роботи:

Експериментатор читає досліджуваному пари слів першого ряду (інтервал між парою – 5 секунд). Після 10-секундної перерви експериментатор читає ліві слова цього ж ряду (з інтервалом в 10 секунд), а досліджуваний записує слова правої частини ряду, які він запам'ятав.

Аналогічна робота проводиться зі словами другого ряду.

Обробка та аналіз результатів.

Результати досліджу записуються в таблицю:

Обсяг логічної пам'яті			Обсяг механічної пам'яті		
Кількість слів першого ряду (a ₁)	Кількість слів, що запам'яталися (b ₁)	Коефіцієнт логічної пам'яті (c ₁ =b ₁ :a ₁)	Кількість слів другого ряду (a ₂)	Кількість слів, що запам'яталися (b ₂)	Коефіцієнт логічної пам'яті (c ₂ =b ₂ :a ₂)

Тестовий матеріал.

Перший ряд

лялька – грати
 курка – яйце
 ножиці – різати
 кінь – сани
 книга – вчитель
 метелик – муха
 щітка – зуби
 барабан – музикант
 сніг – зима
 півень – кричати
 чорнило – зошит

Другий ряд

жук – крісло
 гребінь – земля
 компас – клей
 дзвіночок – стріла
 синиця – сестра
 лійка – трамвай
 мухомор – диван
 гребінець – вітер
 черевики – самовар
 графин – брати
 сірник – вівця

корова – молоко

терка – море

паровоз – їхати

капелюх – бджола

груша – компот

риба – пожежа

лампа – вечір

пилка – яєчня

Дослідження мимовільного запам'ятовування

Мета: вивчення мимовільного запам'ятовування слів, що мають емоційне забарвлення, і нейтральних слів.

Матеріали та обладнання: ряд слів: *морок, мелодія, модний, смуток, страх, творчість, ритм, тривога, гнів, захват, крик, гра, біль, заздрість, тьмяний, фасон, замок, вовна, гудзик, зачіска, площина, скло, пальто, береза, берег, пісок, шарф, пляма.*

Хід роботи:

Досліджуваний ділить чистий лист паперу на 2 частини по вертикалі. Потім він прослуховує слова і записує їх у такий спосіб: ліворуч пише слова, що, на його думку, мають емоційне забарвлення, праворуч – нейтральні слова. Використаний лист паперу відкладається.

Після цього на чистому листі, розділивши його на 2 частини, досліджуваний відтворює слова, дотримуючись своєї думки про поділ слів на емоційні і неемоційні.

Підраховується записана кількість слів на першому і другому аркушах (емоційні і неемоційні слова підраховуються окремо). Потім складається співвідношення (для кожної групи слів окремо) між кількістю правильно відтворених слів і загальною кількістю слів кожної групи. Звичайно дріб для емоційних слів повинен бути більшим, ніж для нейтральних.

Дослідження асоціативної пам'яті

За допомогою даного тесту можна перевірити здатність до утворення асоціацій та використання їх для більш ефективного запам'ятовування матеріалу. Досліджуваному буде запропоновано три пари слів, які позначають предмети. Працювати потрібно з кожною парою предметів по черзі.

За 5 хв. треба відшукати 20 подібних властивостей двох запропонованих предметів (наприклад, вони мають подібний колір, зустрічаються тільки літом тощо) та запам'ятайте ці слова, щоб відтворити їх через 30 хв.

- 1)САМОКАТ, МУХОМОР
- 2)СТАКАН, ПІВЕНЬ
- 3)КІШКА, ЯБЛУКО

Дослідження обсягу словесно-логічної пам'яті

Мета: визначення рівнів розвитку обсягу словесно-логічної пам'яті.

Матеріал та обладнання: бланк для записів, ручка і секундомір.

ХІД РОБОТИ

Інструкція досліджуваному: «Перед Вами дві групи слів. Уважно прослухайте їх, намагаючись запам'ятати першу групу. Коли я буду читати Вам другу групу, пригадайте слово з першої групи, разом з яким вони могли б скласти речення. Після прослуховування груп слів запишіть речення, складені Вами, і ті слова, які Вам вдалося запам'ятати окремо».

Тестовий матеріал. *Речення:* барабан висів на стіні; бджола сіла на квітку; на фабриці сталася пожежа; у кімнаті дуже жарко; кращий відпочинок – сон; бруд – причина захворювань; схід сонця в горах; залізо і золото – метали; хлопчик приніс книгу; Київ – старовинне місто.

1 група	2 група
барабан	
сіла на квітку	
бруд	
в горах	
сталася пожежа	
у кімнаті	
сон	
метали	
приніс книгу	
Київ	

Методика дослідження обсягу короткотривалої пам'яті

Прочитайте один раз кожний ряд слів і цифр та спробуйте їх запам'ятати.

Спочатку прочитайте перший ряд, закрийте його рукою, запишіть те, що запам'ятали. Потім другий ряд і так далі.

1)крит, стіна, пальто, вікно, книга, хмара, фантазія, гак, ніс, лист;

2)стілець, танк, біда, їжак, олівець, струм, лист, газ, відро;

3)1 7 3 2 5 4 9 0 6 8;

4)3 1 7 5 4 2 8 0 9 6

Результат:

Підрахуйте кількість слів і цифр, що запам'ятались вам після одноразового прочитання.

У більшості людей обсяг короткотривалої пам'яті становить 7 ± 2 одиниці (слова, цифри, малюнки тощо). Який обсяг пам'яті у вас?

Дослідження мимовільної пам'яті

Інструкція: Вам буде запропоновано 7 завдань. Причому, спочатку буде надано текст завдання, а потім інструкція, що саме Ви повинні робити. Після того, як прочитаєте текст завдання, закрийте його рукою і відповідайте на запитання, поставлені до нього.

Відповідайте швидко.

Завдання 1

Вкажіть у якому зі слів: ШВЕЦЬ, ПІДВАЛ, ТРУБА, ЗАЛИ, АНТРАКТ є літера «Д»

Завдання 2

Припустимо, що Вам дали наступне завдання: Підійть у кімнаті 325 і в правій нижній шухлядці столу візьміть статтю «Уряд і лівий рух в Англії». Занесіть її мені.

1)3 лівої чи правої шухлядки потрібно взяти статтю?

2)Який номер кімнати: 235, 325 чи 225?

Завдання 3

У переліку слів: РОТ, МОТ, РІК, КРІТ, ПІТ другим слово стоїть...?

Завдання 4

Тетянка попросила Василя купити: м'ясо, масло, мило, сірники.

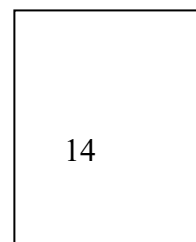
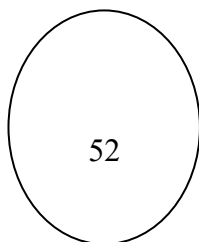
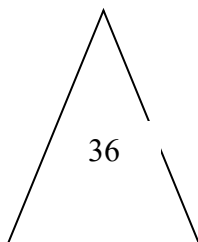
Він купив: масло, сало, сірники і м'ясо.

1.Що він забув купити?

2.Що він купив зайве?

Завдання 5

Запам'ятайте 3 числа: 14, 34, 52

1. У якій геометричній фігурі було число 14?
2. У якій геометричній фігурі було число 52?

Завдання 6

Спробуйте уявити собі великого темно-зеленого крокодила. Уявіть, як він пливе у мутній воді, як він починає повільно виповзати на берег.

Завдання 7

Спробуйте упродовж трьох хвилин жодного разу не згадати про темно-зеленого крокодила. Чи вдається це вам?

Методика «Продуктивність запам'ятовування»

(за Н.А. Литовцевою)

Методика дозволяє визначити продуктивність запам'ятовування як комплексного показника рівня пам'яті.

Інструкція: підготуйте папір, ручку і годинник із секундною стрілкою. Вам буде запропоновано три завдання, які потрібно буде виконати за визначений час.

Завдання 1. За 40 секунд спробуйте запам'ятати 20 запропонованих слів та їхній порядковий номер.

Продуктивність запам'ятовування вираховується за формулою:

$$\frac{\text{Кількість правильно відтворених слів}}{\text{Кількість запропонованих слів}} \times 100 = \%$$

Кількість запропонованих слів

Завдання 2. Зробіть те ж саме з числами і їх порядковими номерами. Час на запам'ятовування – 40 секунд. Відсоток правильних відповідей вирахуйте за тією ж формулою.

Завдання 3. Упродовж 60 с прочитайте текст. У ньому виділені жирним шрифтом і пронумеровані 10 головних ідей. Спробуйте відтворити їх, зберігаючи вказану послідовність.

У 1912 р. в Атлантичному океані сталася катастрофа. Великий **пасажирський лайнер «Титанік»**, який здійснював свій перший рейс з Європи в Америку, зіштовхнувся в тумані з плаваючою льодяною брилою – **айсбергом (1)**, отримав велику пробоїну і почав тонути (2). «Спустити шлюпки!» – скомандував капітан. Але шлюпок виявилось **недостатньо (3)**. їх вистачало лише на половину пасажирів. **«Жінки і діти – до сходів, чоловікам одягнути рятувальні пояси!» (4)** – пролунала друга команда. Чоловіки мовчки відійшли від перил. **Лайнер повільно занурювався у темну холодну воду (5)**. Одна за одною відходили від гинучого судна шлюпки з жінками і дітьми. Нарешті почалася **посадка в останню шлюпку (6)**.

Раптом до перил з криками **кинувся** якийсь **товстун з перекошеним від страху обличчям (7)**. Розштовхуючи жінок і дітей, він роздавав матросам пачки грошей і **намагався заскочити у переповнену людьми шлюпку (8)**.

Почувся неголосний сухий тріск – це **капітан вистрілив із пістолета (9)**. **Боягуз упав на палубу мертвим (10)**, але ніхто навіть не обернувся у його бік».

Формула:

Кількість правильно відтворених ідеї x 100 = %

Кількість ідей, виділених у тексті

Результат:

Склавши показники за результатами трьох тестів і поділивши суму на три, Ви отримаєте середню продуктивність запам'ятовування:

90-100 – відмінний результат.

70–90 – дуже хороший.

50-70 – хороший.

0-10 – дуже поганий.

Через тиждень знову виконайте завдання за цими трьома тестами, не заглядаючи у збірник.

Спробуйте відтворити і слова, і числа, і текст тільки по пам'яті, інакше ви не зможете з'ясувати, як довго здатна Ваша пам'ять - зберігати отриману інформацію.

Якщо результат виявиться хорошим – це означає, що пам'ять у вас достатньо чіпка і не підведе. А якщо результат поганий, не падайте духом і не втрачайте надії – пам'ять піддається тренуванню і за бажання її можна покращити.

Тренування і розвиток пам'яті

Мета: ознайомлення і оволодіння вправами, які сприяють тренуванню і розвитку пам'яті.

Матеріали та обладнання: описи вправ, які застосовуються для тренування і розвитку пам'яті, ручка, секундомір.

ХІД РОБОТИ

Для цього щоб оцінити рівень володіння навичками запам'ятовування. Можна проробити такі вправи:

Вправа 1. Закрийте очі і уявіть собі картини, назви яких промовляє експериментатор.

Потім пригадайте і напишіть назви візуальних картинок. Перевірте, які образи запам'яталися правильно. Проаналізуйте отримані результати. Якщо Ви пригадали більше 8 образів (із 10 запропонованих) – то вправа виконана успішно (для тих, хто не займався спеціальними вправами спрямованими на розвиток пам'яті).

Вправа 2. Із закритими очима уявіть собі зовнішній вигляд предметів, їх смак, запах, звуки та ін. Відчуття, пов'язані з тими предметами, назви яких читатиме експериментатор.

Потім пригадайте і запишіть ці слова, перевірте скільки слів із 15 запропонованих Ви запам'ятали. Якщо більше 9, то вправа виконана успішно (для тих, хто не займався спеціальними вправами спрямованими на розвиток пам'яті). Проаналізуйте, які образи найшвидше пригадалися, а які було забуто.

Вправа 3. З відкритими, або краще із закритими очима створіть у свідомості образ предметів назви яких попарно буде читати експериментатор, потім об'єднайте в уяві обидва предмети в одній чіткій картині і зверніть увагу, які асоціації чи емоції (радість, сум, здивування тощо) виникнуть.

Запишіть, які образи, пари слів запам'яталися. Проаналізуйте отримані результати.

Вправа 4. Слухаючи слова, які промовляє експериментатор, уявіть їх образи і поєднайте в єдиний сюжет, в єдиний казковий мультиплікаційний фільм.

Потім запишіть слова, які запам'яталися. Перевірте їх. Розкажіть сюжет, який ви придумали. Через 1-2 тижні пригадайте ці слова і сюжет: зазвичай це вдається легко, якщо ви успішно застосували метод візуалізації.

Зрозуміло, що вдосконалення пам'яті вимагає постійних тренувань. Регулярна напружена робота пам'яті стає звичкою, створює умови для формування продуктивної пам'яті. Тренування не повинно бути ізольованим актом, штучним повторенням одного й того самого. Тренуючи пам'ять, кожного разу потрібно виявляти наполегливість, волю та впевненість, постійно домагатися поліпшення результатів запам'ятовування. Не треба надмірно лякати себе невдачами, вдосконаленню пам'яті дуже шкодить перенапруження, негативні емоції, пасивність, лінощі. Завдання крок за кроком повинні збільшуватися, а їх виконання свідчатиме про зростання тренувального ефекту.

Для того, щоб контролювати свій ріст необхідно періодично (наприклад, один раз в тиждень) себе тестувати і порівнювати отримані результати з попередніми. Це надасть впевненості і буде важливим стимулом для подальших занять.

ТЕСТ 1. Попросіть, щоб Вам прочитали 20 слів з паузою в 10-15 сек. Наприклад: дім, горнятко, дощ, стіл, машина, корабель, ручка, телевізор, кухня, земля, повітря, лижі, суп, сова, літак, дерево, балкон, море, світло, поворот.

Відтворіть слова у такому ж порядку. У випадку, якщо слово «випало» – одна помилка, стоїть не на місці – 0,5 помилки.

ТЕСТ 2. Аналогічно, тільки з цифрами: 1, 4, 2, 5, 1, 8, 6, 7, 8, 9, 18, 3, 26, 4, 0, 5, 4, 34, 9, 10. **ТЕСТ 3.** Тестування рівня чіткості образів. Закрийте очі і уявіть собі будь-яку квітку. Можна, наприклад, троянду.

Оцінку дайте за такою шкалою:

Не бачу	-0
Ледь помітні риси, які швидко зникають	-1
Чіткий чорно-білий образ, але нестійкий	-2
Стойкий чорно-білий образ	-3
Стойкий кольоровий образ	-4
Стойкий кольоровий образ бачу з відкритими очима	-5
Можу змінити його колір, форму і т.д.	-6

Для того, щоб виконувати наступні вправи бажано мати шостий рівень за даною шкалою.

Для тренування і розвитку пам'яті С.Ю. Коваль пропонує такі вправи:

Вправа 1. Мить, зупинись.

Протягом дня Ви маєте багато можливостей вправлятися. Раптово для себе зупиніться, кинувши погляд на картину перед очима і закрийте їх. Постарайтеся відтворити в уяві те, що побачили. Старайтеся відчутти всім тілом (далі цей спосіб запам'ятовування буде описаний детальніше). Врахуйте, що кожен предмет, ситуація викликає, хоч майже невловимий, але повністю визначений стан свого тіла. Постарайтеся «впіймати» цей стан і побачити потрібну картину, допомагаючи станом. Тренуючись таким чином, поступово навчіться запам'ятовувати стани, а потім, за бажанням, їх

відтворювати. Наприклад, художник, поет, композитор зможе відтворити і втримати стан натхнення.

Спочатку це буде нагадувати фотографування в тумані. Поступово, регулярно тренуючись, туман буде розсіюватися і Ви отримуватимете більш чіткі фотографії. Слід врахувати, що в момент, коли Ви закрили очі, всі думки мають зникнути. Тренуватися так треба 10-15 разів у день по 15-20 сек. Поступово доведіть час утримання фотографії в уяві до 5 хвилин. Під час виконання вправи виникає відчуття відпочинку і свіжості. Крім ефекту тренування яскравості і чіткості уяви, Ви отримаєте можливість добре відпочити у такі хвилини. Це досягається за рахунок поступового зникання «мозкових шумів», які надмірно перевантажують Ваш мозок.

Вправа 2. Миттєве фото.

Коли Ви прогулюєтеся, знаходитесь в транспорті і т.д. по вправляйтеся наступним чином. Киньте короткий погляд на будь-яку людину, чи предмет і т.д., закрийте очі і постарайтеся яскраво і чітко побачити ситуацію протягом 2-7 сек. (залежно від ситуації). У момент, коли Ви закрили очі можете продовжуватися рухатися. Зупинятися не обов'язково. Поступово Ви навчитеся викликати чітке і яскраве «миттєве фото» і утримувати його в уяві, стільки, скільки захочете. Потренувавшись деякий час із закритими очима, переходьте до тренувань з відкритими очима, тобто Ви повинні глянувши на «фото» бачити (і відвернувшись) на будь-якому фоні картину, яку запам'ятовуєте.

Вправа 3. Жива фотографія.

Сядьте де-небудь на лавочці або в іншому місці, виберіть перехожого, киньте на нього погляд, закрийте очі. У Вас вийшло «миттєве фото», але Ви постарайтеся не зупиняти ситуацію в уяві, а намагайтеся побачити із закритими очима як і куди продовжує рухатися людини. Спочатку це може не вийти, але потренувавшись 1-2 тижні, Ви зможете оживити «картину» і поступово зменшити кількість помилок у порівнянні з діями перехожого.

Вправа 4. Маніпуляція з фоторграфією.

Аналогічно як у вправі 2, тільки тепер завдання ускладнюється. Сфотографовані предмети потрібно за своїм бажанням пересувати, накладати, змінювати форму в попередньо визначеному напрямі. Тренуйтеся до тих пір, поки не відчуєте, що у Вас виходить легко, без напруження.

Вправа 5. Фігури.

Попросіть кого-небудь розкласти сірники на столі і накрити їх аркушем паперу, потім на 1-2 секунд підняти його і показати Вам отриману фігуру. Глянувши, Ви закриваєте очі і стараетесь підрахувати кількість сірників. Потім відкриваєте очі і викладаєте із інших сірників таку саму фігуру. Потім піднімаєте аркуш і перевіряєте кількість і правильність розміщення сірників з оригіналом. По мірі тренуваності запам'ятовуйте різнокольорові сірники (кількість, місце розміщення і колір). Переходити до наступної вправи можна в тому випадку, якщо Ви вільно утримуєте в уяві не менше 10 сірників.

Вправа 6. Вміння бачити головне і особливості.

Візьміть 200-300 сірників. Вам диктують слова. Ваше завдання викладати із сірників асоціації, які вони у Вас викликають. (Наприклад, трактор може викликати асоціації, які відповідають ламаним лініям від звука «р-р-р»). Сірники можна ламати, класти в будь-якому положенні. Слова диктуються із паузою в 1 хвилину. Ваше завдання після того, як закінчили диктувати слова, за складеними Вами асоціаціями (сірниками), відтворити їх. По мірі тренуваності підвищується швидкість і збільшується кількість слів. До наступної вправи можна переходити в тому випадку, якщо Ви можете скласти асоціації і відтворити 50 слів, які диктуються з паузою 30 сек.

Вправа 7. Відпрацьовування стану «пустоти» в голові і яскравості уяви.

Виберіть предмет або точку. Він має викликати у Вас приємне відношення або не викликати ніякого. Дивіться на нього ні про що не думаючи (погляд концентруйте в центрі і охоплюйте весь предмет). Дивіться, ні про що не думаючи, стільки, скільки це буде можливо, втягуючи в уяву

предмет. Як тільки відчуєте, що ось-ось виникне відволікаюча думка, закривайте очі і старайтеся максимально чітко і яскраво побачити предмет. Це дозволить втримати стан бездумності і посилити чіткість бачення предмета. Секрет вправи полягає в наступному: коли в людини в голові безладно роїться багато думок, так званий «шум» має високий рівень. За рахунок цього «шуму» людина втомлюється, забуває тобто втрачає хід думки, інформацію, а також на початкових етапах занять виникають труднощі при відпрацьовуванні яскравості образів.

Вправа 8. Запам'ятовування слів.

Нижче Вам будуть запропоновані для запам'ятовування слова і даний приклад, як на основі досвіду зв'язати ці слова у розповідь.

Ваше завдання постаратися запам'ятати слова, які Вам читатимуться, і скласти із них розповідь. Почніть із 20 слів, які зачитуватимуться з інтервалом 30 сек. Якщо Ви відтворите не менше 18 слів, можна збільшити навантаження шляхом поступового збільшення кількості слів до 100 і зменшення часу між словами до 2 сек. Було б добре, як би Ви довели кількість слів, які можете утримати в пам'яті до 2000. Пізніше просить, щоб Вам диктували слова по 2 (потім відповідна пауза), по 3, 4, 5 і т.д.

Перед тим, як запам'ятовувати давайте підведемо підсумок отриманим навичкам і знанням:

1. Образи мають бути яскравими, чіткими, незвичайними. Ви маєте бачити їх в уяві.
2. Вони мають бути в русі.
3. Зв'язок між ними може бути у вигляді накладання один на одного, перетікання, на основі «схожості».

І так, спробуйте запам'ятати наступні слова:

Дерево, стіл, річка, кошик, гребінець, мило, їжак, резинка, книга, трактор, сонце, дощ, годинник, лампа, скріпка, дім, літак, зошит, шкарпетки, повітря

Приклад запам'ятовування логічно не пов'язаних слів.

Ми бачимо гарне зелене дерево. Із нього починає рости у бік дошка, а із дошки вниз опускається ніжка, виходить стіл. Наближаємо свій погляд до столу і бачимо на ньому калюжу, яка стікає вниз і перетворюється у цілу ріку. Посередині ріки утворюється заглиблення, яке перетворюється в кошик, який вилітає із річки на берег. Ви підходите і виймаєте з нього гребінець. Ви берете його і починаєте розчісувати своє волосся, до тих пір поки із голови не починає виділятися мило. Воно стікає і залишається волосся, яке стирчить їжаком. Вам дуже не зручно і Ви берете резинку і стягуєте нею волосся. Але вона не витримує і лопає. Коли вона падає вниз – розвертається по прямій лінії, а потім перетворюється в книжку. Ви намагаєтеся її підняти – не виходить. Тоді відкриваєте її і з неї прямо на Вас виїжджає трактор, який світить в очі потужним променем, наче сонце. Стає дуже жарко із Вас ллється піт. Дуже хочеться щоб пішов дощ. І він починає йти. Ви на годиннику засікаєте, коли він почався. Але так як добре не видно підходите до лампи, під якою знаходите скріпку і маленьку дитячу іграшкову хатку, яка росте і перетворюється у великий дім. Ви підходите до нього, торкаєтеся рукою стіни, але він наче літак, піднімається в небо. І у Ваших руках залишається тільки одна цеглина, яка перетворюється в зошит. Ви вириваєте із нього аркуші і робите із них собі шкарпетки і йдете в них наче по повітрю.

Вправа 9. Зв'язування слів через скорочення образів (метод запам'ятовування).

Уявіть собі слона, муху. А тепер слоно-муху, тобто слона, в якого вирости крила мухи, і який намагається злетіти. Порядок слів під час запам'ятовування визначається присутністю в образі більшого об'єму першого слова. Постарайтеся зв'язати по два слова за допомогою скорочення. Всього для вироблення вміння (знання – вміння – навички) потрібно зв'язати 100-150 пар. Паралельно продовжуйте тренуватися із запам'ятовуванням слів.

Вище Ви ознайомилися зі способом зв'язки слів через розповідь. У подальшому Ви будете знайомитися з новими методами зв'язки, які необхідно постійно відпрацьовувати, вибираючи для себе найбільш прийнятні, зручні. Ідеальний варіант – це синтез всіх прийомів.

Вправа 10. Оживлення образів (метод запам'ятовування).

Спробуйте уявити собі яку-небудь тварину. Тепер уявіть, що вона ожила і почала рухатися. Відпустіть її, нехай живе своїм життям у вашій уяві. По вправлявшись із живими істотами, переходіть до оживлення інших предметів за тією ж схемою. Вправи виконуйте спочатку із закритими очима, потім з відкритими. Всього Вам пропонується оживити 50 живих істот і 100 предметів. Можна уявити, що Ви торкаєтеся предмету і він оживає, дуєте на нього і т.д.

Потім спробуйте виконати які-небудь дії з предметами. Необхідно досягнути стану, коли Ви вільно маніпулюєте предметами.

Вправа 11. Взаємодія з образами (метод запам'ятовування).

Візьміть художню книгу, прочитайте один абзац (5-6 речень), уявляючи себе на місці головного героя, чи якогось предмета, що описаний в абзаці.

Знайдіть яке-небудь ключове слово в абзаці, уявіть його. Підійдіть думкою до нього, ввійдіть у нього, почніть рухатися в ньому, жити. Представте, що цей предмет – Ви, і починайте складати розповідь, оживляючи слова і скорочуючи їх.

Вправа 12. «Перетікання».

Уявіть два предмети (краще, якщо потренуватися на слайдах). На підставі "подібності" якої-небудь риси з одного предмета утворіть інший. Що ж це за подібність? Однаковий колір, форма, місце розташування, запах, тактильні відчуття, вага. Запам'ятаєте на основі "перетікання" п'ять слів. Доведіть до 30-50. На це має піти максимум 3-4 дня, якщо тренуватися по 1,5 - 2 години. Попросіть, щоб Вам спочатку повільно (з паузою в 20-30 секунд) диктували слова чи рухали слайди. Повертатися, повторювати слова

під час запам'ятовування не можна. Потрібно тримати в уяві попереднє слово, а потім на основі «подібності» з одного предмета утворювати інший. Наприклад, кавун - книга. Уявимо шматок шкірки кавуна, білого кольору, з якого починають випадати сторінки, що складаються і зшиваються в книгу. Причому сторінки того ж кольору, що і внутрішня частина шкірки ("подібність"). У такий спосіб потрібно зв'язати не менш 50 пар слів для вироблення вміння.

Вправа 13. Метод Цицерона.

Він полягає в тому, що Ви запам'ятовуєте предмети, розставляєте на задалегідь зазначені місця. Це може бути Ваша квартира, шлях на роботу і т.д. Суть методу: до кожного окремого об'єкта (у кутах квартири, на вулицях міста) Ви прив'язуєте одиницю інформації, що запам'ятовується.

Правила запам'ятовування:

- а) образи „ставляться" на добре освітлені місця;
- б) маленькі образи збільшуються до великих розмірів, великі зменшуються до маленьких;
- в) зв'язування має бути яскравим, незвичним, динамічним.

Всі попередні вправи були спрямовані на розвиток зорової уяви. Для доброго запам'ятовування треба розвивати не лише зорову, а й інші види уяви: нюхову, слухову, тактильну, смакову. Наприклад, для розвитку нюхової уяви можна потренуватися такими вправами:

Вправа 1. Сконцентруйте увагу на кінчику носа і постарайтеся уявити запах лимона, троянди тощо. На початковому етапі вправа виконується із закритими очима. Очі дивляться прямо, на ніс не скочуються. На носі концентрується тільки увага.

Якщо не вдається викликати запах, візьміть уявлюваний об'єкт у руку, піднесіть його до носа, відчуєте його запах і покладіть його перед собою на відстані півметра. Тепер, концентруючи увагу на кінчику носа, намагайтеся викликати запах цього предмета. Якщо це вдалося, відкладайте предмет усе далі і далі, намагайтеся викликати запах, а потім і зовсім заберіть його.

ТЕСТ на рівень нюхової уяви

Запаху немає	-0
Слабкий і нестійкий	-1
Чіткий, але нестійкий	-2
Чіткий і стійкий	-3
Можете трансформувати за своїм бажанням	-4
Нюхові образи виникають паралельно з слуховими	-5

Після досягнення п'ятого рівня за тестом нюху повторите усі вправи, які були спрямовані на розвиток зорової уяви. Відповідно Ви маєте одночасно яскраво бачити образ і відчувати його запах.

Вправа 2.

Візьміть кілька предметів з різними запахами і спробуйте їх запам'ятати із закритими очима, відчуваючи тільки їхній запах і відповідно вставляючи їх у розповідь. Наприклад, легкий повітряний запах можна представити у виді пуху, а гострий у вигляді чогось металевого, тобто потрібно намагатися домогтися неусвідомленої появи зорових образів у відповідь на нюхове відчуття чи уявлення.

Тренуйтеся в такий спосіб 5-6 разів у день по 2-3 хвилини.

Для розвитку інших видів уяви слід проводити аналогічні вправи, викликаючи в уяві відповідно звук, дотик, смак.

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.

Секрет запам'ятовування цифр полягає в тому, що кожній цифрі від нуля до ста підбираються на основі "подібності" зорові образи, що відпрацьовуються при запам'ятовуванні. Якщо з'являється необхідність запам'ятати число більше ста, то ми утворюємо зв'язування. Наприклад, 101:

100 – стародавня гармата, тобто два колеса – два нулі і стовбур - одиниця; одиниця – спис. Пушку протикаємо списом і одержуємо 101.

Запам'ятовування дат, телефонів, формул і т.д. здійснюється у вигляді мнемосхеми, тобто, коли запам'ятовують інформацію, яку складно зв'язати в розповідь, Ви укладаєте, зв'язуєте у відповідності з конкретними образами символи даної інформації, прокручуючи в уяві стрічку образів від 1 до 100.

Не забувайте, що кожен цифру потрібно сприймати всіма п'ятьма органами почуттів одночасно, а також "оживляти" її.

Пропонуємо Вам самостійно, аналогічно частині (від 0 до 10) запропонованій нижче, скласти образи до цифр від 0 до 100. До кожної цифри потрібно віднайти якнайбільше образів (мінімум 2-3). Це обумовлено необхідністю в конкретній життєвій ситуації швидко і не усвідомлено підбирати потрібний образ-цифру для запам'ятовування.

Коли будете читати приклади образів, запропонованих, а згодом і створених Вами, намагайтеся яскраво і чітко їх уявляти за допомогою всіх органів чуття.

СПИСОК ЦИФР-ОБРАЗІВ:

- 0 – озеро, бублик, колесо, торт;
- 1 - спис, стріла, цвях, олівець одна гривня;
- 2 – лебідь, рибальський гачок, оцінка, кінь;
- 3 - трикутник, тризубець, оцінка, сережка;
- 4 - чотирикутник, сокира, солдат віддає честь;
- 5 - дівчинка в білому фартуху (відмінниця), п'ять гривень, оцінка;
- 6 - бабуся згорблена, замок відкритий навісний;
- 7 - коса, чоловік у кепці з вусами;
- 8 - окуляри, велосипед, дві шестерні, весільні обручки;
- 9 - чоловік з червоним обличчям, Карлсон, людина в брилі.

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1. Візьміть два олівці (червоний і синій). Читаючи текст, підкресліть червоним олівцем ключові слова, тобто слова, по яких можна відтворити речення.

2. Перевірте, чи зв'язані логічним переходом ці слова-опори. Наприклад: кран-стіл. Ми розуміємо, що йде опис кухні. Наприклад: літак-полуниця. Добре видно, що зв'язку немає, тому виділіть в таких місцях додаткові опори синім олівцем.

3. Випишіть слова на окремий аркуш і підкресліть опори, виділені червоним кольором (виписуються підряд слова, підкреслені червоним і синім кольором).

4. Складіть з ними розповідь і відтворіть слова на іншому аркуші.

5. Звірте з контрольним листом, виправте помилки (в уяві).

6. Тепер викликайте слово за словом в уяві і за ними відтворюйте текст. Після відпрацювання в такий спосіб 30-50 сторінок тексту процес починає виконуватися мимоволі, тобто вже не потрібно буде проробляти це письмово.

Важливе місце в ефективному запам'ятовуванні відіграють і такі мнемотехнічні прийоми:

1. Утворення смислових фраз із початкових букв інформації, що запам'ятовується.

2. Ритмізація – переведення інформації у вірші, пісеньки чи інші римовані рядки.

3. Запам'ятовування довгих термінів за допомогою асоціювання зі звучними словами.

4. Віднаходження яскравих, незвичайних образів, картинок, малюнків, які поєднуються з інформацією, яку треба запам'ятати (наприклад, певні слова уявляють персонажами мультфільмів).

Мнемічні дії визначають спосіб обробки матеріалу і цим впливають на ефективність довільного запам'ятовування: групування матеріалу за значенням і змістом; співвіднесення його з уже відомим; класифікація та

систематизація матеріалу, пошук асоціацій за схожістю, суміжністю, контрастом.

Смислове запам'ятовування, мнемотехнічні прийоми, застосування уяви, розумно організоване повторення – всі вони в сукупності сприяють тренуванню і розвитку пам'яті. Слід відзначити, що з віком рівень професійної пам'яті не знижується, а може навіть покращуватися. Ці факти свідчать, що пам'ять, як психічне явище не тільки дарунок природи, а й результат наполегливої роботи над собою.

V. ДОСЛІДЖЕННЯ МИСЛЕННЯ

Мислення - це вищий пізнавальний процес відображення в людській свідомості складних зв'язків і відносин між предметами і явищами об'єктивного світу.

Мислення – вища ступінь людського пізнання. Дозволяє одержувати знання про такі об'єкти, властивості і відносини реального світу, які не можуть бути безпосередньо сприйняті на плотському ступені пізнання. Форми і закони мислення вивчаються логікою, механізми його протікання психологією і нейрофізіологією.

Мислення є породженням нового знання, активною формою творчого віддзеркалення і перетворення людиною дійсності. Мислення породжує такий результат, якого ні в самій дійсності, ні у суб'єкта на даний момент часу не існує. Відмінність мислення від інших психологічних процесів полягає також в тому, що воно майже завжди пов'язане з наявністю проблемної ситуації, завдання, яке потрібно вирішити, і активною зміною умов, в яких це завдання задане. Мислення у відмінності від інших процесів здійснюється відповідно до певної логіки

Види мислення

1. Наочно-дійове (характеризується тим, що розумове завдання розв'язується безпосередньо в процесі діяльності)
2. Наочно-образне (вид мислення, що характеризується опорою на уявлення і образи.)
3. Словесно-логічне (вид мислення, здійснюваний за допомогою логічних операцій з поняттями).
4. Продуктивне.
5. Репродуктивне.

Теоретичне понятійне мислення - це таке мислення, користуючись яким людина в процесі рішення задачі звертається до понять, виконує дії в думці, безпосередньо не маючи справи з досвідом, що одержується за

допомогою органів чуття. Людина обговорює і шукає рішення задачі з початку до кінця в думках, вираженими в понятійній формі, висновках. Теоретичне понятійне мислення характерне для наукових теоретичних досліджень.

Теоретичне образне мислення - відрізняється тим, що матеріалом, який тут використовує людина для вирішення завдання, є не поняття, думки або висновки, а образи. Вони або безпосередньо витягуються з пам'яті, або творчо відтворюються уявою. Таким мисленням користуються працівники літератури, мистецтва взагалі люди творчої праці, що мають справу з образами.

Різниця між теоретичним і практичними видами мислення полягає в тому що «вони по різному пов'язані з практикою». Робота практичного мислення в основному спрямована на рішення конкретних завдань, тоді як робота теоретичного мислення спрямована в основному на знаходження загальних закономірностей.

Наочно-дійове - Процес мислення є практичною перетвореною діяльністю, здійснюваною людиною з реальними предметами. Цей тип мислення широко представлений у людей, зайнятих реальною виробничою працею, результатом якої є створення якого - або конкретного матеріального продукту.

Наочно-образне - розумовий процес безпосередньо пов'язаний із сприйняттям мислячою людиною навколишньої дійсності і без людини здійснюватися не може. Мислячи наочно - образно, людина прив'язана до дійсності, а самі необхідні для мислення образи представлені в його короткочасній і оперативній пам'яті (на відміну від цього образи для теоретичного образного мислення витягуються з довготривалої пам'яті і потім перетворюються).

Словесно-логічне мислення (або абстрактне) відбувається у словесній формі за допомогою понять, які не мають безпосереднього чуттєвого підґрунтя, властивого відчуттю і сприйняттю. Саме цей різновид мислення

дає змогу виявляти загальні закономірності природи й суспільства, на рівні найвищих узагальнень розв'язувати завдання, будувати наукові теорії і гіпотези.

Це мислення сьогодні виокремлюють як один з основних видів мислення, для якого притаманне використання понять, логічних конструкцій, що існують і функціонують на основі мови, мовних засобів. Проте сучасна психологія не розглядає цей вид мислення як єдиний.

Наочно-дійове, наочно-образне і словесно-логічне мислення є шаблями розвитку мислення в онтогенезі та філогенезі.

Розрізняють продуктивне і репродуктивне мислення.

Продуктивне - це творче мислення. Потреба в ньому виникає всякий раз, коли людина стикається з необхідністю рішення нетривіальних задач, потрапляє в нові умови.

Репродуктивне - мислення, яке використовується при рішенні задач відомого типа і пропонує використання готових правил і програм перетворення матеріалу.

Розумова діяльність включає операції порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації і узагальнення.

Аналіз - це виділення в об'єкті тих або інших його сторін, елементів, властивостей, зв'язків, відносин.

Аналіз у мисленні є продовженням того аналізу, що відбувається в чуттєвому відображенні об'єктивної дійсності. Об'єктом аналізу можуть бути будь-які предмети та їхні властивості.

Синтез - це розумова операція об'єднання окремих частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей об'єктів у єдине, якісно нове ціле.

Синтезувати можна елементи, думки, образи, уявлення. Аналіз і синтез - це головні розумові операції, які в єдності забезпечують повне та глибоке пізнання дійсності.

Порівняння - це встановлення подібності й відмінності між предметами та явищами.

Операції порівняння можуть бути різними за складністю, залежно від завдання чи змісту порівнюваних об'єктів. Порівнянню належить важлива роль у розкритті істотних ознак предметів.

Абстрагування - це уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів та явищ від інших їхніх рис і від самих предметів (явищ), яким вони властиві.

Виокремлення в процесі абстрагування ознак предмета і розгляд їх незалежно від інших його ознак стають самостійними операціями мислення. Зокрема, спостерігаючи переміщення в просторі різних за характером об'єктів - машини, людини, птаха, хмар, небесних тіл, ми виокремлюємо рух як спільну для них властивість і осмислюємо його як самостійну категорію.

Абстрагування готує ґрунт для глибокого узагальнення.

Узагальнення виявляється в мисленнєвому об'єднанні предметів, явищ у групи за істотними ознаками, виокремленими в процесі абстрагування.

Узагальнення - це продовження і поглиблення синтезуючої діяльності мозку за допомогою слова. Слово здійснює свою узагальнювальну функцію, спираючись на знакову природу відображуваних ним істотних властивостей і відношень, які є в об'єктах. Узагальнення виокремлених рис предметів та явищ дає змогу групувати об'єкти за видовими, родовими й іншими ознаками. Наприклад, види й роди збройних сил.

Класифікація - це групування об'єктів за видовими, родовими та іншими ознаками.

Її здійснюють з метою розмежування і подальшого об'єднання предметів на підставі їх спільних істотних ознак; класифікація сприяє впорядкуванню знань і глибшому розумінню їх смислової структури.

Щоб здійснити класифікацію, потрібно чітко визначити її мету, а також ознаки об'єктів, що підлягають класифікації, порівняти їх за істотними ознаками, з'ясувати загальні підстави класифікації, згрупувати об'єкти за визначеним принципом.

Систематизація - це упорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів.

Систематизація забезпечує розмежування та подальше об'єднання не окремих предметів, як це відбувається при класифікації, а їх груп і класів.

Загальним механізмом операційної діяльності мислення є аналітико-синтетична робота великих півкуль головного мозку.

Результати процесу мислення (думки) існують у формі *суджень, міркувань, умовиводів і понять*.

Судження - це форма мисленнєвого відображення, яка полягає в запереченні або утвердженні будь-якого факту, зв'язку чи відношення між предметами та явищами.

Міркування - це низка пов'язаних суджень, скерованих на те, щоб з'ясувати істинність якоїсь думки, довести її або заперечити. Прикладом міркування є доведення теореми. У міркуванні ми з одних суджень виводимо нові шляхом умовиводів.

Умовиводом називають таку форму мислення, в якій ми з одного або кількох суджень виводимо нове. В умовиводах через уже наявні в нас знання ми здобуваємо нові.

Умовиводи бувають індуктивні, дедуктивні і за аналогією.

Поняття - це форма мислення, за допомогою якої пізнається сутність предметів та явищ дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях, узагальнюються їх істотні ознаки.

Якості мислення

Глибина мислення

Самостійність мислення

Швидкість мислення

Критичність мислення

Гнучкість мислення

Наочно–дійове мислення

Мета: вивчення особливостей наочно-дійового мислення шляхом вирішення задач зі складанням сірникових фігур.

Матеріали та обладнання: умови задач, 12 сірників, секундомір.

Теоретичні відомості.

Наочно-дійове мислення відноситься до допонятійного, найбільш раннього в онтогенезі виду мислення. Наочно-дійове мислення володіє всіма ознаками мислення: воно є цілеспрямованим, запланованим, володіє власною структурою дій, обумовлено різного роду мотивами. У онтогенезі цей вид мислення переважає у дитини до 2-3 років. У дорослої людини він зберігає своє значення, але знаходиться під могутнім впливом понятійного вигляду, набагато абстрактнішого і знакового. Наочно-дійове мислення називають в літературі конструкторським, ручним, маючи на увазі найважливіший виконавський орган - руки, особливо праву руку. Розвиток мислення в ранньому дитячому віці починається з розвитку ручної моторики, навиків виконавчих дій, що приводять до формування структури раціональних, узагальнених дій і найбільш успішного рішення з їх допомогою різних завдань.

Методика «складання фігур з сірників» дуже зручна для оцінки наочно-дійового мислення через її простоту, загальнодоступність, рівноцінність складових її елементів, можливості кількісного і імовірнісного аналізу.

Хід роботи:

Кожен випробовуваний готує для експерименту 12 сірників і секундомір для реєстрації швидкості рішення задач. Для подальшого аналізу одержаних експериментальних даних готується також таблиця, де фіксуються номери пред'явлених завдань і основні критерії їх рішення. Використовуються три основні критерії: ефективність рішення (ставляться знаки «+» і «-» залежно від кінцевого результату), час рішення (для скорочення втрат можна обмежити його трьома хвилинами на одне завдання) і кількість використаних ходів, тобто реальна кількість ходів, включаючи і неправильні. Під ходом мається на увазі будь-яке переміщення сірника в нову позицію. Чим більше кількість ходів по

відношенню до потрібного, тим більше помилкових проб і менше період рефлексії (попереднього обдумування).

В дослідженні беруть участь експериментатор і обстежуваний.

Завдання експериментатора: розкласти сірникові фігури відповідно до завдання, фіксувати час вирішення завдання (для скорочення втрат часу на виконання одного завдання можна обмежити його 3 хв.), кількість використаних ходів для досягнення мети, включаючи і неправильні, і ефективність рішення (ставиться знак «+» або «-», залежно від кінцевого результату)

Завдання обстежуваного: швидко, правильно і за найменшу кількість ходів виконати кожне із 10 завдань.

Під ходом розуміють будь-яке переміщення сірника в нову позицію. Чим більша кількість ходів стосовно до вимоги, тим більше помилкових спроб і менший період рефлексії (попереднього обдумування).

Обробка та аналіз результатів.

1. Результати дослідження зводять в таблицю:

Критерії наочно-дійового мислення при вирішенні задач зі складання фігур із сірників

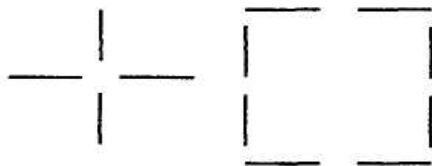
Номер завдання	Ефективність (+, -)	Час роботи	Кількість ходів
1			
2			
...			
10			
Середнє			

2. Порівняти індивідуальні результати із середніми для групи.

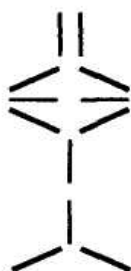
Тестовий матеріал. (Російською мовою).

Пример материала заданий

Задание 1. В фигуре из 12 спичек переложить 5 спичек так, чтобы получилось всего 2 квадрата.

Задание 2. В фигуре «лампа», составленной из 12 спичек, переложить 3 спички, чтобы получилось 5 равных треугольников.

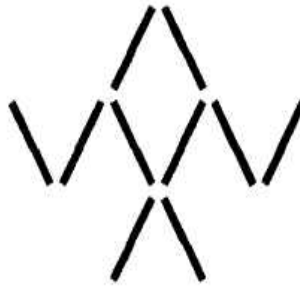
Задание 3. В фигуре из 12 спичек переложить 3 спички так, чтобы получилось 3 равных квадрата.

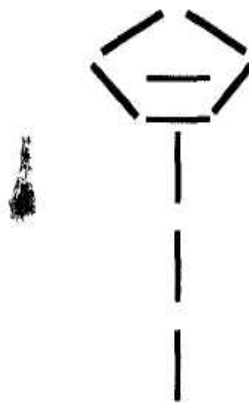
Задание 4. Фигура «флюгер» из 10 спичек. Переложить в ней 4 спички так, чтобы получился дом.

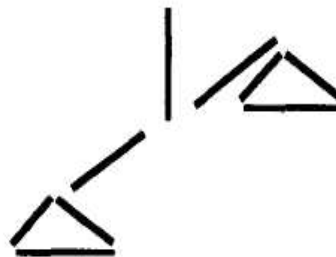
Задание 5. Спичечный рак из 10 спичек ползет вверх. Переложить 3 спички так, чтобы рак полз вниз.

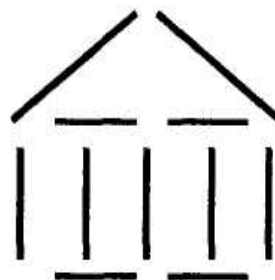
Задание 6. Фигура «фонарь» состоит из 9 спичек. Переложить 6 спичек, чтобы получилось 4 равных треугольника.

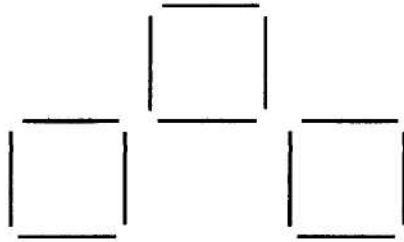
Задание 7. Фигура «весы» состоит из 9 спичек. Переложить 5 спичек, чтобы весы находились в состоянии равновесия.

Задание 8. Фигура «греческий храм» состоит из 11 спичек. Переложить 4 спички и получить 15 квадратов.

Задание 9 В спичечной фигуре переложить 5 спичек и получить 3 квадрата

Задание 10 Исправить ошибку переложить две спички

$$\sqrt{1} - 11 = \sqrt{111}$$

Наочно–образне мислення

Мета: вивчення наочно-образного мислення за методикою «Піктограми» (Лурія).

Матеріали та обладнання: олівець, аркуш паперу.

Хід роботи:.

Дослід 2. Методика «Піктограма»

Дана методика відноситься до найбільш поширених, і торкається не тільки наочно-образного мислення, але й особливостей емоційного стану обстежуваного, спрямованості їх свідомості, особистісних рис. Це дозволяє використовувати методику в арт-терапії, при оцінці міжособистісних відносин тощо. Методика була запропонована нейропсихологом А.Р. Лурія в 1936 р. Спочатку ця методика використовувалася тільки для клінічних досліджень, але її простота та інформативність до сих пір дозволяє розширити сферу застосування [1].

Суть методики полягає в передачі якого-небудь вербально позначеного поняття через його образ. Сама назва – піктограма – означає малюнковий лист, коли предмети, події позначаються малюнками або умовними знаками. Іноді такий спосіб комунікації є найбільш ефективним у деяких службах, наприклад УВС, де досить скрупульозно конструюються різні типи

забороняючи або дозволяючи знаків. Обстежуваним не дається ніяких обмежень щодо повноти і змісту образу, також щодо матеріалів, які використовують: кольору, розміру, часу. Проте для зручності проведення учбового експерименту можна порекомендувати обстежуваним притримуватися певного порядку виконання завдання у вигляді таблиці.

Поняття	Піктограма	Критерій адекватності (+, -)	Критерій відтворення через певний період (+, -)	Критерій конкретності– абстрактності образу в балах (від 1 до 3)	Критерій стандартності– оригінальності образу в балах (від 1 до 3)
1					
2					
...					
10					
Всього					

Обробка та аналіз результатів.

При обробці експериментальних даних враховують не тільки показники всіх чотирьох критеріїв, але й особливості виконання роботи (легкість виконання завдання, емоційне відношення до нього, потреба в ширшому просторі тощо).

Для отримання основних результатів використовують метод експертних оцінок. Найважливіший критерій – це критерій адекватності. Іноді для оцінки достатньо одного малюнка, іноді необхідно отримати додаткову інформацію в її автора. У випадку обґрунтованого зв'язку між запропонованим поняттям і його піктограмою експерт ставить знак «+», при відсутності зв'язку – знак «-». Норма, яка характеризує високий показник за критерієм адекватності – від 70 % більше.

Через деякий час після виконання завдання – зазвичай 15-20 хв.– експерт перевіряє здатність обстежуваного відновити список вихідних понять за його власними піктограмами. Найчастіше для цього закривають список понять, і обстежуваному у випадковому порядку пропонують відновити їх. Якщо обстежуваний використовував для передачі різних понять одні й ті самі піктограми він допускає помилки і неточності. Як і перший критерій, другий – відтворення через певний період – в нормі досить високий, від 80 % і більше. За цим показником можна судити про роль пам'яті в мисленні. Деякі дослідники вважали її роль настільки важливою, що наприклад Булонський, визначав розум, як пам'ять, тобто він у мисленні орієнтувався перш за все на запам'ятовування ознак.

Третій критерій – конкретність–абстрактність – також оцінюється експертом за мірою відповідності піктограми реальному об'єкту. Якщо ця відповідність максимально конкретна (наприклад, веселе свято зображено застіллям із гостям), то експерт оцінює піктограму в 1 бал. Якщо ж образ носить достатньо абстрактний характер (наприклад, це ж веселе свято зображено рядом знаків оклику), то піктограма оцінюється в 3 бали. Можуть бути і змішані образи, які важко віднести до крайніх типів. У такому випадку вони отримують 2 бали. Експертні оцінки в подальшому додаються і визначаються середні дані, які в нормі відповідають 2 балам.

Четвертий критерій – стандартність–оригінальність піктограм – також оцінюються експертом, по-перше за власним суб'єктивним уявленням, і по-друге, за мірою співпадання образів у різних обстежуваних. Збіг вже говорить про стандартність виконання завдання, і такі піктограми отримують нижчий бал, рівний 1. Унікальні, неповторювані піктограми отримують оцінку 3 бали, проміжні варіанти отримують 2 бали. Результати додаються і визначаються середні дані, які в нормі відповідають 2 балам.

Понятійне мислення

Мета: дослідження понятійного мислення за методиками «Порівняння понять», «Виключення зайвого».

Матеріали та обладнання: по 3 тестові бланки для кожної методики; секундомір.

Хід роботи:

Дослід 1. Методика «Порівняння понять».

Обстежуваний отримує бланк із 30 парами порівнюваних ознак. Інструкція обстежуваному: «Вкажіть загальні суттєві ознаки, схожість і відмінності для порівнюваних пар ознак». Експериментатор фіксує час виконання завдань, щоб визначити індивідуальні та групові часові особливості.

Обробка та аналіз результатів. Після проведення експерименту в групі разом з експериментатором обговорюються виділені ознаки і вказується (при потребі) на необхідності більш простого і раціонального рішення задач. Обстежуваним, які не диференціюють характер семантичних полів, вказується на необхідність більш очевидного і раціонального шляху. Норма: 18-23 поняття. Нижчі результати свідчать про недостатнє вміння виділяти і узагальнювати ознаки понять.

Випробовуваний, з'ясовуючи схожість понять, повинен назвати (виділити) загальну істотну ознаку. Наприклад, вечір – ранок схожі тим, що це частини дня, а відрізняються тим, що ранок – початок дня, а вечір – кінець. Невміння виділити ці ознаки свідчать о слабкості операцій аналізу - синтезу, узагальнення, схильності до конкретного мислення.

До списку входять також поняття, що не порівнюються (річка – птах; стакан – півень; черевик – олівець; вовк – місяць; вітер - сіль). Ці пари слів підібрані таким чином, що провокують конкретне висловлювання. Крім конкретності мислення, можна побачити ще і «зісковзування», що свідчить про нестійкість розуму. Якщо випробовуваний наполягає на порівнянності

незрівняних понять і придумує неприродні пояснення - є підстава припускати резонерствування, схильність до демагогії.

Тестовий матеріал.

1. Черевик - олівець
2. Вітер - сіль
3. Вечір - ранок
4. Вовк - місяць
5. Ворона - горобець
6. Голод - спрага
7. Дуб - береза
8. Золото - срібло
9. Картина - портрет
10. Корзина - сова
11. Корова - кінь
12. Кішка - яблуко
13. Льотчик - танкіст
14. Кішка - яблуко
15. льотчик - танкіст
16. Лижі - ковзани
17. Маленька - велика
18. Молоко - вода
19. Обман - помилка
20. Озеро - річка
21. Вісь - оса
22. Окуляри – Гроші
23. Потяг - літак
24. Річка - птах
25. Сани - віз
26. Казка пісня
27. Стакан - півень

28. Трамвай - автобус
29. Ранок - вечір
30. Яблуко - вишня.

Дослід 2. Методика «Виключення понять».

Методика призначена для дослідження здібності до класифікації і аналізу. Обстежуваний отримує бланк із 17 наборами близьких за змістом понять. У кожному ряду 4 слова об'єднані загальним родовим поняттям, а п'яте до нього не відноситься. За три хвилини досліджуваний повинен знайти ці слова і викреслити їх.

Інструкція обстежуваному: «Відберіть і запишіть у зошит із кожного рядка тільки два слова, які найбільш тісно пов'язані з тестовим словом. Наприклад, у рядку: війна (літак, пушка, битва, гвинтівка, солдати), правильно вибраними будуть слова битва, солдати.

Обробка та аналіз результатів. За кожне правильно відібране і записане слово ставлять 1 бал. Отже, максимальна кількість балів 48. Результати менше ніж 24 бали оцінюються як незадовільні, свідчать про невміння обстежуваних порівнювати, аналізувати і узагальнювати виділені ознаки.

Тестовий матеріал.

1. Василь, Федір, Семен, Іванов, Петро.
2. Старезний, маленький, старий, зношений, ветхий.
3. Скоро, швидко, поступово, квапливо, поспішно.
4. Лист, ґрунт, кора, луска, сук.
5. Ненавидіти, зневажати, обурюватися, гніватися, розуміти.
6. Темний, світлий, блакитний, яскравий, тьмянний.
7. Гніздо, нора, курник, сторожка, барліг.
8. Невдача, хвилювання, поразка, провал, крах.
9. Успіх, невдача, удача, виграш, спокій.
10. Грабіж, крадіжка, землетрус, підпал, напад.
11. Молоко, сир, сметана, сало, кисляк.

12. Глибокий, низький, світлий, високий, довгий.
13. Хата, курінь, дим, хлів, будка.
14. Береза, сосна, дуб, бузок, ялина.
15. Секунда, година, рік, вечір, тиждень.
16. Сміливий, хоробрий, рішучий, злий, відважний.
17. Олівець, ручка, рейсфедер, фломастер, чорнило.

Обробка та аналіз результатів.

Кількість вірних відповідей	17	16	15	14	12-13	11	10	9	8
Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Дослід 3. Методика «Виявлення загальних понять».

Методика призначена для виявлення здібності до узагальнення, аналізу і класифікації.

За характером ознак, що виділяються, можна судити про переважання того або іншого стилю мислення: конкретного або абстрактного.

Досліджуваному пропонується бланк з 20 рядами слів. В кожному з них набір з 5 слів, 2 з яких більш за всього з ним зв'язані. Задача досліджуваного – знайти в кожному ряду по 2 слова, найбільш відповідних узагальненому поняттю, і підкреслити їх. Час виконання роботи – 3 хвилини.

Обробка та аналіз результатів.

Кількість вірних відповідей	18	17	16	14-15	12-13	10-11	8-9	6-7	5
Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Тестовий матеріал.

1. Сад (рослини, садівник, собака, огорожа, земля).
2. Річка (берег, риба, риболов, твань, вода).
3. Місто (автомобіль, будівля, натовп, вулиця, велосипед).
4. Сарай (сінник, кінь, дах, худоба, стіни).
5. Куб (кути, креслення, сторона, камінь, дерево).
6. Ділення (клас, ділене, олівець, дільник, папір).
7. Кільце (діаметр, алмаз, проба, округлість, друк).
8. Читання (глава, книга, друк, картина, слово).
9. Газета (правда, додаток, телеграми, папір, редактор).
10. Гра (карти, гравці, штрафи, покарання, правила).
11. Війна (літаки, гармати, битви, рушниці, солдати).
12. Книга (малюнки, війна, папери, любов, текст).
13. Спів (дзвін, мистецтво, голос, аплодисменти, мелодія).
14. Землетрус (пожежа, смерть, коливання ґрунту, шум, повінь).
15. Бібліотека (місто, книги, лекція, музика, читачі).
16. Ліс (лист, яблуня, дерево, мисливець, вовк).
17. Спорт (медаль, оркестр, змагання, перемога, стадіон).
18. Лікарня (приміщення, сад, ворог, радіо, хворі).
19. Любов (троянди, почуття, людина, місто, природа).
20. Патріотизм (місто, друзі, батьківщина, сім'я, людина).

Визначення активності вербального і наочно–образного мислення

Мета: визначення активності вербального і наочно-образного мислення за показниками швидкості і гнучкості вирішення запропонованих завдань.

Матеріали та обладнання: 4 набори завдань для визначення швидкості і гнучкості вербального і наочно-образного мислення; секундомір, аркуші паперу для записів.

Теоретичні відомості.

Активність мислення є одним із найважливіших показників, що свідчить про психофізіологічний і емоційний стан суб'єкта. Суб'єктивні показники активності мислення, оцінюються за допомогою самоспостереження або спостереження, і відображаються в якісних експертних оцінках типу «не можу сконцентруватися», «голова іншим зайнята», «відчуваю себе втомленим».

Експрес-метод оцінки активності мислення за допомогою реєстрації продуктивності його в завданнях різного типу дозволяє визначити не тільки кількісні показники, які зручні для наступного порівняння та інтерпретації, але й оцінити такі різні показники активності, як швидкість (конвергентне мислення) і гнучкість (дивергентне мислення). Швидкість мислення визначається за кількістю виконаних однотипних задач, в межах одного способу прийняття рішення. Іноді ці показники можна зіставити з попередніми знаннями суб'єкта і швидкістю їх витягування з пам'яті. Гнучке мислення передбачає реєстрацію його продуктивності при виконанні задач різного типу, що вимагають швидкого переключення з одного способу на інший. Крім цього, окремо оцінюються показники вербального і наочно-образного мислення.

Хід роботи:

Дослідження складається із чотирьох серій. Тривалість роботи обстежуваного в кожній – 1 хв. **Інструкція обстежуваному в 1 серії:** «Запишіть будь-які жіночі імена, що починаються з букви «Р». Можна варіювати зміну букв, пропонувати записати чоловічі імена, змінити завдання, наприклад, «запишіть назви будь-яких міст, що починаються з певної букви». Кількість правильно записаних обстежуваними слів відповідає показникам вербальної швидкості.

У **другій серії** оцінюється активність обстежуваного за параметром образної швидкості. Обстежувані готують матрицю з 6-8 кіл невеликого розміру, куди за вказівкою експериментатора вони мають малювати різні

об'єкти, включаючи форму кола в малюнок. **Інструкція обстежуваному в 2 серії:** «Намалюйте протягом 1 хвилини у цих колах ті об'єкти, що відносяться до поняття «Меблі». Тут також можна варіювати характер інструкції, зберігаючи умови рівності важкості завдань. Кількість правильно намальованих об'єктів відповідає показникам образної швидкості.

Третя серія спрямована на дослідження особливостей гнучкості (дивергентності) вербального мислення. Інструкція обстежуваному в 3 серії: «Протягом хвилини складіть і запишіть речення із чотирьох слів, які починаються буквами П, З, О, Л» . Наприклад «Поступово зникло опале листя» або щось аналогічне. Кількість правильно складених речень буде відповідати показнику вербальної гнучкості.

Четверта серія спрямована на дослідження особливостей гнучкості образного мислення. Експериментатор малює на дошці, який-небудь предмет без смислового навантаження, наприклад, коло, хвилясту лінію тощо і дає обстежуваному таку інструкцію : «Протягом хвилини вмонтуйте цей фрагмент у якнайбільшу кількість закінчених малюнків». Кількість правильно виконаних завдань буде відповідати показнику образної гнучкості.

Обробка та аналіз результатів.

Отримані показники активності вербального і образного мислення фіксують у таблиці:

Кількість завдань	Вербальна швидкість	Образна швидкість	Вербальна гнучкість	Образна гнучкість
1				
2				
3				
Середнє				

Відомо, що для осіб віком 18-25 років з середньою освітою приблизними показниками активності мислення є: вербальної швидкості – 5 імен, образної швидкості – 5 малюнків, вербальної гнучкості – 4 речення, образної гнучкості – 5 малюнків.

Особливо цікаво простежити як змінюються дані показники – вранці, вдень, у вечері, а також при різних емоційних і психофізіологічних станах суб'єкта. У такому випадку можна, користуючись експрес-діагностикою оцінити власні середні показники активності мислення, отримані шляхом проведення експерименту в різний час, а також знайти свої кращі біоритмічні зони.

Дослідження аналітичності мислення.

Логічні закономірності (А. Ліпмана)

Мета: визначення рівня розвитку аналітичності індуктивного мислення в умовах обмеженого часу.

Матеріали та обладнання: бланк із 10 рядами чисел, складеними за певною закономірністю, секундомір.

Хід роботи.

На початку дослідження бланк кладуть текстом донизу, щоб до зачитування інструкції обстежуваний його не розглядав і не ознайомлювався з ним.

Інструкція обстежуваному: «На бланкові, який лежить перед Вами, надруковано ряди чисел. Спробуйте встановити за якою закономірністю складено кожен із 10 запропонованих числових рядів. Згідно з цією закономірністю продовжить кожен ряд, дописавши в ньому ще два числа. Не затримуйтеся довго на одному ряді. Якщо не можете правильно встановити закономірність, переходьте до наступного ряду, а якщо залишиться час – знову поверніться до важкого для Вас числового ряду. Якщо немає запитань, то починаємо. Переверніть тестовий бланк!».

Обробка та аналіз результатів.

Обробка результатів виконується за допомогою ключа-таблиці з правильними відповідями. Під час обробки результатів підраховується кількість правильно дописаних обстежуваним рядів. Якщо обстежуваний записав у якому-небудь ряді тільки одне число, хоча воно і було правильним, числовий ряд вважається недописаним.

Рівень розвитку аналітичності мислення визначається за кількістю правильно дописаних рядів чисел.

Час виконання завдання(хв...,с)	Кількість помилок	Бали	Рівень логічного мислення.
2 хвилини і менше	0	5	Дуже високий рівень логічного мислення
2 хвилини 10 с.-4 хвилини 30 с.	0	4	Добрий рівень, більше ніж у більшості людей
4 хвилини 35 с. – 9 хвилин 50 секунд	1	3+	Добрий рівень
4 хвилини 35 с. – 9 хвилин 50 секунд	2-3	3	Середня норма
4 хвилини 35 с. – 9 хвилин 50 секунд	4-5	3-	Низький рівень
2 хвилини 10 с. - 15 мин	4-5	2	Нижче середнього рівня розвитку логічного мислення
10-15 хвилин	0-3	2+	Низька швидкість мислення.
Більше 16 хвилин	5 і більше	1	Дефект логічного мислення, або висока перевтома.

Аналітичність є важливою характеристикою мислення. Вона являє собою готовий компонент здатності теоретизувати, відшукувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами, становить основи загальних здібностей і необхідна для успішного оволодіння різноманітними видами діяльності.

Аналітичність активно розвивається в юнацькому віці, її формуванню сприяють науки, які вивчаються у вузі: логіка, вища математика та інші. Тому можна зіставити результати тестування з успішністю з відповідних дисциплін. Інтерпретуючи результати, бажано враховувати особливості темпераменту обстежуваного, а також навички роботи з числами.

Тестовий матеріал.

2,3,4,5,6,7

6,9,12,15,18,21

1,2,4,8,16,32

4,5,8,9,12,13

19,16,14,11,9,6

29,28,26,23,19,14

16,8,4,2,1,0,5

1,4,9,16,25,36

21,18,16, ,15,12,10

3,6,8,16,18,36

Ключ.

8;9

24;27

64;128

16;17

4;1

8;1

0,25; 9,125

49; 64

9;6

38;76

Методика “встановлення закономірностей”

Мета: вивчення особливостей процесу мислення (активності, гнучкості, кмітливості) й оперативної пам’яті.

Матеріали та обладнання: бланк завдання, що представлено набором п’ятибуквених (перші п’ять рядків) і восьмибуквених (наступні двадцять рядків) слів, в кожному рядку розташовані п’ять слів. На початку кожного рядку є набір умовних знаків.

Хід роботи.

Під час виконання завдань досліджуваний повинен знайти і підкреслити ті слова, в яких порядок розташування букв відповідає порядку розташування умовних знаків на початку рядку. Завдання виконується **протягом 10 хвилин**. Для проведення дослідження треба мати олівці, секундомір, допоміжну таблицю для пояснення завдання.

Інструкція досліджуваному:

На бланку є 25 рядків, в кожному рядку п’ять різних слів. На початку рядка стоять умовні знаки $\xi + O : = X$ тощо. Порядок розташування знаків відповідає порядку розташування букв в одному або декількох словах, які є в даному рядку. Завдання – визначити, в яких словах порядок розташування букв відповідає порядку розташування знаків, і підкреслити їх. Таких слів в одному рядку може бути від 1 до 5, або взагалі не бути.

Якщо всі букви в слові різні, то і знаки, що позначають слово, повинні бути теж різні. Якщо букви в слові повторюються, то і знаки, позначаючи ці букви, теж повинні повторяться. Наприклад, в слові КАНАТ друга і четверта букви однакові, а перша, третя і п’ята – різні. Значить, якщо це слово позначити умовними знаками, то воно повинне відповідати наступному поєднанню: $X : O : 1$ або $+ O ? O X$ і т.д.

Умовні знаки не відповідають буквам, а позначають лише порядок їх в слові. Припустимо, що у нас є строчка:

X : ? + X	КУЛАК	БУБЕН	ТЕАТР	ОРДЕР	РАДАР
-----------	-------	-------	-------	-------	-------

У цьому рядку Ви повинні підкреслити слово “кулак”, оскільки в наборі умовних знаків перший і п’ятий знаки однакові, а другий, третій і четвертий – різні. У слові “радар”, не дивлячись на те, що перша і п’ята букви однакові, друга і четверта теж однакові, а за умовою вони повинні бути різними.

За командою “Стоп!” поставте вертикальну межу після того останнього слова, яке встигли переглянути до моменту подачі команди.

Бланк завдання методики „Встановлення закономірностей”

		А	Б	В	Г	Д
1.	§: § +	МАРС	АРФА	ОЗОН	ТАКТ	РЕЛЕ
2.	+ § + О !	ТИТУЛ	ГРУША	БАРАН	ШИШКА	АМБАР
3.	? X + ? X	ФАЗАН	ТАХТА	АЛМАЗ	РУПОР	КАСКА
4.	О + X - §	ТОПАЗ	МАСКА	ГУДОК	КНЕХТ	КОШКА
5.	§ - X § -	КАДКА	БАНАН	АНОНС	КЛЕРК	ДАМБА
6.	X О : § = + О -	ОРНАМЕНТ	ДОМИНИОН	РИФЛЕНИЕ	СТРОЕНИЕ	СМЕКАЛКА
7.	О : + § : ? + :	ЗАКВАСКА	ПИРАМИДА	СМУЩЕНИЕ	ЗАКЛАДКА	ЗНАЧЕНИЕ
8.	X + ! - § : X +	БУМЕРАНГ	ТЕЛЕТАЙП	ДВИЖЕНИЕ	КАРТОШКА	СОЗНАНИЕ
9.	? - X : X = ОХ	ОПЕРЕНИЕ	КОМСОМОЛ	ИНДИАНКА	МАРГАРИН	КРОКОДИЛ
10.	§ ОХ § = § + О	ПИСТОЛЕТ	НЕЗНАНИЕ	СНОРОВКА	ТРАВИАТА	ПРЕПАРАТ
11.	! + § - : X = §	МОНОПЛАН	СКОРПИОН	КВАРТИРА	АРТЕФАКТ	ОКОЛОТОК
12.	? - X = ! - § О	ОПЕРЕТТА	ЛАБИРИНТ	КОНОНАДА	АЭРОДРОМ	СОЗНАНИЕ
13.	X + ? - § X + О	ИЗВОЗЧИК	ТЕЛЕГРАФ	КОЛЕНКОР	ПРОСПЕКТ	ТАРАНТАС
14.	! + О - ! + X =	ПЕРЕДАЧА	АНТРАЦИТ	ТОЧНОСТЬ	ИНСТИНКТ	ФАНФАРОН
15.	? X - + § + X §	ДОМИНИОН	АКАДЕМИЯ	ВЕРТОЛЕТ	ФОТОГРАФ	КАРТОШКА
16.	О - + ? + § ! X	СЕКРЕТЕР	ОРИГИНАЛ	КАСТРЮЛЯ	СНОРОВКА	КАРАНДАШ
17.	X - ! § + § О ?	МЕРИДИАН	ТАРАНТАС	МАТЕРИАЛ	РАDIАТОР	ИНТЕРЕСЫ
18.	О § + § + ? § +	КАРТОЧКА	АРХЕОЛОГ	ЛАСТОЧКА	СКАКАЛКА	КАНОНАДА
19.	О X : § - ? + 1	ЭТАЖЕРКА	ЛЕСТНИЦА	ОРИГИНАЛ	КАСТРЮЛЯ	КЛУБНИКА
20.	§ : X + ? - § +	КВАРТИРА	СНОРОВКА	КОНТРАКТ	ПРЕПАРАТ	ИЗВЕСТИЕ
21.	О + ? X - § : X	ПИСТОЛЕТ	ОКОЛОТОК	ОПЕРЕТТА	ИНСТИНКТ	СТРОЕНИЕ
22.	§ - + ? : - + О	ИНСТИТУТ	ВНИМАНИЕ	СМУЩЕНИЕ	СКОРПИОН	КОМСОМОЛ
23.	! + § ? ! X О §	ОПЕРЕНИЕ	СТРИХНИН	ТРАВИАТА	АНТРАЦИТ	АРТЕФАКТ
24.	+ § - ? X ! - О	ОРНАМЕНТ	СЖИГАНИЕ	ЛАСТОЧКА	СКОРПИОН	ОКОЛОТОК
25.	XO + OX - § +	ИНСТИТУТ	МОНОПЛАН	ЗАКАЗЧИК	СНОРОВКА	БУМЕРАНГ

Перевірка результатів дослідження проводиться за допомогою ключа, на якому проставлені всі правильні відповіді. При обробці результатів визначаються кількість помилкових відповідей (не підкреслені і помилково підкреслені слова) і загальна кількість проглянутих слів (продуктивність).

Ключі до методики „Встановлення закономірностей”

№ завдання	Вірна відповідь	№ завдання	Вірна відповідь
1	В	14	Г
2	А, Г	15	А
3	Б, Д	16	Г
4	А, В, Г	17	А, Д
5	А	18	Г
6	(-)	19	Б, Г
7	А, Г	20	В, Д
8	Г	21	А
9	А	22	Б
10	Б	23	Г
11	В	24	А, Б, Г
12	Б, Д	25	В
13	В, Д		

Аналіз результатів дослідження проводиться по формулі:

$$A = \frac{C - W}{C + O} S, \text{ де:}$$

A – коефіцієнт успішності;

+ C – число всіх підкреслених слів;

W – кількість неправильно підкреслених слів;

O – кількість непідкреслених слів, які було слід підкреслити;

S – кількість всіх проглянутих слів.

Оцінка результатів виконання методики переводиться в бали:

Шкала бальних оцінок показника

Показник	Значення показника									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Загальна кількість правильних відповідей	25	24-23	22-21	20	19-17	16-13	12-8	7-6	5-3	2 і менш
Коефіцієнт		108-125	101-107	94-100	86-93	76-85	68-75	58-67	51-57	0-50

Коефіцієнт успішності: менше 65 – незадовільно; 65-80 – задовільно;

81-95 – добре; більш 95 – відмінно.

Дослідження гнучкості мислення

Мета: дослідження гнучкості мислення.

Методика дозволяє визначити варіативність підходів, гіпотез, початкових даних, точок зору, операцій, що залучаються до процесу розумової діяльності.

Матеріали та обладнання: бланк, секундомір, олівець.

Хід роботи: Пред'являється бланк з наборами букв. Протягом 3 хвилин випробовувані повинні скласти з наборів букв слова, не пропускаючи і не додаючи жодної букви. Слова можуть бути тільки іменниками.

Інструкція обстежуваному: Складіть слова (іменники) з представлених наборів букв за три хвилини.

Обробка та аналіз результатів.

Рівень гнучкості	Дорослі	Школярі	
		3-4 клас	1-2 клас
1 Високий	26 і більше	20 і більше	15 і більше
2 Середній	21-25	13-19	10-14
3 низький	11-20	7-12	5-9

Тестовий матеріал.(російською мовою)

ЙВО	ЯОДЛ	АИЦПТ	УАРДБЖ	АЕРНТКЛ
ЙЛА	РУАТ	УАРГШ	УАККЖР	РЕПЕДАЛ
АБЛ	ЕНОБ	ООСВЛ	ООАРБД	ЕРКВИМЕ
АШР	ОУКЛ	ОАЛМС	ААККЗС	РЮСПРЗИ
ОЗВ	ИАПЛ	БРЕОР	УАЬБДС	ЕЕДПМТР
УКБ	ААПЛ	ОТМШР	АИСЛПК	ОАЬТДРС
ИРМ	ОРЩБ	ОЕЛСВ	ЕУЗНКЦ	АААЛТПК
ОТМ	ОЕТЛ	ААШЛП	УАПРГ	ОАЕМЛСТ
АСД	ОЕРМ	ОЕСМАТ	ОООЛТЗ	РИТХИТП
ОБЛ	ОКТС	ААЛДН	БОАБЛМ	АГРМЬНО

Дослідження процедури розмірковування і формування умовиводів

Мета: Дослідження процедури розмірковування та формування умовиводів допомогою тесту «Логічність умовиводів».

Матеріали та обладнання: бланки з головоломками, завдання до тесту «Логічність умовиводів», секундомір.

Хід роботи:

Обстежуваному зачитують завдання, в кожному з яких є два пов'язаних між собою судження і висновок-умовивід. Серед запропонованих умовиводів є вірні і невірні. Обстежуваний має визначити який з умовиводів правильний, а який помилковий. На обдумування кожного із завдань дається 10 с.

Обробка та аналіз результатів.

Отримані результати оцінюються за таблицею:

Кількість помилок	Бали	Рівень логічності
0	5	Високий рівень логічності в розмірковуваннях, швидко «вловлюються» помилки в чужих судженнях
1	4	Добрий рівень логічності
2-3	3	Середня норма логічності, іноді допускається нелогічність у своїх судженнях, не «вловлюються» помилки в чужих судженнях
4-6	2	Низька логічність, часті логічні помилки

Тестовий матеріал.

1. Усі метали проводять електрику. Залізо – метал. Отже, залізо проводить електрику.
2. Усі араби смагляві. Ахмед смаглявий. Отже, Ахмед – араб.

3. Деякі європейські країни – члени НАТО. Болгарія – європейська країна. Отже, Болгарія – член НАТО.

4. Жодна комаха не має більше 3-х пар ніжок. Бджоли не мають більше 3-х пар ніжок. Отже, бджола – комаха.

5. Особи, які займаються шахрайством, притягуються до кримінальної відповідальності. Коваленко шахрайством не займався. Отже, Коваленко не притягувався до кримінальної відповідальності.

6. Всі студенти вищої школи вивчають логіку. Бойко вивчає логіку. Отже, Бойко - студент вузу.

7. Деякі працівники 2-го управління - юристи. Фомін - юрист, Отже, Фомін - працівник другого управління.

8. Все громадяни України мають право на відпочинок. Бондаренко – громадянин України. Отже, Бондаренко має право на відпочинок.

9. Усі підприємства країни повинні вести бухгалтерський облік згідно з установленими правилами. ТОВ "Ромашка" – підприємство цієї країни. Отже, ТОВ "Ромашка" повинне вести бухгалтерський облік згідно з установленими правилами

10. Коли йде дощ – дахи будинків мокрі. Дахи будинків мокрі. Отже, йде дощ.

11. Деякі птахи не літають. Страус – птах. Отже, страус не літає.

12. Всі корінні жителі Конго – негри. Мухамед – негр. Отже, Мухамед – житель Конго.

13. Всі студенти 3-го курсу здали іспит з психології. Сергій здав іспит з психології. Отже, Сергій - студент 3-го курсу.

14. Деякі європейські країни входять в Спільний ринок. Австрія входить до Спільного ринку.

Ключ.

Номера умовиводів, які слід визнати вірними: 1,8,9. Всі інші умовиводи є помилковими. Якщо у досліджуваного умовиводи визначені по іншому, це розцінюється як помилка.

VI. ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВИ

Уява - особлива форма людської психіки, що стоїть окремо від решти психічних процесів і разом з тим займає проміжне положення між сприйняттям, мисленням і пам'яттю

Уява - (фантазія), психічна діяльність, що полягає в створенні уявлень і уявних ситуацій, що ніколи в цілому не сприймалися людиною насправді. Розрізняють відтворюючу уяву і творчу уяву.

Уявлення - образ раніше сприйнятого предмету або явища (представлення пам'яті, спогад), а також образ, створений продуктивною уявою.

Дотепер ученим майже невідомо про механізм уяви. Ця форма характерна тільки для людини і дивним чином пов'язана з діяльністю організму. Завдяки уяві людина творить і розумно планує свою діяльність і управляє нею. Уява є основою наочно - образного мислення, що дозволяє людині орієнтуватися в ситуації і вирішувати завдання без безпосереднього втручання практичних дій.

Від сприйняття уява відрізняється тим, що її образи не завжди відповідають реальності, в них є елементи фантазії, вигадки.

Визначається чотирма видами:

Активна - виникає за власним бажанням, зусиллям волі;

Пасивна - виникає у людини спонтанно, поза волею і бажанням;

Продуктивна - дійсність свідомо конструюється людиною (*але при цьому в образі вона творчо перетворюється*);

Репродуктивна реальність відтворюється у тому вигляді, в якому вона є (*елементи фантазії*).

Уява виконує функції програмування та прогнозування діяльності суб'єкта шляхом створення моделі кінцевого або проміжного її продукту. Це можливо завдяки передбаченню засобів і результатів предметної діяльності. Уява необхідна для побудови програм поведінки людини в умовах

невизначеності ситуації, для продукування образів, які заміщують реальну діяльність, і для створення уявлень, що відповідають описам об'єктів чи їхніх окремих властивостей.

Уява базується на уявленнях, перш за все на образах предметів та явищ, які склалися в минулому досвіді суб'єкта і запам'яталися. Проте пам'ять при уявленні відрізняється від звичайного відтворення. Уявлення – це робота. У внутрішньому психологічному плані з образами минулого, але вже із зміною у формі, в змісті, у зв'язках.

Перетворення образів уявлень здійснюється в будь-якій репрезентативній системі психіки способами аглютинації, акцентування, типізації, схематизації та іншими. Таким чином, уява – це не просто різновид психічного відображення, а психологічне конструювання властивостей предметів, явищ, відносин.

Усяка творча діяльність забезпечується уявою, яка є самостійною системою створення нових образів, реалізованих в оригінальних і цінних продуктах. Серед видів уяви виділяють довільну і мимовільну, творчу і репродуктивну. А до важливих властивостей уяви належать її сила або яскравість, продуктивність та оригінальність.

Для успішного розвитку повноти, правильності, ясності уявлення необхідний інтерес до конкретного виду діяльності. Уявлення про предмет тим міцніше і яскравіше, чим частіше цей предмет є об'єктом уваги і дій людини. Пасивне повторення сприйняття об'єкту не формує уявлення про нього. Засобами формування зорових, рухових, а також схематичних представлень учнів є учбові кінофільми, діафільми, відеофільми.

Дослідження продуктивності уяви

Мета: визначення рівня продуктивності уяви.

Матеріал та обладнання: набір чорно-білих фотографій тесту Роршаха розміром 9x12 см, папір і ручка.

Процедура дослідження

Даний дослід можна проводити як з групою (5–7 осіб), так і з однією особою. Досліджуваному послідовно показують фотографії з набору тесту Роршаха і пропонують дати якомога більше тлумачень зображеного. Час і кількість тлумачень кожної картинки-фотографії не обмежуються. Процедура тлумачення закінчується після того, коли досліджуваний уже не може більше побачити і сказати щось нове, починає повторюватися або ж сам відмовляється від наполегливих прохань експериментатора побачити ще щось подібне на що-небудь.

Інструкція досліджуваному: «Погляньте на цю картинку і скажіть, що тут зображено? На що це схоже, що це могло б бути? Картину Ви можете розглядати з різних боків, змінюючи її положення».

Якщо той, кого досліджують, робить спроби відшукати «правильну» відповідь, то йому слід сказати, що відповіді можуть бути різними, а важливим є його власне бачення зображеного як у цілому, так і в деталях. У ході досліду експериментатор фіксує всі асоціації досліджуваного та час інтерпретації кожної картинки-фотографії в протоколі вільної форми.

Обробка та аналіз результатів

Мета обробки результатів – отримання індексу продуктивності як кількісної характеристики і показника активності уяви. З цією метою підраховується загальна кількість асоціацій, котрі виникли в досліджуваного під час тлумачення всіх картинок-фотографій, і ділиться на число показаних. Картинку № 5 з набору бажано вилучити, тому що число асоціацій за нею в досліджуваних, як правило, менше статистичне значимого.

Коефіцієнт продуктивності можна виразити такою формулою:

$$П = \frac{E}{n}$$

де П – коефіцієнт продуктивності уяви;

Е – сума асоціацій за картинками набору;

п – кількість фотографій з набору, які досліджуваний описував у даному досліді.

Аналіз результатів

Рівень продуктивності уяви визначають за допомогою шкали, наведеної в таблиці.

П	Рівень продуктивності уяви
0-2	Низький
3-9	Середній
10-12	Високий
13 та більше	Дуже Високий

Продуктивність уяви характеризує активність асоціативного процесу уявлення, що являє собою зв'язок зовнішнього стимулюючого матеріалу і психологічних образів пам'яті, змінених уявою під час пошуку відповідей на запитання: "На що це схоже? Що б це могло бути?"

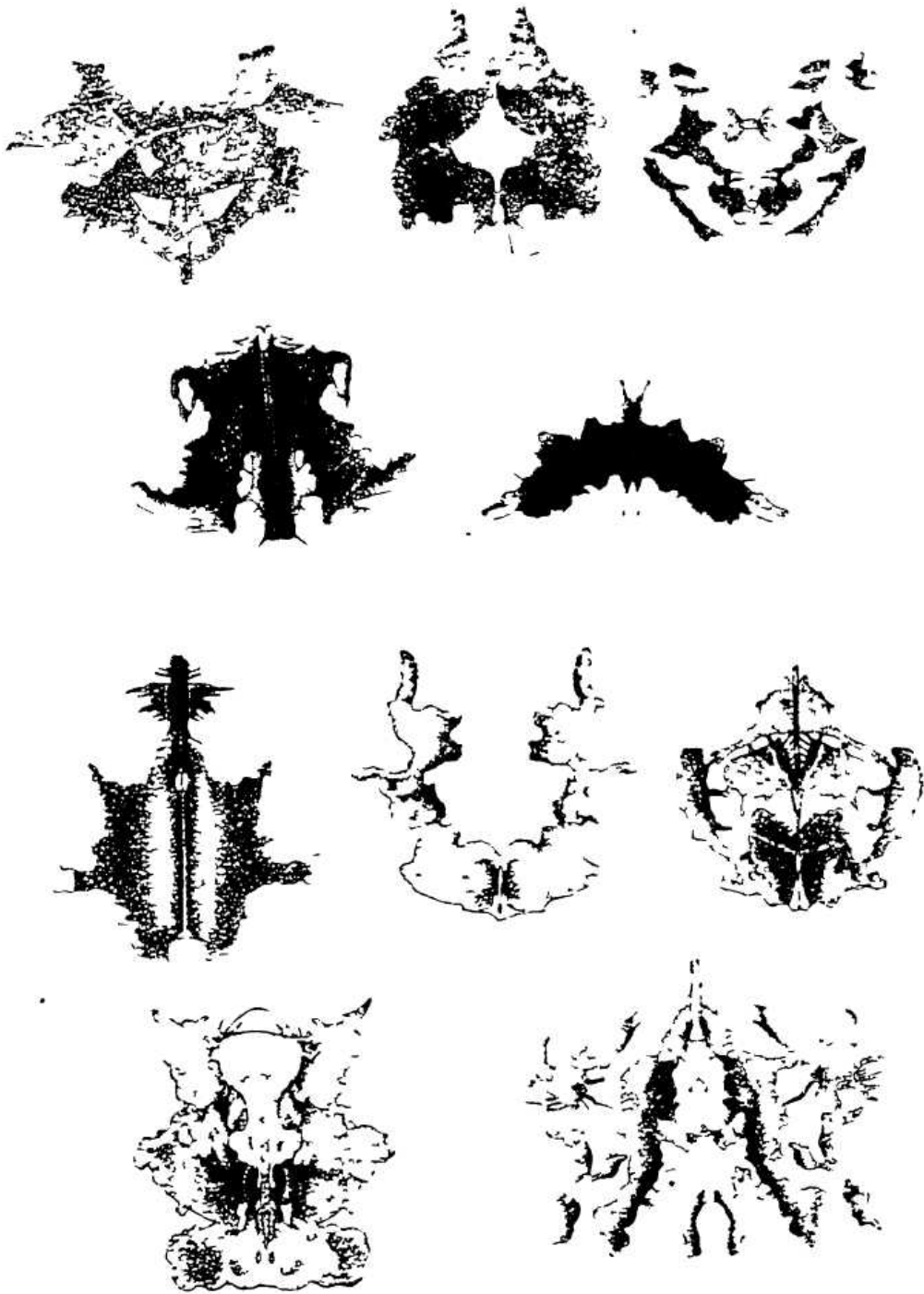
Під час аналізу результатів слід звернути увагу на те, в якій мірі досліджуваний був зацікавлений дослідженням. Іноді, внаслідок небажання тестуватися чи тому, що картинки реципієнтові "не сподобалися", рівень продуктивності уяви знижується.

Окрім показників продуктивності уяви, в разі потреби використовують такі формальні характеристики, як переважання деталей зображеного чи опис картинок-фотографій у цілому. Ці особливості пов'язані з розвитком мислення і станом особистісної сфери. "Бачення" людських постатей чи,

навпаки, предметів відображає спрямованість сприймання суб'єкта. Фантастичні уявлення на зразок відьом, пекла, кентаврів тощо можна розглядати як схильність до міфологічного, пралогічного мислення та уяви.

В осіб з дуже високим рівнем продуктивності уяви і з оригінальністю тлумачення картинок-фотографій можливі здібності чи нахили до живопису та художньої творчості. Особливу увагу психолог-викладач має звернути на відповіді досліджуваних, котрі майже в усіх картинках-фотографіях бачили образи, що відповідають білим просторам, дуже часто називали асоціації з димом, хмарою тощо, а також на тих, хто виявився «несинтетичним» і всюди реагував на дрібні деталі зображення. У цьому разі студентам-досліджуваним треба організувати спеціальну психодіагностику і, можливо, надати психологічну допомогу.

Тестовий матеріал.

Дослідження індивідуальних особливостей уяви

Мета: визначення рівня складності уяви, ступеня фіксованої ті уявлень, гнучкості або ригідності уяви, ступеня її стереотипності чи оригінальності.

Матеріал та обладнання: три аркуші паперу розміром 10 x 16 см без клітинок чи ліній, олівець і секундомір. На першому аркуші посередині зображено контур кола діаметром 2,5 см; на другому аркуші, також посередині, зображено контур рівнобічного трикутника з довжиною сторони 2,5 см; на третьому – контур квадрата з довжиною сторони 2,5 см.

Хід роботи:

Цей дослід проводять як з однією особою, так і з групою. Краще, щоб група була невеликою, до 15 осіб. В іншому разі експериментаторові треба пильнувати, щоб ніхто до кінця тестування не розмовляв і не показував своїх малюнків іншим.

Тестування проводиться в три етапи. На першому етапі досліджуваному дають аркуш із зображеним на ньому контуром кола, на другому – трикутника і на третьому – квадрата. Кожному етапу дослідження передують інструкції.

Інструкція досліджуваному: «Використовуючи зображений на цьому аркуші контур геометричної фігури, зробіть малюнок. Якість малювання значення не має. Спосіб використання контуру застосовуйте на свій розсуд. За сигналом «Стоп!» малювання припиніть».

Час малювання, який має дорівнювати одній хвилині, на кожному етапі експериментатор визначає за допомогою секундоміра.

Після закінчення тестування досліджуваного просять зробити самозвіт, для чого запитують: «Чи сподобалося Вам завдання? Які почуття виникли у Вас під час його виконання?»

Опрацювання результатів і визначення рівнів розвитку уяви, ступеня фіксованості уявлень, гнучкості чи ригідності, а також оригінальності або стереотипності проводяться шляхом зіставлення змісту й аналізу всіх трьох малюнків.

Визначення рівня складності уяви. Складність уяви констатується за найбільш складним із трьох малюнків. Можна користуватися шкалою, яка дає можливість встановлювати п'ять рівнів складності

Перший рівень: контур геометричної фігури використовується як основна деталь малюнка, сам малюнок простий, без доповнень, і є однією фігурою.

Другий рівень: контур використано як основну деталь, але сам малюнок має додаткові частини.

Третій рівень: контур використано як основну деталь, а малюнок має певний сюжет, при цьому може бути введено додаткові деталі.

Четвертий рівень: контур геометричної фігури залишається і далі основною деталлю, проте малюнок – це вже складний сюжет з доповненнями фігурками та деталями.

П'ятий рівень: малюнок має складний сюжет, в якому контур геометричної фігури використано як одну з деталей.

Визначення гнучкості уяви і ступеня фіксованості образів уявлень

Гнучкість уяви залежить від фіксованості уявлень. Ступінь фіксованості образів визначають за кількістю малюнків, які мають один і той же сюжет.

Уява буде гнучкою, коли фіксованість образів в уявленні не відбивається в малюнках, тобто всі малюнки виконано на різних сюжетах і вони охоплюють як внутрішню, так і зовнішню частини контуру геометричної фігури.

Фіксованість уявлень *слабка*, а гнучкість уяви середня, якщо два малюнки мають один і той самий сюжет.

Сильна фіксованість образів в уявленні та негнучкість чи ригідність уяви характеризуються за малюнками з одним сюжетом. Якщо всі малюнки мають однаковий **сюжет** незалежно від рівня їхньої складності – це ригідна уява.

Ригідність уяви може спостерігатися і тоді, коли немає або є слабкою фіксація образів в уявленні, але малюнки виконано виключно всередині контурів геометричних фігур. У цьому разі увага досліджуваного фіксується на внутрішньому просторі контуру.

Визначення ступеня стереотипності уяви. Стереотипність визначається за змістом малюнків. Якщо зміст малюнків типовий, то уява вважається, як і сам малюнок, стереотипною, якщо ж зміст нетиповий, оригінальний – то творчою.

До типових малюнків належать малюнки з такими сюжетами:

- з **контуром кола**: сонце, квітка, людина, обличчя людини,
- **голова** зайця, циферблат або годинник, колесо, глобус, снігова баба;
- з **контуром трикутника**: трикутник і призма, будинок і дах, піраміда, людина з головою-трикутником чи з таким же тулубом, лист, дорожній знак;
- з **контуром квадрата**: людина з квадратною головою чи з таким же тулубом, робот, телевізор, дім, вікно, акваріум, серветка, лист.

Ступінь стереотипності можна диференціювати за рівнями.

Високий ступінь стереотипності констатується тоді, коли всі малюнки мають типовий сюжет.

Малюнок вважається **оригінальним**, а уява творчою, коли немає стереотипності, коли всі малюнки виконано на нетипові сюжети.

Аналіз результатів

Отримані результати важливо співвіднести з тим, наскільки досліджуваний був захоплений процесом дослідження та з його установками. З цією метою використовують дані самозвіту.

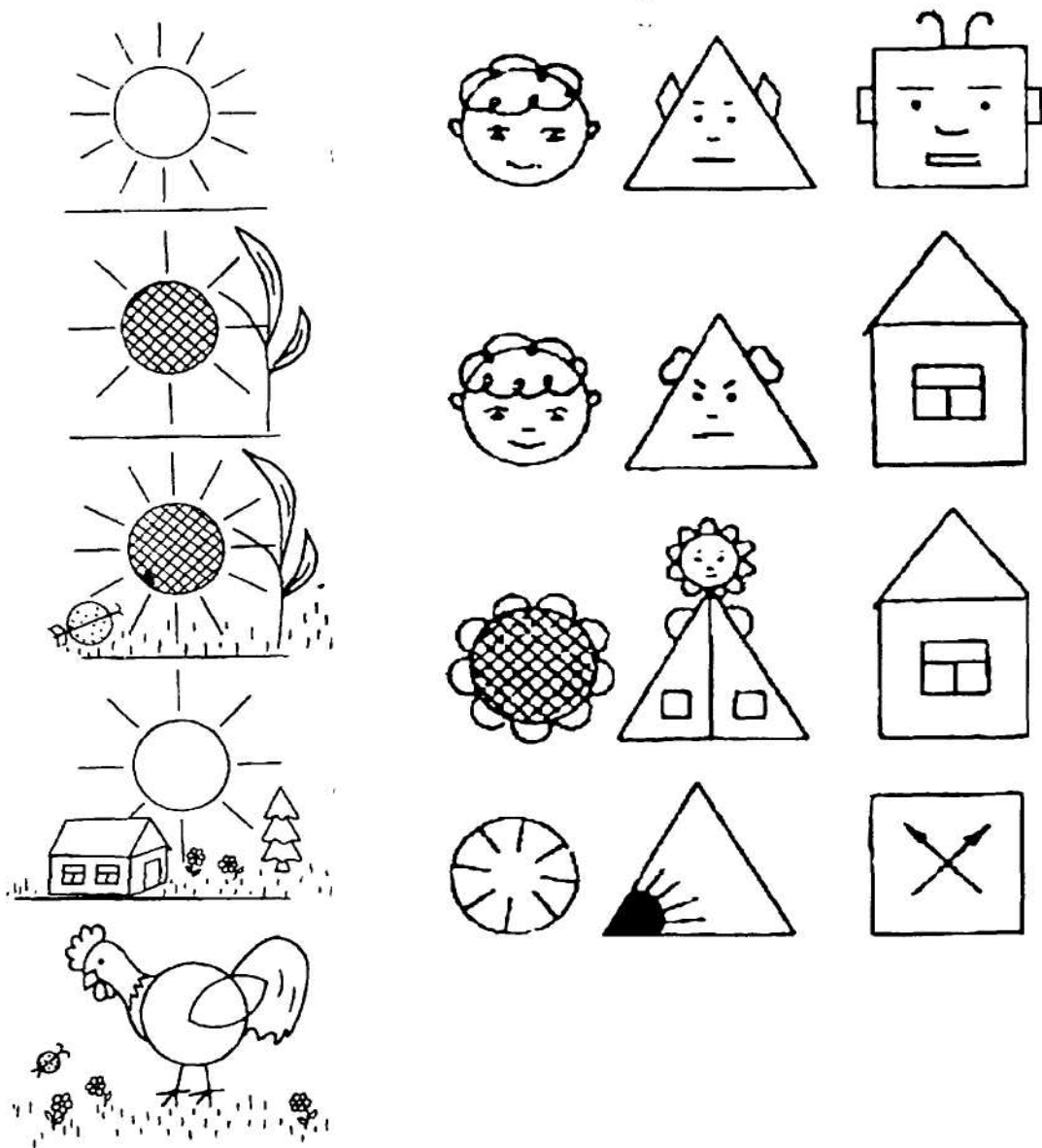

Рис. 1 а. Рівні складності уяви

У першу чергу потрібно звернути увагу на тих, хто має ригідність уяви. Вона може бути наслідком пережитих стресів та афектів. Дуже часто, хоча і не завжди, люди, котрі всі малюнки розміщують тільки всередині контурів геометричних фігур, мають деякі психічні захворювання. Ці малюнки не обговорюють у групі. Викладач-психолог бере таких осіб на облік і пропонує їм звернутися до психологічної служби вузу для спеціального психодіагностичного дослідження. При цьому треба

скористатися яким-небудь приводом, щоб не травмувати психіку студента передбачуваним діагнозом.

Особи з п'ятим рівнем складності уяви, з якісним виконанням малюнків, в яких немає стереотипності, здебільшого схильні до художньої діяльності (графіка, живопис, скульптура тощо). Ті, що тяжіють до технічних наук, креслення, до логіки чи філософії, можуть зображати певні абстракції або геометричні фігури. На відміну від них, особи з гуманітарною спрямованістю люблять сюжети, пов'язані з різноманітною діяльністю, малюють людей, обличчя чи антропоморфні предмети.

Під час обговорення результатів тестування та складання рекомендацій треба встановити умови, які сприяють переборенню стереотипності, розвитку творчості, і визначити завдання для тренування гнучкості процесу уяви.

Дослідження творчої уяви

Мета: оцінка особливостей творчої уяви.

Матеріал та обладнання: бланк з трьома надрукованими словами, наприклад: капелюх, дорога, дощ; стандартні аркуші паперу, ручка, секундомір.

Хід роботи:

Цей дослід можна проводити як з однією людиною, так і з групою до 11 осіб, але всім досліджуваним потрібно зручно сидіти, а умови їхньої праці мають забезпечити сувору самотійність виконання завдання.

Перед початком дослідження кожен учасник отримує бланк з надрукованими на ньому трьома словами. Бланки можна роздати в конвертах або покласти на стіл перед досліджуваними перегорненими догори, щоб до інструктажу вони не читали слів на них. При тестуванні кожному видаються однакові бланки для можливого спрощення подальшого аналізу і порівняння. У процесі дослідження пропонується протягом 10 хвилин скласти з трьох слів якомога більшу кількість речень.

Інструкція: «Прочитайте слова, написані на бланку, і складіть з них якомога більшу кількість речень, причому в кожне речення мають входити всі три слова. Складені речення записуйте на аркуші паперу. На виконання завдання Вам дається 10 хвилин. Якщо все зрозуміло, починаймо!»

У процесі дослідження експериментатор фіксує час і після закінчення 10 хв. подає команду: «Стоп! Роботу закінчити!»

Обробка та аналіз результатів. Показниками творчості в даному досліді є:

Величина балів за оригінальне та найбільш дотепне речення сума балів за всі речення, придумані за 10 хвилин. Ці показники встановлюються за допомогою шкали оцінки творчості.

Шкала оцінки творчості		
Пункт	Характеристика складеного речення	Оцінка речення в балах
а	У реченні використано всі три слова в дотепній оригінальній комбінації	6 бала
б	У реченні використано всі три слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації	5 бала
в	У реченні використано всі три слова у звичайній комбінації	4 бала
г	Задані три слова використано в менш необхідній, але в логічно допустимій комбінації	3 бала
д	Правильно використано лише два слова, а третє використано з натяжкою через чисто словесний зв'язок	2,5 бала
е	Правильно використано тільки два слова, а третє, штучно введено в речення	1 бала
є	Досліджуваний правильно зрозумів завдання, але він є формально поєднує всі три слова або використовує їх із спотвореннями	0,5 бала
ж	Речення являє собою беззмістовне поєднання всіх трьох слів	0 бала

Якщо досліджуваний придумав дуже схожі одне на одне речення з повторенням теми, то друге та всі наступні речення цього типу оцінюються половиною початкового балу.

Під час підрахунку дані зручно заносити в таблицю результатів.

Якісна характеристика творчості, яка визначається за кількістю балів, отриманих за дотепне та оригінальне речення, відповідає максимальній оцінці якого-небудь із складених досліджуваним речень. Ця оцінка не перевищує 6 і вказує на розвинену творчість чи на оригінальність. Якщо оцінка даного показника становить 5–3 бали, то прояв творчості слід вважати середнім. Нарешті, якщо ця оцінка становить лише 2 або 1, то це низький показник творчості або намір досліджуваного діяти аналогічно, що поставить експериментатора перед дилемою.

Другий показник – це сума балів. Він дає сенс для аналізу и інтерпретації результатів тільки тоді, коли порівнюється робота кількох осіб, що можливо при довірливих стосунках у групі. У кого більша сума балів, у того й більша продуктивність творчої діяльності.

Творча уява передбачає створення образу, предмета, ознаки, які не мають аналогів. У даному разі – це створення речень без заданого зразка. Студенти-філологи і студенти природничих факультетів відрізняються досвідом роботи з лінгвістичним матеріалом, і це теж треба враховувати. Окрім того, одержаний показник творчості засвідчує суб'єктивну новизну результатів, якщо вони нові чи оригінальні для самого досліджуваного.

Наскільки багата ваша уява

Мета: визначення рівня розвитку уяви.

Матеріал та обладнання: аркуш для записів, ручка, секундомір.

Інструкція досліджуваному: «Вам потрібно відповісти на наведені нижче запитання».

Запитання

1. Чи цікавитесь Ви живописом? (так – 2, ні – 1)
2. Чи часто нудьгуєте? (так – 1, ні – 2)
3. Розповідаючи якусь історію, любите прикрасити її дрібничкою, доданою від себе? (так – 1, ні – 0)
4. Чи ініціативні Ви на роботі? (так – 2, ні – 1)
5. Чи «широкий» Ваш почерк (багато місця займає на папері)? (так – 1, ні – 0)
6. Свій гардероб підпорядковуєте законам моди чи керуєтеся власним смаком? (так – 2, ні – 1)
7. Чи любите під час засідання малювати одні й ті ж фігурки? (так – 0, ні – 1)
8. Коли слухаєте музику, чи постають перед Вами якісь образи? (так – 1, ні – 0)
9. Любите писати довгі листи? (так – 2, ні – 1)
10. Чи сняться Вам кольорові сни? (так – 1, ні – 0)
11. Чи подумки мандруєте місцями, які знаєте лише за розповідями й де хотіли б побувати? (так – 1, ні – 0)
12. Чи часто плачете в кіно? (так – 1, ні – 0).

Обробка та аналіз результатів. Підрахуйте, будь-ласка, бали.

14-17: у Вас багата уява. Якщо зумієте застосувати її в житті, це принесе вам багато користі.

9-13: уява середня, така зустрічається в більшості людей. Від Вас залежить, чи зможете ви розвинути її.

5-8: Ви реаліст у повному розумінні цього слова і понад хмарами не літаєте. Але трішки фантазії ще нікому не завадило...

Методика «Вигадати розповідь»

Мета: виявити рівень розвитку уяви.

Матеріал та обладнання: аркуш для записів, ручка, секундомір.

Інструкція досліджуваному: «Вам потрібно вигадати розповідь про кого-небудь, чи про що-небудь, витративши на це лише 1 хвилину, а потім переказати її протягом 2 хвилин. Це може бути не розповідь, а, наприклад, будь-яка історія чи казка».

Процедура дослідження та оцінка результатів

Розвиток уяви за даною методикою оцінюється за наступними параметрами:

1. Час, витрачений на вигадання.
2. Нетрадиційність, оригінальність сюжету розповіді.
3. Різноманітність образів, що використовуються в розповіді.
4. Спрацьованість і деталізація образів.
5. Виразність і емоційність образів.

За кожним із параметрів розповідь може отримати від 0 до 2 балів.

За першим параметром розповідь отримує 2 бали у випадку, якщо вдалося вигадати розповідь протягом не більше 30 секунд; 1 бал – коли на вигадання пішло від 30 секунд до 1 хв.; 0 балів – якщо за хвилину так і не вдалося нічого вигадати.

За параметром «різноманітності образів» – 0 балів у випадку, якщо від початку до кінця говориться про одного героя з «бідними» характеристиками і при цьому сюжет не змінюється; 1 бал – коли в розповіді зустрічається 2-3 різних персонажі, всі вони характеризуються з різних сторін; 2 бали – коли характеризується 4 і більше персонажів з різних сторін

Оцінка спрацьованості і деталізації образів в розповіді проводиться наступним чином. Якщо персонажі називаються і ніяк при цьому додатково не характеризуються, то розповідь отримує 0 балів. Якщо, окрім назви,

вказуються іще одна або дві ознаки, то розповідь отримує 1 бал. Якщо образи характеризуються трьома і більше ознаками, то розповідь отримує 2 бали.

Оцінка виразності й емоційності. Якщо розповідь не викликає ніяких вражень і не супроводжується емоціями, то вона оцінюється в 0 балів. Якщо у самого оповідача емоції слабо виражені, а слухачі не реагують емоційно, то така розповідь отримує 1 бал. Якщо і сама розповідь, і передача змісту супроводжується яскраво вираженими емоціями, при цьому слухачі під враженнями і заражені емоціями оповідача, то така розповідь отримує 2 бали.

Рівні розвитку уяви:

10 балів – дуже високий рівень.

8-9 балів – високий.

4-7 балів – середній.

2-3 бали – низький.

0-1 бал – дуже низький.

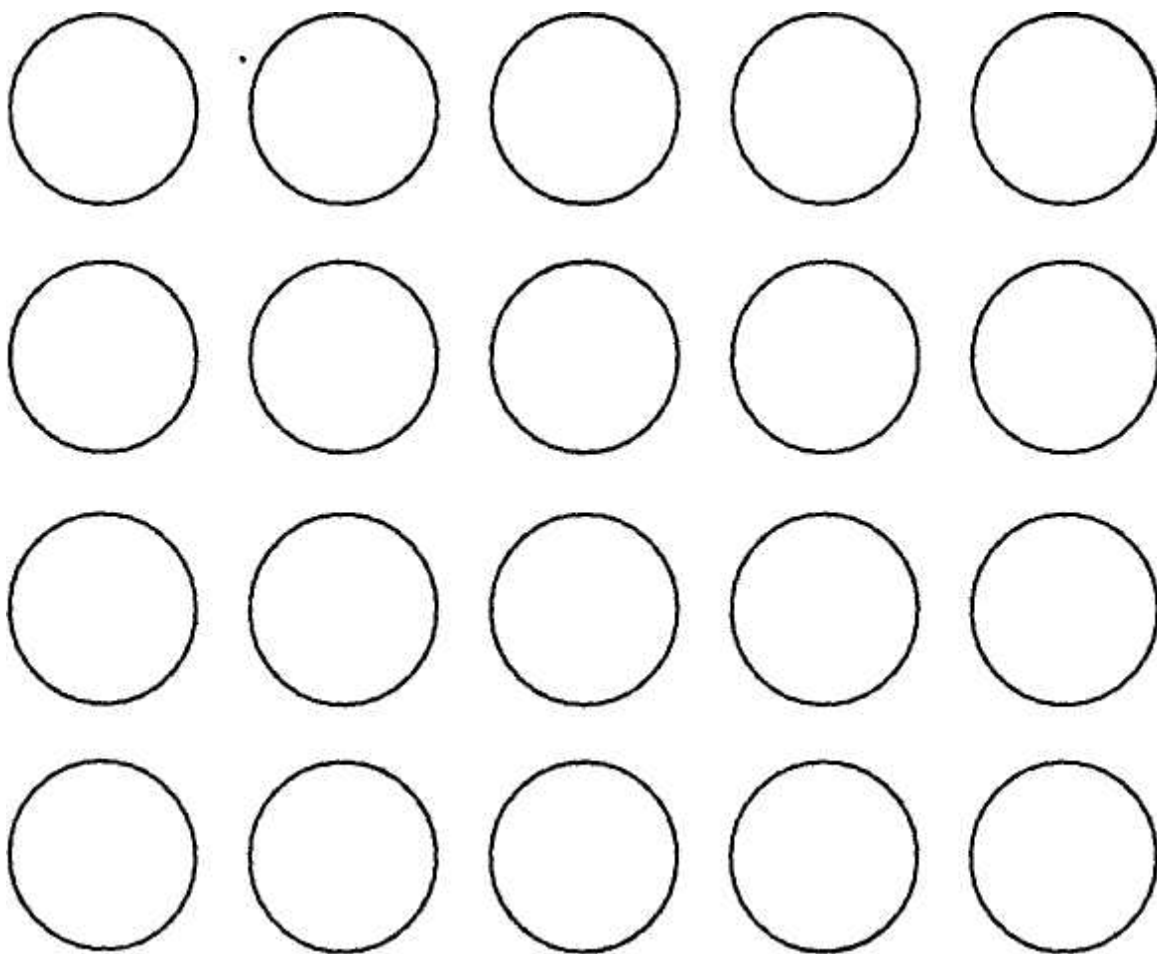
Методика Кола

Мета: дослідити рівень продуктивності невербальної уяви.

Матеріал та обладнання: аркуш для записів, ручка, секундомір.

Інструкція досліджуваному: На бланку намальовано 20 кіл. Ваше завдання полягає в тому, щоб намалювати якомога більше предметів або явищ, використовуючи кола як основу. Малювати можна як зовні, так і усередині кола. Подумайте, як використовувати кола, щоб одержати оригінальні малюнки. Під кожним малюнком напишіть, що намальовано. Малювати треба зліва направо. На виконання завдання дається 5 хвилин. Не забувайте, що результати роботи оцінюватимуться за мірою оригінальності малюнка.

Тестовий матеріал.

Хід роботи: Випробовуваному пропонується бланк із зображенням 20 кіл однакового розміру і рівномірно розташованих на аркуші. За обмежений час йому пропонується намалювати і назвати (підписати) максимальну кількість об'єктів. Підраховується кількість намальованих об'єктів і різноманітність тематики малюнків (кількість категорій, до яких відносяться ці об'єкти).

Обробка та аналіз результатів:

Для обчислення швидкості підраховується загальна кількість малюнків. Для обчислення гнучкості малюнки групуються таким чином:

а) малюнки, що зображають природу, ті предмети, речі, явища, які існують в світі без втручання людини (природа);

б) предмети і речі, які людина виготовляє сама і використовує в господарстві, тобто предмети побуту, домоводства (побут);

в) предмети, що використовуються у науково-технічній діяльності (наука і техніка);

г) предмети, використовувані в спортивних заняттях (спорт);

д) предмети, речі, які не мають практичної цінності, використовуються для прикраси, тобто декоративні предмети (малюнки, неможливо ідентифікувати).

Всі малюнки диференціюються за вказаними групами, потім підраховується кількість переходів між даними групами. Це і є показником гнучкості образного мислення і уяви.

Аналіз малюнків з тематики дає уявлення про насиченість пам'яті образами і поняттями з тих або інших областей, а також про ступінь легкості актуалізації різних образів.

За оригінальні можна прийняти тільки ті малюнки, які зустрічаються у даній вибірці 1-2 рази. Оригінальні малюнки можна розділити на 3 групи:

1. Які утілюють образи предметів і явищ, що рідко зустрічаються.
2. Неіснуючі предмети і явища (нова марка телевізора, житловий будинок на невідомій планеті).
3. Рідко зразки, що актуалізуються поза пізнавальною діяльністю, зорові уявлення.(ядра атомів, мікроби під мікроскопом).

Методика Торренса

Мета: визначити рівень розвитку творчої уяви.

Необхідний матеріал: бланк з паралельними лініями, розміщеними у 2 ряди по 4 пари у кожному. Проміжок між цими рядами – 5,5 см, довжина ліній – 5,5 см

Хід виконання завдання. Досліджуваним пропонують таку інструкцію: “До цих ліній слід домалювати що-небудь, щоб вийшов якийсь предмет або

зображення. Ось, наприклад, свічка. А тепер ти намалюй щось інше. Назви те, що ти намалював”.

Обробка даних виконаного завдання здійснюється за такими критеріями:

1. *Легкість на предмет їх повторення.* Варіанти:

➤ до кожної пари паралельних ліній зроблені доповнення – отримані окремі предмети або сюжети, тобто одна пара ліній – один предмет – 1 б.;

➤ декілька пар ліній стали основою для одного малюнка. (Декілька вікон в домі, намальовані на основі декількох пар паралельних ліній враховувати неможна). Об'єднання декількох паралельних ліній в одне ціле тільки за допомогою слів (наприклад, намальовано багато дерев і дана назва ліс) оцінюється полегкості як одне зображення – 1 б.

➤ пара паралельних ліній сприймаються дитиною як 2 окремі лінії і зображується 2 окремі предмета. Предмети можуть бути пов'язані один з одним за смыслом, а можуть і не пов'язуватись.

У першому випадку ставиться оцінка 1 бал, у другому – 0 балів.

➤ об'єднані в один малюнок три лінії. Оцінка виставляється за кожне зображення.

Бувають випадки, коли дитина малює декілька предметів, які відносяться до одного класу явищ, виконують однакові функції. Якщо такі малюнки відрізняються один від одного не лише назвою, але і зображенням, то тоді такі відповіді слід оцінити і зарахувати їх у сумі за показником легкості. Але якщо різниця малюнків лише у назві, то одна з цих дох відповідей не зараховується.

Максимальна оцінка за легкістю 15 балів.

2. *Оригінальність* – визначається тим, наскільки часто зустрічається зображення певних предметів чи сюжетів у межах вибірки. Чим рідше зустрічається певний предмет чи сюжет, тим він оригінальніший. Оцінки від 0 до 3 балів.

Найчастіше зустрічаються: літера, дерево, дім, дорога, паркан, олівець, картина, машина, вікно, ракета, ручка, літак, стіл, свічка, морозиво, гриб – 0 балів.

Менш часто: автобус, вагон, ваза, ялинка, книга, конверт, квітка, потяг, людина, рельси, робот, телевізор, шафа – 1 бал.

Ще менш часто: дзеркало, тролейбус, клітка, вулик, ліфт, трамвай, світлофор – 2 бали.

Рідко: алея, фарби, річка, склянка, хрестики-нолики, риба та інші, що не увійшли в перераховані вище.

Якщо дитина поєднує в одне зображення декілька паралельних ліній, слід дивитись чи це простий малюнок – 0 балів, а якщо складний, наприклад, багатопверховий будинок зі сходами, каркасом, з ліфтом, то оцінювати треба так: каркас – 0 балів, сходи – 1 бал, ліфт – 2 бала.

Максимальна оцінка за оригінальність – 45 балів.

3. *Гнучкість* – показує різнобічність, широту мислення. Визначається числом різних категорій відповідей.

Чим більшу кількість категорій у відповідях дасть дитина, тим більше вона отримуватиме балів за гнучкість.

Категорії:

- аксесуари, одяг, взуття, гудзики, окуляри...
- водний транспорт
- зброя: бомба, шабля...
- повітряний транспорт: літак, космічний корабель
- геометричні об'єкти: гори, ріки, печери
- геометрична фігура: прямокутник, трикутник...
- гроші
- дорога і дорожні системи: вулиця, міст, знаки
- тварини і частини тіл тварин: риба, слон...
- рідина: вода, молоко
- звуки і звукові системи: радіо, телевізор.

- іграшки
- ігри: шашки, шахи
- образотворче мистецтво: картини, портрет
- мистецтво: театр, кіно
- інструменти: граблі, пила
- книги: газети, сторінки
- шкіряні вироби: гаманець, портфель
- контейнери: пляшка, ваза, сумка, ящик
- королівство: король, принцеса, трон
- космос: космічний корабель
- меблі
- медицина
- музика
- наземний транспорт: автобус
- наука: термометр
- небесні тіла: зірки, комети
- відпочинок і розваги
- їжа
- пори року і погода: сніг, дощ
- полотна: рушник
- предмети домашні: ваза, віник, дзеркало, ніж
- прилади та механізми: комп'ютер
- рослини: гриби, квіти
- неіснуючі істоти: гном, Баба-Яга
- світильник
- символи і знаки: хрест, реклама, прапор, цифри
- спорт: м'яч, спортивні ворота
- стовпи, лінії електропередач
- будівлі: гараж, дім, гніздо
- будівлі, їх фрагменти і частини: двері, вікна

- будівельні матеріали: стовпи, труби
- тютюн
- телевізор
- сховище: палатка, печера
- прикраси: бант
- вулиця: алея
- упаковка
- частини тіла людини
- годинник та інші прилади для вимірювання часу
- шкільне та канцелярське приладдя: олівець...

У випадку об'єднання декількох паралельних ліній гнучкість оцінюється у кожному випадку окремо і залежить від структури зображення. Наприклад: будинок зі сходами, вікном – за гнучкістю – 1 бал. А якщо будинок із зображенням вазона з квіткою або кіт, що сидить у вікні – 2 бала

Максимальна оцінка – 15 балів.

Сирі бали переводяться в Т-шкалу, де середнє значення 5.0., а стандартне відхилення – 10.

Середній показник за оригінальністю - 9 балів в “сирих” оцінках, за легкістю – 6 балів, за гнучкістю – 5 балів.

Шкалювання оцінок результатів тесту “Паралельні лінії”

Станд. оцінка	“Сирі оцінки”			Станд. оцінка	“Сирі оцінки”		
	легкість	оригінальність	гнучкість		легкість	оригінальність	Гнуч-кість
37	0	-	0	61	-	18	-
38				62	11	19	8
39				63	-	20	-
40	1	0	1	64	12	-	-
41	-	1		65	-	21	-
42	2	2	-	66	13	22	9
43	-	3	-	67	-	23	-
44	3	4	2	68	-	24	-

45	-	-	-	69	14	25	10
46	4	5	-	70	-	-	-
47	-	6	3	71	15	26	-
48	-	7	-	72	-	27	11
49	5	8	-	73	-	28	-
50	-	9	4	74	-	29	-
51	6	-	-	75	-	30	12
52	-	10	-	76	-	-	-
53	7	11	5	77	-	31	-
54	-	12	-	78	-	32	13
55	8	13	-	79	-	33	-
56	-	14	6	80	-	34	-
57	9	-	-	81	-	35	14
58	-	15	-	82	-	-	-
59	-	16	7	83	-	-	-
60	10	17	-	84	-	-	15

VII. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ

Мова - сукупність вимовних або сприйманих звуків, що мають той же сенс, і те ж значення, що і відповідна їм система письмових знаків.

Мова - один з видів комунікативної діяльності людини використання засобів мови для спілкування з іншими членами мовного колективу. Під мовою розуміють як процес говору (мовну діяльність), так і його результат (мовні твори, що фіксуються пам'яттю або листом).

Завдяки мові як засобу спілкування індивідуальна свідомість людини, не обмежуючись особистим досвідом, узагальнюється досвідом інших людей, причому в набагато більшому ступені, ніж це може дозволити спостереження і інші процеси немовного, безпосереднього пізнання, здійснюваного через органи чуття: сприйняття, увага, уява, пам'ять і мислення.

Через мову психологія і досвід однієї людини стають доступними іншим людям

Мова в психічному житті людини виконує багато функцій: експресивну, яка полягає в здатності виражати свої переживання; імпресивну, яка проявляється у впливові на співрозмовника; пізнавальну та інші. Як і мислення та уява, мова бере участь у програмуванні, а значить і у формулюванні мети діяльності. Ця участь проявляється як в індивідуальній діяльності людини, так і у взаємодії та в спілкуванні її з іншими людьми. Крім того, мова становить важливу основу свідомості індивіда.

Оскільки мова – це суспільно зумовлена, історично закріплена в процесі матеріальної перетворюючої діяльності людей форма спілкування, опосередкована словами, структура мовної дії в принципі збігається із структурою будь-якої дії і включає фази орієнтування, планування, реалізації і контролю.

Мовлення може бути активним, тобто конструйованим кожного разу заново, і реактивним, таким, що являє собою ланцюжок динамічних мовних стереотипів.

Залежно від плану виявлення мовлення розрізняють такі його види: зовнішнє і внутрішнє, усне і писемне, монологічне і діалогічне. Кожен з перелічених видів мовлення має свої властивості. У завдання з теми "Мовлення" ввійшло дослідження ригідності писемного мовлення, темпу усного й еготизму діалогічного мовлення. Зовнішня - засіб спілкування; Внутрішня - засіб мислення; Письмова - один із способів запам'ятовування інформації; Діалог - двосторонній обмін інформації; Монолог - процес міркування.

Дослідження ригідності мовлення

Мета: визначення ступеня ригідності мовлення.

Матеріали та обладнання: кольорові однотипні малюнки із зображенням пейзажів, розмір кожного з яких не менший за 20 x 25 см, аркуші паперу і ручка.

Хід роботи:

Дослідження можна проводити як з одним досліджуваним індивідуально, так і з групою. Якщо дослідження проводиться з групою, бажано, щоб кожен з досліджуваних отримав малюнок, а не розглядав спільний для всіх, їм пропонують написати твір з опорою на сюжет малюнка, але мета дослідження не повідомляється.

Інструкція досліджуваному: «Перед Вами малюнок із зображенням на ньому пейзажем. Напишіть твір, використавши сюжет цього малюнка.»

Час написанню твору не обмежується, а робота припиняється, коли він налічує не менше 300 слів.

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – вирахування величини ригідності писемного мовлення для кожної сотні слів тексту. Для цього у творі вертикальною лінією відділяють кожну сотню слів. Потім у кожній з них викреслюють або підкреслюють всі слова, що повторюються, однакові за звучанням і написанням, які мають спільний корінь. Наприклад, словами із спільним коренем будуть: зелень, зелений, зеленкуватий. Для кожної сотні слів твору окремо підраховують кількість повторених слів. Усі службові слова також вважаються окремими словами, і всі повторення їх підраховуються.

Показник ригідності писемного мовлення може бути вираженим як в абсолютній величині, тобто у кількості повторів, так і у відносній – як коефіцієнт КР.

$$КР = \frac{П}{n}$$

де П – кількість повторених у сотні слів;

n – загальна кількість слів, у даному разі 100.

Аналіз результатів

Тенденція повторювати слова під час написання твору в кожній сотні не однакова. Для інтерпретації індивідуальних показників пропонується таблиця визначення ступенів ригідності писемного мовлення.

№ п/п сотні слів у реченні	Ступінь ригідності			
	Велика	Середня	Мала	Лабільність
	Кількість повторень			
Перша сотня	10 і більше	8-9	4-7	0-3
Друга сотня	12 і більше	10-11	7-9	0-6
Третя сотня	14 і більше	12-13	9-11	0-8

Аналізуючи результати, бажано встановити причини ригідності. Ними можуть бути: малий словниковий запас, погане самопочуття досліджуваного, невисокий інтелект та ін. Навпаки, люди з лабільним мовленням часто мають добре виражені лінгвістичні та загальні гуманітарні здібності. Більшість таких осіб захоплюються літературою і філологією. Бажаючим вдосконалювати себе важливо потурбуватися про профілактику ригідності мовлення. З цією метою можна працювати із словником синонімів, замінюючи у своїх текстах виступів, у творах слова-повторення синонімами. Аналогічним чином можна розвивати й усне мовлення. Добре допомагає при цьому слухання магнітофонного запису виступів і бесід з подальшим аналізом їх.

Дослідження темпу усної мовної діяльності

Мета: визначення темпу усного мовлення за тестом для читання.

Обладнання: тест для читання, складений з букв та цифр; секундомір.

Хід роботи:

Це дослідження експериментатор проводить з одним досліджуваним, якого слід зручно розмістити за добре освітленим столом.

Досліджуваному пропонується стандартний тест для читання, надрукований на невеликому бланку.

Тестовий матеріал.

а і 26 я 478 ТСМ 214 Ъ! ію? = 734819 носон ромор воров іушчцфх 000
756 коток портрр П + 3 = 12 15 : 5 = 24:7 = = 23 м + а = ма ма + ма = тама ма
ма = па па каша + ша = ка.

Інструкція досліджуваному: «За моєю командою «Починаємо!» якомога швидше прочитайте голосно все, що написано в рядках на цьому

бланку. Старайтеся читати без помилок. Чи все вам зрозуміло? Якщо так, то я фіксую час. Починаємо!»

Експериментатор зобов'язаний фіксувати за допомогою секундоміра як час, витрачений досліджуванним на читання всього тексту, так і можливі помилки

Обробка результатів

Результатами цього тестування будуть час, за який прочитано весь набір букв, цифр, знаків, та кількість допущених при цьому досліджуванним помилок.

Аналіз результатів

Результати тестування інтерпретуються за допомогою шкали оцінки темпу усної мовної діяльності.

Час читання	Темп читання	Примітки
40 с і менше	Високий	За допущені під час читання помилки ранг темпу читання зменшується шляхом пониження на один рядок вниз
Від 40 до 45 с	Вище середнього	
Від 46 до 55 с	Середній	
Від 56 до 60 с	Низький	

Під час інтерпретації результатів важливо врахувати, якому виду діяльності надається перевага, а також тип темпераменту досліджуваного. У філологів темп мовної діяльності переважно високий. Окрім цього, на швидкість читання тесту впливає самовідчуття і настрої при тестуванні. У більшості людей високий темп читання корелює з холеричним або із сангвінічним типам темпераменту, а середній чи низький – із флегматичний і меланхолічним.

Темп читання можна прискорити частим читанням вголос та розвитком уваги.

Дослідження еготизму мовлення

Мета: визначення величини і рівня еготизму діалогічного мовлення.

Матеріали та обладнання: запис мови, папір і ручка, магнітофон.

Хід роботи:

У дослідженні беруть участь три особи: досліджуваний, його напарник та експериментатор-спостерігач.

Досліджуваному пропонують поговорити з партнером на будь-яку вільну тему. Отримавши згоду, розмову можна записати на магнітофон. Якщо згоди на запис розмови магнітофоном немає, то експериментатор користується відкритим невиключеним спостереженням. Слухаючи розмову, він має фіксувати на одній стороні аркуша ліворуч – кількість всіх речень, а праворуч – кількість речень, в яких досліджуваний говорив про себе, про своїх близьких, про тварин чи предмети, підкреслюючи належність їх власній персоні. Намагання людини говорити про себе називається еготизмом. Прикладом речень, які відображають еготизм, можуть бути такі: "Я людина вольова", "Мені не подобаються фільми з сюжетами насилля", "Моя мати мене про це попереджала", "Мій кіт учора впіймав горобця", "У мене в кімнаті завжди порядок" та ін.

Процедуру дослідження можна закінчувати, коли загальна кількість речень буде становити не менше сотні.

Обробка результатів

Мета обробки результатів: одержання коефіцієнта еготизму. Коефіцієнт позначається: K_e . Показником еготизму є речення, в яких досліджуваний намагається говорити сам про себе. Коефіцієнт еготизму обчислюється за формулою.

$$K_e = \frac{C_e}{C_3}$$

де C_3 – загальна кількість речень за час бесіди з партнером;

C_e – кількість речень еготичного характеру.

Аналіз результатів

Отриманий коефіцієнт еготизму, визначаючи його рівень, інтерпретують за допомогою таких орієнтовних шкал:

$0,41 < K_e < 1$ – високий рівень еготизму.

$0,11 < K_e < 0,40$ – середній рівень еготизму.

$K_e < 0,10$ – низький рівень еготизму

Еготизм є мовленнєвим проявом егоцентризму особистості. Високий рівень еготизму засвідчує заклопотаність власною персоною, рефлексивність своїх дій та рис характеру і звернення уваги на власне «Его». Оскільки еготизм послаблює увагу до співрозмовника, то він заважає спілкуванню, робить його неефективним. Низький рівень еготизму також не завжди вказує на інтерес до співрозмовника, він може збігатися із слабким зацікавленням змістом бесіди.

Під час аналізу результатів бажано зіставити їх із темою, обраною для бесіди, із ставленням співрозмовників один до одного. Важливо визначити, чи є еготизм феноменом, спровокованим конкретною ситуацією, чи він є проявом егоцентричної спрямованості особистості

СЛОВНИК

Психічні процеси - окремі форми чи види психічних явищ, що мають початок, розвиток і закінчення. При цьому поняття «процес» підкреслює динаміку явища, досліджуваного психологією; завершення одного психічного процесу тісно пов'язане з початком нового. Психічні процеси поділяють на пізнавальні (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, мовлення) та емоційно-вольові (емоції, почуття, воля).

Відчуття

Відчуття - відображення окремих властивостей предметів і явищ при безпосередній дії подразників на органи чуття.

Аналізатор - складний нервовий апарат для такого аналізу, навколишньої дійсності та змін, що відбуваються всередині організму. Аналізатор складається зі сприймальної частини (рецептора), провідних шляхів (нервових волокон) та відповідних ділянок кори головного мозку великих півкуль.

Рецептор - периферичний відділ аналізатора, що реагує на певний вид фізичної енергії і переробляє її в певне нервове збудження (нервовий імпульс).

Нижній абсолютний поріг чутливості - мінімальна величина подразника, при якій вперше виникає ледь помітне відчуття.

Верхній абсолютний поріг чутливості — максимальна величина подразника, при якій ще зберігається відчуття.

Поріг розрізнення - найменша зміна в силі подразника, яка може бути відображена цим аналізатором.

Адаптація - це зміна рівня чутливості аналізатора до інтенсивності подразника.

Закон Вебера-Фехнера - у той час як сила подразника зростає в геометричній прогресії, інтенсивність відчуття збільшується в арифметичній

прогресії. Інакше кажучи: інтенсивність відчуття пропорціональна логарифму сили подразника.

Закон Вебера (характеризує поріг розрізнення) — чим менша його відносна величина, тим поріг розрізнення нижчий, а чутливість аналізатора до розрізнення сили подразників вища.

Сензитивні періоди - такі вікові періоди, коли умови для розвитку певних психічних властивостей та рис будуть найсприятливішими.

Сенсибілізація - це явище підвищення чутливості аналізаторів унаслідок їхнього тренування.

Синестезія - виникнення, під впливом подразників характерних для одного аналізатора відчуттів, характерних для іншого аналізатора.

Контрастність - співвідношення яскравості зорових стимулів, що зіставляються у просторі і часі.

Модальність - одна з основних властивостей відчуттів, їхня якісна характеристика (колір - у зорі, тон і тембр - у слуху, характер запаху — у нюху і т. п.)

Сприйняття

Сприйняття - цілісне відображення предметів і явищ при безпосередній дії подразників на органи чуття.

Апперцепція - залежність сприймання від змісту та досвіду психічного життя людини.

Спостереження - цілеспрямоване, планомірне сприймання предметів і явищ, у пізнанні яких зацікавлена людина. Спостереження характеризується наявністю мети, завдання виділити певні риси й ознаки того, що сприймається, взаємозв'язки його складових тощо.

Предметність - об'єкт сприймається нами як відокремлене у просторі і часі фізичне тіло. Найбільш яскраво ця властивість виявляється у взаємовідокремлені фігури та фону.

Цілісність - внутрішній органічний взаємозв'язок частин і цілого в образі. Варто розглядати обидва аспекти цієї властивості: а) об'єднання різних елементів у цілому; б) певна незалежність створеного цілого від якості його елементів.

Константність - збереження постійного, незмінного сприйняття предметів при зміні їх освітленості, положення у просторі, відстані від людини, яка сприймає.

Динамічний стереотип усталена система тимчасових нервових зв'язків, що закріпилася в результаті повторень, в основі якої лежить стійкий розподіл вогнищ збудження та гальмування в корі головного мозку.

Ілюзія — хибне, викривлене сприйняття об'єктивного світу, що виникає під впливом зовнішнього подразника або хворобливого стану нервової системи.

Галюцинації — відчуття неіснуючих в реальній дійсності об'єктів (голосів та образів).

Пам'ять

Пам'ять - це відображення предметів і явищ дійсності у психіці людини в той час, коли вони вже безпосередньо не діють на органи чуття. Вона являє собою низку складних процесів (запам'ятовування, збереження, відтворення, забування), активне оволодіння якими надає людині здатності засвоювати й використовувати потрібну інформацію.

Рухова пам'ять (кінестезична) - запам'ятовування і відтворення рухів та їх систем, що лежать в основі вироблення і закріплення рухових навичок та звичок.

Ейдетична пам'ять - дуже чітко виражена образна пам'ять, пов'язана з наявністю яскравих, чітких, живих, наочних уявлень (картинок).

Емоційна пам'ять - пам'ять людини на пережиті нею в минулому почуття, пов'язані з пережитими подіями.

Образна пам'ять збереження і відтворення образів раніше сприйнятих предметів та явищ дійсності. Образна пам'ять буває слуховою, зоровою, дотиковою, нюховою та смаковою.

Словесно-логічна пам'ять виражається в запам'ятовуванні і відтворенні думок (понять, суджень, умовиводів).

Довільна пам'ять - вид пам'яті, пов'язаний з наявністю спеціальної мети запам'ятати, із застосуванням відповідних прийомів, способів та певних вольових зусиль.

Мимовільна пам'ять - вид пам'яті, при якому не ставиться спеціальна мета запам'ятати і пригадати той чи інший матеріал, і він запам'ятовується пасивно, ніби сам по собі, без застосування спеціальних прийомів, без вольових зусиль.

Запам'ятовування - процес пам'яті, спрямований на закріплення образів сприйняття, уявлень, думок, дій, переживань через встановлення зв'язків нової інформації з набутих раніше досвідом.

Збереження - процес утримання в пам'яті людини інформації, одержаної у ході набуття нею досвіду.

Відтворення - процес відновлення збереженого матеріалу в пам'яті для використання в діяльності та спілкуванні; полягає у пожвавленні або повторному збудженні раніше утворених у мозку тимчасових нервових зв'язків.

Забування - процес пам'яті, протилежний збереженню, і виявляється він у тому, що актуалізація забутих образів чи думок утруднюється або стає взагалі неможливою.

Впізнавання - найпростіше відтворення якого-небудь об'єкта в умовах його повторного сприймання.

Згадування - відтворення попереднього досвіду відповідно до змісту й завдань діяльності без повторного сприймання об'єктів.

Пригадування - довільне відтворення, що вимагає напруження розумових зусиль, подолання труднощів.

Інтерференція - негативний вплив раніше утворених навичок на вироблення нових.

Ретроактивне гальмування - негативний вплив наступної діяльності на стійкість утворених тимчасових нервових зв'язків у попередній діяльності.

Ремінісценція - відкладене відтворення, яке є повнішим порівняно з відтворенням безпосередньо після запам'ятовування.

Персервація — нав'язливе відтворення одних і тих же рухів, образів, думок; розрізняють моторну, сенсорну, інтелектуальну.

Мислення

Мислення — вища форма психічного відображення. Це пізнавальний процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності у їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях у ході аналізу і синтезу, що виникає з чуттєвого пізнання на основі практичної діяльності.

Логічне мислення - обґрунтоване, мотивоване, доказове, несуперечливе мислення, яке, виходячи з правильних вихідних позицій і суджень, з необхідністю веде до правильних, об'єктивних висновків.

Інтуїтивне мислення протікає дуже швидко, згорнуте в часі, не має чітко виражених етапів, мінімально усвідомлюване.

Продуктивне мислення — це психологічна основа людської творчості, джерело інновацій у всіх сферах діяльності людини.

Міркування являє собою ряд пов'язаних між собою суджень, спрямованих на те щоб з'ясувати істинність якої-небудь думки, довести її або заперечити, відстояти в суперечці з іншими людьми.

Розуміння - процес відображення дійсності у свідомості людини через установлення зв'язків і відношень між предметами та явищами.

Мисленнєві дії — дії з об'єктами, відображеними в уявленнях, образах, уяви та поняттях.

Мисленневі (розумові операції) — порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, систематизація, класифікація, узагальнення, конкретизація. Вони взаємодіють між собою, а також спрямовані на розпізнавання об'єктів та контроль за виконанням перетворюючої функції мисленнєвої діяльності.

Аналіз - мислене розчленування предмета чи явища на його складові частини, виділення в ньому окремих частин, ознак і властивостей.

Синтез - мислене поєднання окремих елементів, частин і ознак в одне ціле.

Порівняння - мислене встановлення подібності й відмінності між предметами та явищами дійсності.

Абстракція (операція абстрагування) - один із основних процесів мисленнєвої діяльності людини, який дозволяє мислено вичленити і перетворити в самостійний об'єкт розгляду окремі властивості сторін чи станів предметів, не беручи до уваги неістотні і одиничні ознаки, що не є спільними для даної групи предметів.

Конкретизація - це мисленева операція, в процесі якої ми надаємо предметного, наочного характеру тій чи іншій абстрактно узагальненій думці, поняттю, правилу, закону.

Узагальнення - об'єднання предметів у групи за подібними ознаками, які виділяються в процесі абстрагування.

Класифікація - розподіл об'єктів на підгрупи, класи і роди на основі знаходження у них істотних спільних ознак.

Наочно-дієве мислення - мислення, яке відбувається в ситуації сприймання конкретних об'єктів чи перетворення ситуації за допомогою рухового акту.

Наочно-образне мислення - мислення, в змісті якого переважають образи та певною мірою узагальнені уявлення про об'єкти.

Словесно-логічне мислення - мислення з опорою на поняття, судження, що відбувається за допомогою логіки.

Поняття - одна з логічних форм мислення, що полягає у виділенні суттєвого, загального в предметах і явищах дійсності.

Судження - форма мислення, яка містить у собі ствердження або заперечення якого-небудь положення.

Умовивід - одна з логічних форм мислення, що виводиться з декількох суджень, і характеризується здатністю до узагальнюючого висновку на основі правил логіки.

Самостійність мислення - це важлива риса творчого продуктивного мислення, що сприяє виникненню оригінальних задумів.

Глибина мислення - властивість, що сприяє аналізу, порівнянню, знаходженню суттєвих зв'язків між предметами і явищами об'єктивної дійсності. У конкретно-психологічному плані вона означає здатність враховувати всі відомі й необхідні дані, запропоновані в умовах задачі, та встановлення зв'язків між ними.

Широта мислення - виявляється в залученні до розв'язування задачі необхідних засобів і знань, що не даються безпосередньо в умовах задачі, а взяті з інших сфер знань, наук тощо.

Гнучкість мислення - одна з найважливіших передумов ефективності творчої діяльності, вміння (за необхідності) змінити способи та прийоми вирішення проблеми.

Критичність мислення — характеризується вмінням людини об'єктивно оцінювати свої та чужі думки; ретельно доводити і всебічно перевіряти всі висунуті положення та висновки; усвідомлено контролювати перебіг інтелектуальної діяльності.

Проблемна ситуація — конфлікт між обставинами й умовами, між знаннями та можливостями, якими володіє людина, і тими, яких прагне досягнути.

Інтуїція - знання, що виникає без усвідомлення шляхів і умов його отримання (інсайт, осяяння). Тракується як специфічна здатність (наприклад, художня або наукова), як «цілісне схоплення» умов проблемної

ситуації (почуттєва інтуїція, інтелектуальна інтуїція), як механізм творчої діяльності (творча інтуїція).

Наукова психологія розглядає інтуїцію як необхідний, внутрішньо обумовлений природою творчості момент виходу за межі сформованих стереотипів поведінки і, зокрема, логічних методик пошуку вирішення задачі.

Уява

Уява - психічний пізнавальний процес створення образів, предметів, ситуацій, обставин шляхом установлення нових зв'язків між відомими образами та знаннями.

Творча уява - створення нових оригінальних образів без опори на наявний образ предметів і явищ або їх зображень.

Відтворююча уява - створення образу чогось нового для людини, що спирається на словесний опис або умовне зображення цього нового (креслення, схему, нотний запис тощо).

Мимовільна уява - створення нових образів, не керованих спеціально поставленою метою.

Довільна уява проявляється в тих випадках, коли нові образи або ідеї виникають у результаті свідомого наміру людини уявити щось.

Аглютинація - створення образів за допомогою будь-яких якостей, властивостей, частин, узятих з різних уявлень.

Гіперболізація - характеризується збільшенням або зменшенням предмета, а також аналогічною зміною (кількісною чи якісною) окремих його частин.

Типізація - виділення чогось спільного, суттєвого, яке повторюється в однорідних образах.

Аналогія - створення образу, схожого на реально існуючий предмет, організм, дію.

Алегоричні образи - (алегорія — іносказання) — образи, в яких певний чуттєвий зміст є носієм відмінного від нього, багатшого значення.

Мрія - уява, спрямована в майбутнє. Створення мисленого образу бажаного майбутнього розвитку подій.

Фантазія — продукт уяви. Фантазія змінює вигляд дійсності, відбитої у свідомості. Для неї характерна транспозиція (перестановка) елементів реальності. Вона дозволяє знайти новий погляд на вже відомі факти й тому має величезну художню і науково-пізнавальну цінність. Творча активність, що породжує фантазію, значною мірою спонтанна, пов'язана з особистою обдарованістю й індивідуальним досвідом людини, що складаються в процесі діяльності. З погляду аналітичної психології, фантазія — це самовираження несвідомого, утвореного забутими або витісненими особистісними переживаннями й архетипами колективного несвідомого. Фантазії виникають при падінні інтенсивності свідомості, у результаті чого практично не відокремлюються від підсвідомого (сон, перевтома, марення).

Ідеомоторний акт — перехід уявлення про рух м'язів у реальне виконання цього руху (інакше кажучи, поява нервових імпульсів, що забезпечують рух, щойно виникає уявлення про нього). Ідеомоторний акт є мимовільним, неусвідомленим і, як правило, має слабо виражені просторові характеристики.

Антиципація — здатність особистості в тій або іншій формі передбачати розвиток подій, явищ, результатів дій. У психології розрізняють два поняття антиципації: здатність людини уявити можливий результат дії до її здійснення, а також можливість людини уявити спосіб розв'язання проблеми до того, як вона реально буде вирішена.

Увага

Увага - психічне явище, що виражається у зосередженості свідомості суб'єкта в даний момент часу на якомусь реальному або ідеальному об'єкті (предметі, події, способі, міркуванні і т.д.).

Домінанта - «панівний осередок збудження», який визначає характер реакції організму в даний момент. Домінанта визначає напрям уваги. Унаслідок зміни умов домінанта змінюється, що виявляється у зміні спрямованості та поведінки особистості.

Обсяг уваги - кількість об'єктів, які сприймаються одночасно з достатньою чіткістю.

Розподіл уваги - одночасна увага до двох або кількох об'єктів та виконання дій з ними чи спостереження за ними.

Зосередженість уваги - утримання уваги на одному об'єкті або на одній діяльності, абстрагуючись від усього іншого.

Стійкість уваги - тривале утримання уваги на предметі чи якій-небудь діяльності.

Коливання уваги - періодичне відволікання та послаблення уваги до певного об'єкта або діяльності.

Переключення уваги - свідоме переміщення уваги з одного об'єкта на інший, пов'язане з переходом від однієї діяльності до іншої або з постановкою нового завдання.

Концентрація - здатність нервових процесів обмежувати сферу свого поширення вихідним осередком виникнення; концентрація свідомості на предметі сприйняття.

Довільна увага - свідомо спрямована і регульована особистістю зосередженість уваги, зумовлена потребами діяльності.

Мимовільна увага - увага, що виникає незалежно від наміру та мети людини.

Післядовільна увага - увага, що виникає на основі пізнавального інтересу. Поєднує в собі риси довільної і мимовільної уваги.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Волошина В.В. Загальна психологія: Практикум: навч. посібн. / Волошина В.В., Долинська Л.В., Ставицька С.О. 4-те вид. К.: Каравела, 2019. 280 с. // <https://studfile.net/preview/5303973/>
2. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології / Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяков Г.В. та ін.; за ред. Т.І. Пашукової. К.: Знання, 2006. 203 с. // <https://www.klex.ru/97n>
3. Практикум із загальної психології / Укл. Н. М. Атаманчук. 2-е вид., випр. і доп. Полтава: Видавництво «Сімон», 2017. 183 с. // <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7665>
4. Психологія : навч. посіб. / Іван Русинка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2011. 407 с. // <https://pidru4niki.com/1584072040469/psihologiya/psihologiya>

Допоміжна література

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию / Г.С. Абрамова. М.: Академия, 1995. 237 с.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С.Урбина. 7-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 688 с.
3. Бажутина С.Б. Практическая психология в вузе и школе / Бажутина С.Б., Воронина Г.Г., Булах И.П. Луганск, 2000. 206 с.
4. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе / М.Р.Битянова. М.: Совершенство, 1998. 298 с.
5. Варій М.Й. Психологія особистості: навч. пос. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 592 с. <https://pidru4niki.com/19991130/psihologiya/psihologiya>
6. Волошок О.В. Практикум із психології: навч.-метод. Посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 96 с.
7. Глуханюк Н.С. Практикум по общей психологии / Глуханюк Н.С., Дьяченко Е.В., Семенова С.Л. М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2006. 224 с. // <https://www.klex.ru/91c>
8. Зелінська Т.М. Практикум із загальної психології: навчальний посібник / Т.М. Зелінська. К.: Каравела, 2008. 218 с.
9. Основы психологии. Практикум / [ред.-сост. Л.Д.Столяренко]. Ростов н/Д: Изд-во Феникс, 2000. 576 с.
10. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / А.А.Крылов, С.А.Маничева. СПб Питер, 2003. 560 с. // <https://www.klex.ru/7sh>

Навчальне видання

Ю. О. Бабаян
Ю. Г. Шапошникова

**ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.
ПРАКТИКУМ З ДОСЛІДЖЕННЯ
ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ
ЛЮДИНИ**

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 11,8. Тираж 100 пр. Зам. № 684-649.

Виготовлювач
СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.